

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra pastorálních oborů a právních věd

Bc. Magdalena Bodláková

BIBLIODRAMA JAKO VZTAH

Dimenze vztahovosti v bibliodramatické práci a její teologické zakotvení

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Mireia Ryšková, ThD.

PRAHA 2010

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Nusnäs dne 30. 7. 2010

.....

Tímto bych chtěla ze srdce poděkovat Mírej,
která mi otevřela dveře do nádherně barevného světa bibliodramatu,
kde jsem se pak i já mohla setkat s Bohem,
a která mi umožnila, že s ní ty dveře dnes mohu otvírat dalším.
Děkuji!

Také děkuji všem, kteří se nebáli a těmi dveřmi vešli a vcházejí.

Díky!

Poděkování patří i Michaelovi O'Brienovi, že mne za těmi dveřmi našel.

Thanks for your love, peace and understanding.

Všechen skutečný život je setkáním.

Martin Buber

Obsah

1	ÚVOD	9
	1.1 Proč o bibliodramatu	9
	1.2 O čem v bibliodramatu psát	10
2	BIBLIODRAMA	11
	2.1 Co je bibliodrama?	11
	2.2 Text	13
	2.2.1 Slovo Boží	13
	2.2.2 Bibliodrama z pohledu biblické hermeneutiky	14
	2.3 Drama	15
	2.3.1 Múzická část bibliodramatu	15
	2.3.2 Dramatická situace	15
	2.3.3 Role v dramatické hře	16
	2.3.4 Text v dramatické situaci	17
	2.3.5 Příběh	17
	2.3.6 Terapeutická dimenze dramatické hry	18
	2.4 Elementy bibliodramatu	18
	2.4.1 Tvořivost	18
	2.4.2 Hra	19
	2.4.3 Tady a teď	20
	2.4.4 Tělo	22
3	VZTAH	24
	3.1 Člověk ve vztahu	24
	3.1.1 Člověk a prostředí	24
	3.1.2 Člověka k člověku	25
	3.1.3 Člověk v sobě: tělo a duše	26
	3.1.4 Člověk a Bůh	28
	3.1.5 Vztah jako životní určenost člověka	29
	3.2 Bůh ve vztahu	29
	3.2.1 Ke stvoření	29
	3.2.2 Vztah Boha k člověku	30
	3.2.2.1 Jako imago Dei	30
	3.2.2.2 Jako imago Christi	31
	3.2.2.3 Jako gloria Dei	32
	3.3 Závěr	32
4	SKUPINA	33
	4.1 Společenský rozměr člověka	33
	4.2 Charakteristiky skupiny	34
	4.2.1 Význam skupiny	34
	4.2.2 Struktura skupiny	35
	4.2.3 Vlastnosti skupiny	35
	4.2.4 Skupinové normy a pravidla	36

4.2.5	Role ve skupině.....	37
4.2.6	Skupinová dynamika.....	39
4.3	Jedinec ve skupině.....	41
4.4	Skupina a její vedení.....	42
4.5	Skupina v bibliodramatu.....	44
4.5.1	Různorodost.....	44
4.5.2	Přístup účastníků.....	45
4.5.3	Skupina versus jednotlivec.....	45
4.5.4	Vedení.....	45
4.5.5	Volba technik.....	46
4.5.6	Práce: prožitek - reflexe.....	46
4.5.7	Pravidla.....	47
4.5.8	Shrnutí.....	48
5	ČLOVĚK V PROMĚNÁCH ŽIVOTA.....	49
5.1	Osm věků života podle Eriksona.....	50
5.2	Lawrence Kohlberg – teorie morálního vývoje.....	52
5.3	Fritz Oser – teorie vývoje náboženského usuzování.....	53
5.4	James W. Fowler – stupně náboženské důvěry (stages of faith).....	53
5.5	Zralost náboženské osobnosti.....	54
5.6	Závěr - bibliodrama a proměny člověka.....	56
6	NÁBOŽENSTVÍ JAKO PROŽITEK.....	57
6.1	Vymezení pojmu náboženství.....	57
6.2	Teorie náboženského prožitku.....	58
6.2.1	Náboženský prožitek jako zážitek interakce s nadpřirozeným.....	58
6.2.2	Náboženský prožitek v teorii rolí.....	59
6.3	Formy náboženského prožívání.....	60
6.4	Techniky navozování náboženských prožitků.....	62
6.5	Závěr- prožitek v bibliodramatu.....	64
7	REFLEXE.....	65
7.1	Způsoby reflexe.....	65
7.2	Tři stupně reflexe.....	66
7.3	Proces reflexe.....	66
7.4	Oblasti reflexe.....	67
7.4.1	Jedinec.....	67
7.4.2	Skupinové dění.....	67
7.4.3	Dění v textu.....	67
7.5	Vedení reflexe.....	68
7.5.1	Styl vedení reflexe.....	68
7.5.2	Kladení otázek – samotné vedení reflexe.....	69
7.5.3	Pravidla pro skupinu v reflexi.....	69
7.6	Reflexe v bibliodramatu.....	70
8	ZÁVĚR.....	71

Seznam použité literatury:.....	74
Česká anotace -	76
English anotation -	77

1 ÚVOD

1.1 Proč o bibliodramatu

Chci psát o bibliodramatu, protože je to způsob práce s biblickým textem, který mne oslovil a výrazně ovlivnil. Dává prostor každému z nás najít sebe sama v kontextu biblického příběhu či textu. Otvírá bohatství naší životní zkušenosti a propojuje jej s textem, s přítomností s námi samými. „Tady a teď“ umožňuje integrovat svět prožívání, našeho „bytostného bytí“. A právě v tom spatřuji kouzlo bibliodramatu, je neustále aktuální, protože i my jsme „aktuální“, tady a teď, autentičtí, se svými otázkami, se svým pohledem na svět, se svou vírou, se svým obrazem Boha. Stejně tak Boží oslovení je neustále aktuální, nové, přítomné tady a teď. Bibliodrama je most, který spojuje „tady a teď“ jednotlivce a Boží výzvy, a ve společenství s druhými pomáhá této výzvě lépe porozumět.

Bibliodrama na mé cestě víry sehrálo významnou úlohu. Umožnilo mi nahlédnout biblický text „jinak“, nechalo mne prožít jeho „mystiku“, dotknout se a proměnit. Poskytlo mi prostor k propojení sebe sama s druhými, mého obrazu Boha a jejich, dalo mi čas svou víru utvářet a prožívat, dalo mi příležitost utvářet se a růst i lidsky

Chci psát o bibliodramatu jako o nástroji, způsobu jak „otevřít naše vnitřní zdroje“. Chci psát o lidském rozměru, o prožívání sebe sama a sebe ve skupině, o hře, hravosti a spontaneitě, o investici, kterou bibliodrama nepochybně vyžaduje, ale rovněž odměňuje, o lidském rozměru, který nacházíme v textu a který se v nás odráží, takže zkušenost je těž. Chci psát o bibliodramatu jako o cestě k sobě a Bohu, o cestě, která skrze tvořivost a hru, k nimž nutně patří otevřenost, improvizace a spontaneita, rozvíjí a probouzí naše další rozměry, méně intelektuální, více životné, konfrontuje nás se sebou samými, reflektuje, nutí k autenticitě.

Bibliodrama, stejně jako dramatická hra a improvizace, je velmi citlivá na nepravdivost a kontrolu a povrchnost. Potřebuje důvěru a čas a plnou angažovanost, jinak do ní nevstoupíme, jinak do nás nevstoupí.

1.2 O čem v bibliodramatu psát

Bibliodrama je pro mne osobně především něčím, co se mne hluboce dotýká.¹ Považuji jej za velmi důležitou cestu k poznání sama sebe, reflexi svého života i víry, a v neposlední řadě reflexi vztahů, ve kterých se člověk ocitá. Baví mne na něm jeho aktuálnost, jeho soustředěnost na přítomnost, která v sobě současně integruje i zkušenosti minulé, stejně jako možný budoucí vývoj. Víím, že bibliodrama má schopnost člověka proměňovat, podobně jako jej proměňují vztahy. Proto jsem se rozhodla pro téma Bibliodrama jako vztah. Chtěla jsem psát původně o skupině a její dynamice, čerpat z reflexí účastníků a pozorovat jejich reakce a proměny v průběhu seminářů. Metodická složitost spojená s náročností sběru dat a jejich vyhodnocováním tak, aby měla nakonec nějakou výpovědní hodnotu, technická a časová náročnost se však nakonec se ukázala být příliš náročná, proto jsem od tohoto plánu upustila. Zůstalo mi však téma. Bibliodrama je záležitostí praktickou, stejně tak i moje přirozené směřování, nicméně na cestě za hledáním podstaty vztahu v bibliodramatu se „hlubiny teologie rozestoupily“ a ke mně přišla kniha Jürgena Moltmanna *Bůh ve stvoření*, která mne zásadně ovlivnila a určila směr mé diplomové práce.

Cílem bibliodramatu je vytvoření nového či obnoveného *vztahu* současného člověka k biblickému textu, skrze něj k Boží skutečnosti, ke společenství víry, sobě samému. Cestou k němu je právě kreativní způsob práce² ve skupině na společném tématu, který umožňuje odkrýt nové možnosti pochopení sebe sama v kontextu různých dimenzí a nečekaných perspektiv biblického poselství.

Dosavadní práce byly zaměřeny na různé aspekty bibliodramatu: výkladové metody a psychodrama (Čermáková, 1999); úskalí a možnosti (Sedláčková, 2004); komunikace a přehled zahraničních škol bibliodramatu (Buček, 2006); bibliodrama v praxi (Gašpaříková, 2003); současná situace v ČR a zahraničí (Winterová, 2008); ale vztahem v bibliodramatickém procesu a jeho různým úrovním (i z pohledu teologie) se doposud žádná nevěnovala...

---

¹ Zkušenosti se semináři bibliodramatu nejprve jako účastník, posléze jako člen týmu na VOŠ Jabok (2001-2005), na KTF UK 2005-2010, na TF JČU, (2005-2007), workshopů konaných v rámci Kierchentagu v Německu, bibliodramatického kongresu v Basileji 2009 a několika workshopů v Čechách (v rámci setkání mládeže, duchovní obnovy, program pro společenství mládeže atd.).

² Vybíraných s ohledem na text a téma tak, aby se k němu účastníci dostali co nejlépe a co nejrychleji.

2 BIBLIODRAMA

Člověk se rodí skrze tvořivost.

Erik Fromm

2.1 Co je bibliodrama?

Pokaždé, když se zahajuje bibliodramatický program, je nutné na úvod alespoň stručně bibliodrama představit, s čímž se téměř vždy pojí lehké rozpaky. Mluvit o bibliodramatu není snadné, protože k opravdovému pochopení je třeba bibliodrama prožít. Definic bibliodramatu je mnoho a ve svých pracích už se definicemi a historií i současnou situací podrobněji zabývali jiní³, proto jsou zde uvedeny jen stručně.

Poprvé se výraz „bibliodrama“ objevil koncem 60. let v souvislosti s psychodramatem⁴; dnes se jím rozumí vedle biblické hry, dramatické biblické hry, biblického hraní rolí apod.⁵ i různé formy práce s biblickým textem, které jsou zaměřeny především na jeho prožití, propojení s osobní zkušeností a duchovní přesah, nikoli na předvedení dramatizace.

Způsoby, jak na bibliodrama nahlížet, jsou různé. Lexikon teologie a církve spatřuje v bibliodramatu „otevřený interakční proces mezi biblickým textem a skupinou, jehož podstatou je pokus o integraci výkladu bible s osobní zkušeností. Cílem je, aby si účastníci skrze identifikaci s biblickými postavami a situacemi osvojili živoucí chápání bible a učinili novou náboženskou zkušenost.“⁶

Kollmann charakterizuje bibliodrama jako metodu, která dává prostor subjektivní religiozitě a podporuje rozvoj solidarity jako nutné součásti mezilidské komunikace a veřejné kultury. „Bibliodrama představuje jednu, v dnešní době krajně důležitou a sotva nahraditelnou, formu setkávání lidí s biblickým nárokem odvážit se žít svůj život s Bohem.

---

³ Srov. GAŠPAŘIKOVÁ Hana: Bibliodramatická práce jako možnost práce s biblickým textem ve skupině, bakalářská práce obhájená na ETF UK, Praha, 2003. BUČEK Libor: Bibliodrama, diplomová práce obhájená na KTF UK, Praha, 2006. WINTEROVÁ Zuzana: Bibliodrama, diplomová práce, obhájená na KTF UK, Praha, 2008.

⁴ Psychodrama (zakladatel Jacob L. Moreno) je terapeutická technika, jejímž ústředním postupem je užití divadelní improvizace pro potřeby psychologického a psychoanalytického výzkumu (studium a rozbor afektivních vztahů a skupinové dynamiky), kdy klient dramatizuje svoje zážitky, přání, postoje a fantazii. Psychodrama nabízí zúčastněným rozehrání dramatických situací, proces hraní rolí odkrývá diagnosticky záchytné body, snáze ventiluje návyky slovní obrany, klienti mohou odhalit vlastní tvořivý potenciál a dojít přes náhled k nácviku efektivního chování. Klíčovým pojmem v Morenově teorii je *katarze*, kterou považuje za základní předpoklad léčby, a chápe ji jako divácké očištění a jako herní prožitek aktivní integrace.

Moreno vychází z toho, že každodenní situaci nedokážeme plně zažívat a vyjádřit, proto je v psychodramatu zveličena a rozšířena. Moreno také vysoce hodnotí potenciál role, která umožňuje herní kontext, situaci hravosti a pozitivní možnost distance. Experimentoval s rozvojem tvořivých dispozic člověka, ale dnes je psychodrama považováno za čistě psychologickou tréninkovou metodu bez uměleckých ambicí. Srov. BODLÁKOVÁ Magdalena: Divadlo a lidé s mentálním postižením, bakalářská práce, obhájená na ETF UK, Praha, 2005.

⁵ WINTEROVÁ Zuzana: Bibliodrama, diplomová práce, obhájená na KTF UK, Praha, 2008. str. 6

⁶ FRIELINGS DORF. Karl: Bibliodrama. In: Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg, 3. Auflage, 1994. str. 415, citováno podle PAULER, str. 13. in GAŠPAŘIKOVÁ Hana: Bibliodramatická práce jako možnost práce s biblickým textem ve skupině (bakalářská práce obhájená na ETF UK), Praha 2003. str. 5

Neboť to *vtáhne celého člověka* s jeho malými (ale pro něho důležitými) všedními problémy *do velkého dramatu* lidských dějin jakožto *dějin spásy*.⁷

Jedna z definic považuje bibliodrama za „hnutí, společenský fenomén“ (o čemž se v českých podmínkách nedá mluvit, alespoň prozatím), který není možné popsat a už vůbec ne sjednotit; „Dá se pochopit (sledovat) pouze vzhledem k dynamice jemu vlastní, nejlépe je ho zažít a reflektovat s lidmi, kteří toto hnutí vytvářejí a naplňují. *Pohybovat se v bibliodramatu znamená tedy, nezůstávat sám u sebe, nýbrž zapojit se do vztahu: vklouznout do cizích rolí, ve hře ztělesnit neobvyklé životní styly a úhly pohledu, potkat toho či onoho a přitom se dovědět něco nového o sobě*.“⁸

Celkem popisnou definici bibliodramatu nabízí Heidemarie Langer: „Skupina lidí se shromáždí okolo biblického textu, aby se jím zabývala, prožila ho: souhrou, při níž lidé *vkročí do příběhu a do dialogu s ním*, vzniká dění, které prožijí všemi smysly. Procesy mezi lidmi a příběhem probíhají současně v několika rovinách a zpřítomňují minulost.“⁹

Bibliodrama lze také přirovnat k midraši, židovskému výkladu Tóry. Podle rabínské tradice je bible psaná černým ohněm na bílém ohni: černý oheň jsou slova na stránce, která všichni můžeme vidět a číst, bílý oheň naopak vyplňuje prostor mezi jednotlivými slovy a písmeny, nutí číst mezi řádky, bílý oheň je v příběhu všechno skryté a nevyslovené. „Bílý prostor představuje nekonečný potenciál pro nové interpretace. Bibliodrama se nachází v otevřeném prostoru textu, pro který je černý oheň, černá písmena, hranicemi.“¹⁰

Winterová přichází s vlastní poměrně obsáhlou definicí: „Bibliodrama je jedna z interaktivních, kreativních metod práce s biblickým textem, jež využívá postupů zážitkové pedagogiky, expresivních terapií, skupinové práce a biblické exegeze. Jejím hlavním cílem je osobní setkání člověka s biblickým poselstvím, a to na rovině zkušenosti. Nejde tedy primárně o poznání racionální, nýbrž existenciální, o konfrontaci osobních zkušeností jednotlivce se zkušenostmi ostatních členů skupiny a s hodnotami uloženými v biblickém textu. Jde nejen o to příběh slyšet nebo vyložit, ale hlavně prožít, vstoupit do něj, nechat se vtáhnout do středu dění.“¹¹

Z uvedených definic je zjevné, že bibliodrama může mít bezpočet podob, ale přesto lze nalézt prvky, které bibliodrama charakterizují: biblický text, jedinec versus skupina se životní zkušeností, vztah, proces, interakce atd. Na závěr této kapitoly, která nabízí spíše různé pohledy na bibliodrama a způsoby jeho chápání, než strohé vymezení pojmu, ještě

---

⁷ KOLLMANN R., in: Katechetische Blätter 7-8/94, S. 512, citováno podle PAULER, str. 47 in GAŠPAŘÍKOVÁ Hana: Bibliodramatická práce jako možnost práce s biblickým textem ve skupině (bakalářská práce obhájená na ETF UK), Praha 2003. str. 6

⁸ NAURATH Elisabeth, POHL-PATALONG Uta: Bibliodrama. Theorie-Praxis-Reflexion, Stuttgart: Kohlhammer, 2002, str. 9. in GAŠPAŘÍKOVÁ Hana: Bibliodramatická práce jako možnost práce s biblickým textem ve skupině (bakalářská práce obhájená na ETF UK), Praha 2003. str. 6

⁹ PAULER Norbert: Bibliodrama. Glauben erfahren mit Hand, Kopf und Herz, Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 1996, str. 45. in GAŠPAŘÍKOVÁ Hana: Bibliodramatická práce jako možnost práce s biblickým textem ve skupině, bakalářská práce obhájená na ETF UK, Praha, 2003. str. 5

¹⁰ PITZELE Peter A.: Scripture Window. Toward a Practise of Bibliodrama, Los Angeles: Torah Aura Production, 1998. 23-24

¹¹ WINTEROVÁ Zuzana: Bibliodrama, diplomová práce, obhájená na KTF UK, Praha, 2008. str. 8

zbývá uvést definici vlastní: Bibliodrama je setkání se sebou, s druhými a s Bohem v prostoru biblického textu. Vyžaduje aktivní přístup účastníků, jejich ochotu se sdílet, společně tvořit a nechat se překvapovat, aby se text mohl stát živoucím organismem a propojil se s „tady a teď“ jednotlivých členů skupiny a jejich životní a náboženskou zkušeností.

2.2 Text

Text, tedy biblický text, je základním výchozím bodem bibliodramatu, i centrem jeho pozornosti. Není proto divu, že v předchozích pracích zabývajících se bibliodramatem bylo toto téma mnohokrát a dosti podrobně popsáno¹², proto se tato práce omezuje jen na nejnutnější výklad.

Bibliodrama je na práci s biblickým textem¹³ založeno. Biblický text je specifický hned ze tří důvodů¹⁴: je *polysémantický* – obsahuje v sobě mnoho významových rovin; coby Boží slovo je Bohem inspirovaný a tedy *posvátný*; a zachycuje *obecně lidskou zkušenost*, což je mimo jiné zdrojem jeho nadčasové sdělnosti, ze které hojně těží bibliodrama.

Biblický text jako společné dílo Boží a lidské, jako poselství o vztahu a komunikaci mezi Bohem a člověkem, je už sám o sobě nositelem vztahovosti. Ten, kdo text čte nebo mu naslouchá, kdo do něho vstupuje, může vstoupit i do této vztahovosti, neboť skrze text lze prožít překvapivá setkání s různými rovinami skutečnosti, ať již jde o skutečnost vnitřní, vnější či transcendentní.

2.2.1 Slovo Boží

„Slovo je vstupní práh do lidského vesmíru.“ Slovem člověk nejen poznává realitu, ale poznává sám sebe, dává se poznat takový, jaký je, a poznává ostatní.

Vstoupit do prostoru bible znamená vejít do prostoru komunikace, kterou Bůh sám vytvořil v konkrétním místě a v konkrétním okamžiku dějin, do dialogu, který zahrnuje Boha a člověka, Boží sdělení a lidskou odpověď.¹⁵ Setkání s biblí je setkáním s Bohem, neděje se na úrovni četby, ale na základě víry.

„Tady je právě zvláště důležité, aby se čtenář proměnil; musí dát slovu náležitý pohyb a volnost, musí vyslovenému slovu dovolit, aby v dalším dostalo nový smysl. A nesoudí-li, nýbrž zůstává-li otevřený, čeká-li a hledí pozorně na celek, pak mu právě to, co se mu zdálo nesprávné, může zjevit, co je věci vlastní.“¹⁶

Bůh mluví v Písmu svatém prostřednictvím lidí lidským způsobem. Bůh hledá dialog, proto je slovo Božím výkřikem, výzvou, vyznáním, které vyžaduje naši odpověď.

---

¹² Zvláště podrobně metody výkladu biblického textu popisuje ČERMÁKOVÁ a GAŠPAŘIKOVÁ, a v neposlední řadě i WINTEROVÁ.

¹³ Bibliodramatickými metodami se dá ovšem pracovat i s nebiblickým textem, který se také může stát zdrojem poznání (prokázalo se to v „pokusu“ při práci s textem Skácelovy básně Uspávanka). Pro věřícího je ovšem důležité, že pracuje s biblickým textem, tedy textem inspirovaným, a prostřednictvím skupiny tak může sdílet i konfrontovat svou náboženskou zkušenost, představy o Bohu i chápání světa.

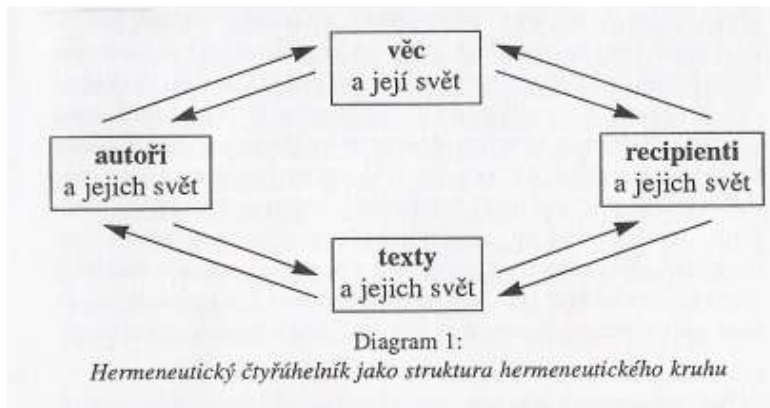
¹⁴ WINTEROVÁ, str. 21

¹⁵ Srov. CHIOLERIO Marco: Blaze tomu, kdo slyší tato slova, Praha: Paulínky, 1997. str 19-21

¹⁶ Srov. GUARDINI Romano: O živém Bohu, Praha: Vyšehrad, 2002. str. 10-11

2.2.2 Bibliodrama z pohledu biblické hermeneutiky¹⁷

Proces porozumění biblickému textu je stejně jako každý jiný akt porozumění úzce spjat s procesem komunikace, ve kterém se projevují čtyři faktory: *autor* – se záměrem něco sdělit; *text* – částečné zachycení autorova sdělení; *čtenář* – který se dostává do kontaktu s autorem a jeho světem; *věc* – na niž se autor, text i čtenář odvolávají. Tím vzniká hermeneutický čtyřúhelník (viz schéma¹⁸), který umožňuje přehledně strukturovat exegetické metody do čtyř základních skupin podle centra jejich zájmu.

Bibliodrama se podle Oeminga řadí do skupiny orientované na čtenáře – recipienty a jejich svět: „Co se při osobním osvojování biblického textu odehrává, nezáleží ani tak na bibli jako na tom kterém konkrétním čtenáři a na jeho politickém, sociálním a kulturním kontextu.“¹⁹

Oeming shrnuje, že bibliodrama navazuje jak na životy lidí, tak na biblický text, který se ocitá v bezprostřední blízkosti aktuálního světa víry a životní praxe konkrétních lidí, a zvyšuje jejich exegetickou vnímavost.²⁰ „Bible obsahuje nepřeborné množství příběhů zachycující zkušenosti, jež věřící s Bohem udělali, a jako taková je tedy i rezervoárem psychologické moudrosti, která se v průběhu (...) již sama prosadí.“²¹

¹⁷ Hermeneutika je věda o porozumění biblickým spisům.

¹⁸ Viz OEMING Manfred: Úvod do biblické hermeneutiky, Praha: Vyšehrad, 2001. str. 17

¹⁹ Viz Tamtéž. str. 107

²⁰ Srov. OEMING Manfred: Úvod do biblické hermeneutiky, Praha: Vyšehrad, 2001. str. 138

²¹ Tamtéž. str. 139

2.3 Drama

Jak už sám název napovídá, dramatická složka je v bibliodramatu přirozeně obsažena. „Drama“ ve slově bibliodrama reprezentuje *múžickou složku*, která obklopuje biblický text a otevírá nové cesty k jeho hlubšímu prožití a pochopení. Tím oslovuje celého člověka, nutí jej, aby se z „intelektuálních výšin“ vrátil sám k sobě. Aby se ve své bohatosti sjednotil/propojil a znovu vykročil. Vykročil k sobě a ze sebe k druhým. Přistoupil k textu a otevřel se prostoru tvořivosti. Aby se v náruči textu cestou tvořivosti znovu poznával a zakoušel, v přítomnosti Božího slova a společenství druhých sám sebe obnovoval a setkával se s Bohem.

2.3.1 Múžická část bibliodramatu

Bibliodrama počítá s tvořivostí člověka a s rozmanitostí způsobů jeho sebevyjádření. Jednotlivé oblasti lidské tvořivosti se vzájemně propojují a prolínají, lze je však, podobně jako používané techniky, rozdělit do určitých okruhů²²: *výtvarný* (např. koláže, malování obrazů, modelování), *pohybový* (např. gesta, sochy a sousoší, tanec, pohybové vyjádření situace, emoce nebo jiného obsahu, pantomima), *dramatický* (např. imaginačně pohybová cvičení, situační etudy, dramatizace příběhu), *zvukový* (např. vokalizace, zpěv či použití hudebních nástrojů k vyjádření situace, emoce), *literární* (např. psaní modlitby, žalmu).

Kromě hledání nových přístupů, pohledů a vztahů k biblickému textu má múžická složka bibliodramatu i tzv. „vedlejší efekt“ – tedy že rozvíjí lidskou osobnost ve smyslu tvořivosti, spontaneity, fantazie, citlivosti, vnímání svého těla, sociálních dovedností atd.

2.3.2 Dramatická situace

Dramatickou situaci, která je obsažena v každém příběhu, bibliodrama využívá prostřednictvím dramatické hry²³. Ta otevírá prostor svobody, neboť je možné v ní „beztrestně“ jednat jako někdo jiný, vyzkoušet si různé pozice a role, ve kterých by člověk za normálních okolností nechtěl být, nebo projevit emoce, které v běžném životě potlačuje.

---

²² V průběhu bibliodramatického programu je vhodné jednotlivé okruhy – složky tvořivosti – střídat a propojovat, neboť každý upřednostňuje něco jiného, a současně jsou tím i otvírány způsoby vyjadřování, které by dotyčný sám nikdy nezvolil. Kromě hledání nových přístupů, pohledů a vztahů k biblickému textu má múžická složka bibliodramatu i tzv. „vedlejší efekt“ – tedy že rozvíjí lidskou osobnost ve smyslu tvořivosti, spontaneity, fantazie, citlivosti, vnímání svého těla, sociálních dovedností atd.

²³ Dramatická hra - námětová hra založená na mezilidském kontaktu a komunikaci, na setkávání různých lidských jedinců v situacích, osob, které na sebe vzájemně působí, řeší střetávání svých postojů, a potřeb, přání a směřování a vytvářejí tak děje.

Situace dramatické hry umožňuje účastníkovi v chráněném prostoru²⁴ bibliodramatu opustit svoji „civilní polohu“ a stát se tím, kým právě chce, chovat se, jak chce a říkat, co chce, a něco nového prožít, aniž by byl za to sankcionován.²⁵ A právě díky tomuto odstupu pak může získat nový náhled a vhléd do vztahových dimenzí a situací, ve kterých se nachází, neboť člověk ve hře jedná, a tedy vykračuje ze sebe, vztahuje se ke spoluhráčům (i když mohou být přítomni jen imaginárně) a ke světu, a v tomto vztahu je aktivní, naplňuje jej i sebe. Toto intenzivní zakoušení vztahu přináší i novou zkušenost a nový pohled na sebe sama, svět, druhé a Boha, tedy na různé dimenze vztahovosti člověka.

V situaci dramatické hry je však třeba sebe sama integrovat: svoje tělo, hlas, myšlenky, být sám sebou plněji, soustředěněji, „být v situaci“. Dramatická situace totiž, stejně jako hra, je záležitostí „tady a teď“, onou „zvláštní kategorií bytí“, kdy je člověk „vytržen“ z minulosti i budoucnosti a „stane“ celou svou bytostí. Je to fascinující okamžik společný rituálům a slavnostem.

2.3.3 Role v dramatické hře

V dramatické hře stejně jako v příběhu se objevují postavy, role, se kterými bibliodrama v nejrůznějších podobách pracuje. Hraní v roli má tři roviny²⁶: *simulace* – hraní sebe sama ve fiktivních okolnostech; *alterace* – hraní někoho jiného, podstatný je určitý postoj oné postavy, její sociální status apod.; *charakterizace* – „role ve mně“, dochází k vnitřnímu ztotožnění s hranou postavou atd. Z hlediska bibliodramatu jde v charakterizaci spíše o subjektivní uchopení role na základě osobního porozumění textu a v součinnosti se skupinou, neboť biblické postavy jsou spíše archetypální kontury charakterů.²⁷

Hraní rolí umožňuje vystoupit ze stereotypů, dovoluje dělat věci a zastávat postoje, které se v běžném životě nedělají, protože jsou netolerované či dokonce nepřípustné. Součástí vstupování do role je i vědomí, že teď „jsem někým jiným“, tedy že člověk nevystupuje čistě sám za sebe, ale je v prostoru imaginace. Tak se role může stát novým pohledem na sebe sama, neboť skýtá možnost poodstoupit, a tím sám sebe lépe prožít a hlouběji si uvědomit.²⁸

Zkušenost „bytí v roli“ ovšem není ani tak změnou charakteru člověka, jako prostorem otevřeným pro dosud nepoznané části vlastní osobnosti, neboť člověk nemůže čerpat odjinud, než ze své vlastní zkušenosti, a nemůže se (ba ani na scéně) totálně proměnit. Jako vztahová bytost žije a realizuje se ve svém vztahu a i na scéně se tedy

---

²⁴ Tento chráněný prostor, určený k dramatické hře a hraní osobních zkušeností (např. viněta), umožňuje účastníkům vstoupit do prostoru, kde si mohou dělat, co chtějí (v rámci své role a situace), kde je nikdo nehodnotí a vše je dovoleno. Je vhodné tento prostor vizuálně oddělit od prostoru, kde je zbytek skupiny, který se momentálně nenachází v situaci dramatické hry a vedoucí by měl moderovat přechod jednotlivých osob „z“ a „do“ tohoto prostoru. Těm, kdo do role a situace hry vstupují, to umožňuje jasně vnímat hranici těchto prostorů i snáze přejít z jedné role do druhé (já – role/ role – já); prostor ke dramatické hře bývá někdy označován „chráněný prostor na druhou“, neboť samotný prostor bibliodramatického programu je již svým způsobem „chráněný“.

²⁵ Srov. GAŠPAŘÍKOVÁ, str. 11-14

²⁶ Viz Valenta, Josef. Dramatická výchova a sociálně pedagogický výcvik (srovnání systémů), strana 27

²⁷ Srov. GAŠPAŘÍKOVÁ, str. 11-14

²⁸ Vstupováním do role a tím i do situace příběhu a hry dochází rovněž k prožitku *katarze*, očistění od emocí.

vztahuje sám za sebe a ne za někoho jiného (i když se vztahuje prostřednictvím role, nemění svoji identitu, je to spíše podobné masce, kterou si navléká, než „výměně těla“). Nemůže opustit svoji vlastní jedinečnou vztahovost, svoji identitu, protože toho není schopen, tím by „zanikl“.

2.3.4 Text v dramatické situaci

V bibliodramatu je biblický text scénou, otevřeným prostorem, který je ve hře a volných improvizacích dokreslován, a skrze tento dialog mezi „hráči“ a „prostorem textu“ vyvstávají jeho nové roviny a perspektivy, dochází k jeho přiblížení a lepšímu pochopení, protože se propojuje situace textu s aktuálním osobním životem účastníků. Dialogem mezi člověkem a textem se setkává a propojuje svět biblický a osobní, otevírá se „prostor pro osobní identifikaci a odpovědi, pro zcela subjektivní realizaci rolí, pro osobní zkušenost s Bohem a vztahem k němu“.

Podstatné na roli vyvstalé z biblického textu je, že „není ani přesně popsána a definována, ani nazkoušena, nýbrž je důležitá spontánní, improvizáční hra vycházející z ‚tady a teď‘“²⁹. V reflexi mohou účastníci vlastní zkušenosti z role zpracovat, získat odstup od sebe a vidět se v zrcadlovém obrazu biblické scény.

2.3.5 Příběh

Bible je plná symbolických příběhů, postav a činů. Příběh³⁰ je způsob sdělení, který umožňuje porozumět souvislostem, neboť odráží dějinnost lidských životů, jejich zkušenost, a tím i životní zkušenost každého z posluchačů. Příběh je vyprávěn a tím i zpřítomňován, posluchač se do něj noří a spoluprožívá ho, nechává se jím oslovit a tak jej činí aktuálním, neboť skrze příběh se učí číst vlastní příběh a dobu, ve které žije.³¹ Příběh vytváří odstup a právě skrze tento odstup sám sebe může člověk nalézt.

„Při výkladu jde o nalezení vztahu mezi konkrétními lidskými zkušenostmi a biblickými ‚prasymboly‘.“³² V bibliodramatu obecně je důležitá otevřenost k symbolům, právě ony oslovují nejen intelekt, nýbrž celé směřování člověka a nutí jej hledat a „nacházet skrytý smysl, který tkví v konkrétní situaci - a právě otázka po skrytém významu je i otázkou po smyslu“³³. „Symboly mohou, protože jsou přístupné smyslovému a emocionálnímu vnímání, relativně snadno otevírat cestu do světa víry ... mohou upozorňovat na podobnost, ba až splynutí biblických motivů a našich vlastních životních zkušeností.“³⁴ Symbol přitahuje, pobízí myšlení, podněcuje interpretace. Je snadným vstupem do světa biblické obraznosti, ale zůstává na počátku, tudíž je třeba na cestě k hloubce textu pokračovat dál.

---

²⁹ Naurath E., Pohl-Patalong U.: str. 57 in GAŠPAŘÍKOVÁ, str. 13

³⁰ Zvláštním druhem příběhu je mýtus, tedy příběh, který se objevuje v různých variantách ve všech kulturách a vypovídá o „paradoxních, multidimenzionálních, složitých aspektech lidské přirozenosti“. Srov. PECK M. Scott: Dále nevyšlapanou cestou, Olomouc: Votobia, 1994. str. 95

³¹ Srov. CZECH Jan: Biblické příběhy v proměnách času, Praha: Portál, 2006. předmluva

³² OEMING M. str. 130

³³ Srov. KASTOVÁ Verena: Dynamika symbolů, Praha: Portál, 2000. str. 28

³⁴ OEMING M. str. 133

V bibliodramatickém programu se zpravidla pracuje s příběhem³⁵, neboť v sobě obsahuje osoby, místo, čas i dějovou linku, tedy základní prvky dramatu. Jeho dramatické uchopení (v nejrůznějších podobách) v rámci programu je tedy nasnadě. Prostřednictvím hraní příběhu dochází k jeho zpřítomnění, rozšíření náhledu na postavy a jejich jednání, což se může odrazit v reflexi a hlubším porozumění „vlastní“ situace.

2.3.6 Terapeutická dimenze dramatické hry

Navzdory tomu, že *bibliodrama není terapií*, přece jen obsahuje terapeutickou dimenzi. Ta vyplývá z nového přístupu k vlastní osobě.³⁶ Bibliodrama je prostorem interaktivních procesů, k nimž patří procesy mezi účastníkem a obsahem biblického textu a účastníkem a ostatními členy skupiny. Terapeutická dimenze bibliodramatu spočívá v tom, že otevírá přístupy k vlastní osobě, ve světle biblického textu umožňuje nově pozorovat vlastní životní dějiny i současnou situaci. Bibliodrama odkrývá různé dimenze lidské vztahovosti, reflexí „tady a teď“ dramatické hry zvědomuje, obohacuje a rozšiřuje vztahovost člověka.

2.4 Elementy bibliodramatu

2.4.1 Tvořivost

Tvořivost je pro současného člověka výzvou. Tvořivostí je zde myšlena tvořivost pro sebe samu³⁷, pro radost z možnosti projevit se, vyjádřit se. Tvořivost jako způsob kontaktu se světem a nahlížení na něj, vnitřně spojená s hravostí. Tvořivost pro potěchu, jako vyjádření svého bytí, sebe sama, bez ohledu na nároky okolního světa a estetická. Tvořivost odhaluje bohatost a barevnost života, může se stát cestou sama k sobě. Tvořivost je procesem zrození.³⁸

Bibliodrama o síle tvořivosti ví. A hojně ji využívá. Tvořivost je výzvou, kterou bibliodrama mimo mnoha jiných vyzvání svým účastníkům přináší. Otevírá prostor svobody a iniciativy přijímaný nezřídká s rozpaky, někdy až neochotou. Je to „úkol“. Tvořivost je ovšem proces, a tak se záhy většina skupiny infikuje hravostí a tvoří („děje se“), nezaangažovaný zbytek skupiny sklouzne po povrchu. Být tvořivě sám sebou vždycky něco stojí, neboť je to riskantní. Být tvořivý znamená jít do hloubky, neboť proces tvoření vyžaduje celého člověka. Člověk se musí odvážit, investovat sám sebe, a tím se do

---

³⁵ Pro přípravu a realizaci bibliodramatického programu se často využívá biblických příběhů, a to právě těch, které jsou nejnámější, ke kterým čtenář přistupuje již s předem jasnou představou a pocitem, že už v textu nelze nic nového nalézt. Tyto představy se snaží bibliodrama rozrušit, chce přivést čtenáře k textu novými cestami, podívat se na text „jako by jej viděl poprvé“.

³⁶ Srov. GAŠPAŘÍKOVÁ, str. 15

³⁷ Zcela jiným druhem tvořivosti (kreativity), je tvořivost „užitková“, která je rozvíjena s nějakým cílem, se záměrem „něco z toho vytěžit“. Tento druh kreativity je v dnešní době hojně požadován na nejrůznějších pracovních pozicích a je pravým opakem k tvořivosti, o které se mluví v této kapitole.

³⁸ Erik FROMM říká: „Být kreativní znamená chápat celý proces života jako proces rození a nepovažovat jakékoli stádium života za konečné. Mnozí lidé zemřou dříve, než se skutečně narodili. Kreativita znamená zrodit se dříve, než zemřeme.“ in KASTOVÁ Verena: Dynamika symbolů, Praha: Portál, 2000. poznámky

určité míry vydat, obnažit – ale jen tak má šanci něco získat. Ovšem ne každý je tuto cenu ochoten zaplatit.

Je pozoruhodné, jak silná rezistence může nastat v průběhu bibliodramatu vůči kreativním technikám obecně. Patří to již k součásti skupinového procesu v bibliodramatu, že mnozí účastníci na jakoukoli kreativní techniku, ke které je asi vždy potřeba trochu odvahy, reagují rezolutním *já přece neumím*: zpívat, malovat, pohybovat se, psát, hrát... Často nebývá nejsnazší je přesvědčit, že nejde o výkon, ale radost ze hry, z tvoření, spontaneity, že v bibliodramatické práci opravdu *neexistuje kategorie dobře a špatně*.

Je hřejivé po programu sledovat ty, „co neumějí malovat“, jak si pečlivě balí svůj obrázek a odnáší si ho domů. Tyto artefakty vytvořené v rámci bibliodramatu totiž vyrůstají z jiných hodnot než „estetická“. Je to hodnota autenticity, pravdivosti a odvahy sdělit něco podstatného, něco ze sebe, je to cena strachu, který člověk musí překonat, aby se odvážil, aby vykročil do neznáma, vykročil sám k sobě bez předsudků. To je silným momentem tvořivosti a hry.

Ve hře, tvořivosti i životě je třeba být sám sebou a otevřený tomu, co přichází; mnohdy jde vlastně vůbec o to „dovolit si být“. Být pozorný, otevřený a pravdivý, pak už se začne „dít samo“. Ivan Vyskočil, velký praktik a učitel *hry*, k tomu říká: „Je tu moment hry, kterou nehrajeme, ale ona se hraje v těle. Jde o to ji objevit, ... všimnout si, nechat ji přicházet, *dopřát si neúčelovost*, to je to, co nás může oslovovat pro to další, bytostnější naší existence.“

Nalézá-li se člověk v situaci hry, sám se sebou, soustředěný, pravdivý a otevřený, je-li dost uvolněný na to, aby „nechal věci se stát“, a současně dost napjatý, aby „mohly přijít“, je v samotném „lůně tvořivosti“, a vše, co z toho vychází, je silné, hodnotné a sdělné. Obsahuje to celého člověka a k celému člověku se vztahuje. Tyto chvíle patří k magickým okamžikům bibliodramatu, chvílím *setkání*. Nejsou časté, ale ani příliš vzácné. Jsou pro mne křivkou, která mne bude k bibliodramatu vždy vracet.

2.4.2 Hra

Hravost, moment hry, hraní si, to všechno lze v bibliodramatu nalézt. Bibliodrama není „pouze hra“, ale je „i hrou“. Hra má v bibliodramatu své pevné místo, bez momentu hry by nebylo možné vůbec vstoupit do dramatické situace – dramatické hry, ani do dalších kreativních technik. Hra je předpokladem tvořivosti, spontánnosti a pravdivosti, a naopak.

Hra, jak o ní píše Eugen Fink³⁹, není opakem k práci, vážnosti, není „na víkend“ pro uvolnění a krácení času, není okrajový jev, nýbrž je *základním existenciálním fenoménem lidského života*.

Každý je někdy hráčem, hra „je důvěrnou a běžnou skutečností sociálního světa“⁴⁰, má svůj spolulidský horizont, proto lidi spojuje: „Hraní je základní možností sociální existence...“, je to vnitřní forma lidského společenství.⁴¹

³⁹ Srov. FINK Eugen: Oáza štěstí, Praha: Mladá fronta, 1992.

⁴⁰ Tamtéž. str. 7

⁴¹ Tamtéž. str. 20

Svou podstatou je hra zakotvena v přítomnosti, v okamžiku „tady a teď“. Je opakem životního běhu s pohledem upřeným do budoucnosti, „futurismu“ lidského života. Vytržení z běžného rytmu, spočinutí ve hře, zastavení „tady a teď“ je osvobozující a radostné; je charakteristické spontánním jednáním, aktivním přístupem, živoucími impulsy, kdy se před člověkem otevírá tvořivý svět hry, svět zdání, který je ve svém prožívání často daleko barevnější, intenzivnější a skutečnější, než svět reality. A přece, svět hry je zrcadlením skutečného života, „symbolickým jednáním osmyslujícím zpřítomňování světa a života“⁴².

„Hra je dobrovolná činnost, která je vykonávána uvnitř pevně stanovených časových a prostorových hranic, podle dobrovolně přijatých, ale bezpodmínečně závazných pravidel, která má svůj cíl v sobě samé a je doprovázena pocitem napětí, radosti s vědomím ‚jiného bytí‘ než je ‚všední život‘.“⁴³

Hra jako dialog, ať již vnitřní či „veřejný“, bezesporu odráží vztahovost člověka, neboť hra je aktivním vykročením celé bytosti k dialogu, k setkání v okamžiku „tady a teď“. Hra tak dialogičnost a vztahovost člověka rozvíjí a umožňuje mu nahlížet do jejích dalších dimenzí.

2.4.3 Tady a teď

Člověk je podle Finka⁴⁴ svým zaměřením „futurista“, prochází (leckdy spíš „probíhá“) životem s pohledem upřeným do budoucna. Jak je tedy možné po něm chtít, aby byl „tady a teď“? Člověk je ale přece také tvorem přítomnosti, neboť nemůže žít jindy, než právě v této chvíli, v této minutě, ať už jsou jeho myšlenky upřeny k prožitému, tedy v minulosti⁴⁵, nebo k očekávanému, tedy v budoucnosti. Nárok být přítomen „tady a teď“ je tak částečně protimluvem, vždyť proč chtít po člověku, aby byl „teď“ a „tady“, když ani „jinak“ být nemůže? A přece zůstává „bytí tady a teď“ nárokem i nezbytností pro kvalitní práci v bibliodramatu, i pro kvalitní (plný) život.

Hra (též dramatická) náleží přítomnosti. Vyžaduje si člověka celého, angažovaného a uvádí jej do situace *tady a teď*, kde „minulost už není, budoucnost ještě není. Teď znamená rovnováhu bytí zde, prožívání, je to vše, co existuje: angažovanost, jev, povědomí.“⁴⁶ Vyžaduje si člověka, plného a autentického, neboť „nikdo nemůže být v daném okamžiku jiný, než jaký právě je, včetně těch přání a modliteb, aby byl jiný. Jsme,

---

⁴² Tamtéž. str. 31

⁴³ Huizing in KRÖSCHLOVÁ Eva: Složky pohybového výrazu, in: ČUNDERLE Michal (a kol.): Psychosomatika a pohyb, Praha: Divadelní fakulta – Ústav pro výzkum a studium autorského herectví, 2008. str. 57

⁴⁴ Srov. FINK Eugen: Oáza štěstí, Praha: Mladá fronta, 1992.

⁴⁵ Je pravda, že člověk je „dílem své minulosti“, že je jí určován, neboť ona naplňuje obsahy jeho zkušenosti, nicméně fyzicky a dějinně (v čase) nelze být jinde než v této vteřině. BUBER tvrdí, že pokud se člověk spokojuje s věcmi, žije v minulosti. Předmět není trvání, nýbrž zastavení, ztuhnutí. Skutečné bytosti jsou prožívány v přítomnosti, předměty v minulosti. BUBER, 1968. od. 16, 17

Toto spojování předmětů s minulostí pozoruhodným způsobem reflektuje český jazyk, který trpný rod (vyjadřující pasivitu a předmětnost) spojuje s minulostí, neboť jej tvoří (a tím i vyjadřuje) přičestím trpným, odvozeným z minulého času.

⁴⁶ PEARLS in PILÁTOVÁ Jana: Integrovaný program aneb místo, kde si můžeme vzpomenout. Habilitační práce. AMU. Praha, 1999. str. 38

co jsme.⁴⁷ A jsme, kým jsme. Ve hře lze tento nárok na plnost v přítomnosti nalézt, stejně jako ve vztahu, který je nutnou podmínkou hry.

Přítomnost náleží vztahu, neboť „povstává jen proto, že se zpřítomňuje Ty“⁴⁸. Nelze být ve vztahu a být jindy než *ted'*. Vztahovost je neustále aktuální. A je třeba se neustále vztahovat, neustále vykračovat k setkání, k dialogu. Člověku je vztahovost určena, dána Bohem. Skrze vztah se člověk dotýká světa, vchází v dialog, v komunikaci. Buber dodává, že vykročení ke vztahu se nelze naučit, jde o plné přijímání živé přítomnosti⁴⁹.

Podobně pro člověka není možné být „*ted'*“ a současně nebýt i *tady*, neboť je stvořen ve své tělesnosti, a ta se pojí s místem, s tělem. „Být *tady*“ znamená být plně přítomen ve svém těle, být v něm zakotven a skrze něj i *stanout*.

Být ve vztahu znamená „být *ted'* a *tady*“, být ve hře znamená „být *ted'* a *tady*“. K oběmu je zapotřebí naprostého odevzdání člověka „*tady* a *ted'*“, ne však trpně, ale činně, vždyť ve vztahu nelze být jinak, než partnerem, naplňovat jej svým Já, ve kterém je obsaženo Ty⁵⁰. Je třeba se tomu okamžiku vydat, neboť „každý okamžik je tu jen jednou. Nikdy tu ještě nebyl a už tu nebude.“⁵¹

„Být *tady* a *ted'*“ je nárok bibliodramatu, ale v něm i všech dimenzí vztahovosti člověka, neboť jakmile se vztahuje, vztahuje se ze „svého místa“ a ve „svém čase“. Je-li v místě a čase plně, je nutně plně i sám v sobě, a je-li plně sám v sobě, pak i ve svých vztazích a ve svém jednání. Teprve plné jednání a vztaženost člověka dokáží obohacovat pochopení biblického textu, obdarovávat společenství, prožívat „spočívání v Bohu“ (viz starobiblické „chození s Bohem“) a objevovat sebe sama. Citlivost, vnímavost, pohotovost i tvořivost jsou přirozenými plody „bytí *tady* a *ted'*“, jak se tomu lze v bibliodramatu přesvědčit.

Osobitým způsobem tuto výjimečnost a sílu vztahu, chvíle a vztahovosti, zachycuje v kapitole o Prozřetelnosti kardinál Romano Guardini: „Prozřetelnost není fungující hotový aparát, nýbrž vytváří se nově, tvůrčím způsobem z Boží svobody a „také“ z naší malé lidské svobody. *Tady* a *ted'*. Je tajemstvím živého Boha a ty ji poznáš do té míry, nakolik se do ní sám začleníš, nenecháš-li ji přecházet přes sebe, ale spolupracuješ s ní. Jsi povolán. Bůh tě vtahuje do souvislosti svého tvoření. (...) Tvé ruce se mají chopit díla. Jako živý člověk se máš začlenit do živého Božího díla. „Tajemství prozřetelnosti zůstává mrtvé, pokud na ně jen myslíme. Stává se skutečností, když je konáme. Pak chápeme, co to znamená: živý Bůh. Pak poznáme: tato chvíle je nová. Tato situace tu ještě nebyla. (...) A *ted'* jednáme, jak je třeba jednat. Ale svobodně. Je to Bůh, kdo jedná. My jsme a jednáme ve shodě s ním – pokud tak smíme s pokorou tvora vůbec mluvit. Jedná on sám. A přece, právě pak teprve jednáme skutečně my...“⁵²

---

⁴⁷ PEARLS in PILÁTOVÁ Jana: Integrovaný program aneb místo, kde si můžeme vzpomenout. Habilitační práce. AMU. Praha, 1999. str. 38

⁴⁸ Srov. BUBER, od. 16, 17

⁴⁹ Srov. BUBER, od. 45

⁵⁰ Srov. Tamtéž. od. 1-5

⁵¹ GUARDINI Romano: O živém Bohu, Praha: Vyšehrad, 2002. str. 21

⁵² GUARDINI Romano: O živém Bohu, Praha: Vyšehrad, 2002. str. 22

2.4.4 Tělo

Tělo je původním prostorem člověka.

Moltmann

Tělo nemáme, tělo *jsme*. Takto je třeba i sebe sama vnímat a se sebou pracovat. Současný „civilizovaný“ člověk vnímá své tělo rozpojeně, odcizeně⁵³, přesněji řečeno ho téměř nevnímá, jeho pohybový život je jednotvárný a chudý. Ani účastníci ani vedoucí bibliodramatického semináře nebývají výjimkou.

Je hluboký a politováníhodný omyl považovat tělo za „to hloupé“, nebo ještě hůře jen za „to“ a přistupovat k němu jako k předmětu, nástroji. Tělo vůbec není hloupé! Má vlastní prožívání, vlastní myšlení, vlastní inteligenci. Je to právě tělo, které získávalo moudrost během tisíců let vývoje lidského druhu⁵⁴. Tělo cítí, prožívá, myslí a mluví⁵⁵, ale jinak než „mysl“. Tělo patří do světa stvoření, a tak je s ním v hlubším vztahu, v dialogu, v komunikaci. Často tak pozná, že „se něco děje“, dříve než si „hlava vůbec stihne všimnout“. Ti, kdo jsou se svým tělem v partnerském vztahu⁵⁶, berou ho vážně, to vědí.

Tělo patří k podstatě člověka, neboť tak bylo stvořeno. Tělo náleží do vztahovosti člověka, ba dokonce je samo jednou jeho dimenzí.

Práce s tělem má v bibliodramatu své nezastupitelné místo. Je to právě *tělo*, které je vyvoláváno na scénu, které se má vyjadřovat, projevovat, hrát, být..., tělo, které má pomoci najít nový vztah ke skutečnostem kolem, otevírat dimenze vztahů „všeho stvoření“, které náležejí k podstatě člověka a světa. Účastníci se v rámci bibliodramatu učí vnímat své tělo jako celek, jeho plnohodnotnou cestu k sebevyjádření a komunikaci, prostřednictvím statických⁵⁷ i dynamických⁵⁸ pohybových aktivit.

---

⁵³ Jan PATOČKA k tomu říká: „Vůle ovládat tělesnou komponentu v sobě předpokládá sebenenávist a sebebodcenění“.

⁵⁴ Jedna z vývojově nejstarších oblastí lidského mozku se nazývá *limbický systém*, stará se o přežití jedince. Ve chvíli nebezpečí se z vývojově mnohem mladší a také mnohem pomalejší mozkové kůry přesouvá řízení právě do limbického systému, což jedinci umožňuje jednat nesrovnatelně rychleji. I to patří k inteligenci těla.

⁵⁵ Krajní ale jasnou variantou řeči těla (často spíše zoufalý výkřik), je naše zdraví: Jsme navyklí chodit při obtížích k odborníkům – lékařům, protože oni jsou „specialisté“ na záda, žaludek, hlavu atd. Škoda, že ke specialistům nemůžeme poslat *pouze* žaludek, nebo *pouze* hlavu. Chodíme k lékařům *celí*, chodíme svým tělem a se svým tělem. Pokud své tělo neposloucháme, nemáme šanci slyšet, že nám šeptá, že k nám promlouvá, že prosí o čas na povídání. Neslyšíme. Nemáme čas. Až jednoho dne tělo ZARVE. Donutí nás zastavit, donutí nás poslouchat. Nejčastěji tomu říkáme *nemoc*.

⁵⁶ Často právě lidé, které „tělo živí“, jako jsou mimové, tanečníci, kaskadéři, akrobati, někdy i herci a sportovci.

⁵⁷ Velmi dobrou metodou je takzvané *zakotvení*, realizované hned v samotném úvodu bibliodramatických setkání, kdy je úkolem účastníků uvědomit si všech pět smyslů, uvědomit si i to, jak se tělo cítí. Tím, že si mají uvědomit- vědomě reflektovat své fyzické pocity, se skrze tělo dostávají znovu do sebe a „zpřítomňují se“ v těle a tím i v mysli. To je velice důležitý krok, neboť účastníci jsou myšlenkami většinou ještě mimo program. Rovněž je vhodné, aby toto „cvičení“ dělali pokud možno se zavřenými očima, protože zrak přináší příliš mnoho informací a rozptyluje pozornost, takže tělo přijde zkrátka. Podrobněji tuto techniku popisuje WINTEROVÁ, str. 43

K dalším technikám patří zejména sochy a sousoší, vyjádření nálady, představení sebe sama apod.

⁵⁸ K dynamickým technikám patří například styl chůze v různých emočních vyladěních nebo imaginárních prostředích, z těch složitějších pantomima a tanec. Zvláště v těchto pohybově složitějších aktivitách je důležité, aby účastníci tělo nechávali konat, což je ovšem velmi těžký úkol.

V bibliodramatickém programu lze sledovat rozpaky při technikách, kde médiem je právě tělo. Často se zvláště v počátcích objevují gestická „klišé“ - ovšem jsou-li účastníci v poloze nuceni setrvat a prožít ji, procítit, tvar najednou začne promlouvat svým vlastním významem, z hloubky. Setrvání v určité pozici pak může začít vyvolávat konkrétní pocit, který odpovídá nebo naopak neodpovídá původnímu záměru, což je zajímavou zpětnou vazbou pro tvůrce oné pozice. Gesto či postoj, původně zvolené „z nouze“, získává svůj význam, svoji hodnotu, tělo je sdělné.

Podobné je to i s pohybem. Je obtížné účastníky bibliodramatického programu přesvědčit, že „tělo ví“, ať jen jsou dostatečně pozorní a dají tělu svobodu, ono už samo něco vymyslí. Není to snadný úkol a málokdo má dost trpělivosti, odvahy a soustředění, aby „si počkal“ a „nevymýšlel napřed“. Strach a napětí často brání přirozenému projevu, ale ve chvíli, kdy se mysl i tělo strachem unaví natolik, že dojde alespoň trochu k uvolnění přepětí a ztrátě kontroly, *tělo se stane*. Dotyčný pak zpětně žasne. Mimka a tanečnice Zdenka Kratochvílová k tomu říká: „Když tělo vnímáme a necháme jednat, nenechá nás v nouzi. Uvolněná pohybová fantazie v nás objeví světy hravosti a bláznovství.“⁵⁹

Tělo je fascinující dar.

Všechny cesty lidského ducha a veškerá slova jeho řeči začínají a končí v žité podobě jeho těla,⁶⁰ proto jedním z úkolů bibliodramatu je tělu vracet jeho hodnotu a význam, které dostalo jako součást podstaty člověka ve stvoření, napomoci člověku k návratu k původní Bohem dané jednotě těla a duše.

---

⁵⁹ KRATOCHVÍLOVÁ Zdenka, str. 145, in VYSKOČIL Ivan (a kol): Psychosomatický základ veřejného vystupování jeho studium a výzkum, Praha: DAMU, 2000.

⁶⁰ Srov. MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 194

3 VZTAH

„Lidský život se dotýká absolutna svým dialogickým charakterem,
pouze vztahem k druhému se člověk může stát celým.“

Martin Buber

Člověk je vztahem určován. Vztah je podmínkou lidského života, i jeho mírou. „Být živý znamená existovat ve vztahu k ostatním. Život - to je komunikace ve spoluúčasti. Bezvztažnost a izolace znamenají naproti tomu pro všechny živé tvory smrt...“⁶¹

Člověk je svou podstatou bytost vztahová, bez vztahů ztrácí svoji ukotvenost ve světě, svoji identitu a zaniká, neboť je bytím uprostřed jiných bytí. Bibliodrama z této danosti nejen vychází, dokonce je na ní založeno, poněvadž mezilidská dimenze skupiny soustředěná na text a skrze text na Boží realitu celá spočívá právě na principu vztahovosti.

Vztahovost člověka se projevuje a realizuje na různých úrovních. Všechny tyto úrovně se v bibliodramatickém procesu objevují, ovšem kdy se která úroveň projeví a v jaké míře se naplní, je dáno souhrou několika faktorů. Závisí na povaze vybraného textu⁶², povaze zvolené aktivity, vyladění skupiny i jejích jednotlivých členů, souhry skupinové dynamiky s právě probíhající aktivitou.

Vztahová určenost člověka se dotýká samotné podstaty bibliodramatu. Proto se v této kapitole nelze alespoň ve stručnosti zmínit o různých úrovních, ve kterých se lidská vztahovost realizuje.

3.1 Člověk ve vztahu

3.1.1 Člověk a prostředí

Člověk je bytost vztahová, což se také odráží na způsobu, jakým je utvářen a formován, především na základě interakce se svým okolím a zkušenosti s ním. „Podoba člověka vzniká v poli vztahů lidí a životního prostředí. Tato oblast má řadu rozlišitelných dimenzí: *příroda*, která se nachází jak v genetické struktuře člověka, tak v regionu země, ve kterém se rodí; *společnost* a kultura, ve které vyrůstá; *dějiny*, které formují jeho původ a podmiňují jeho budoucnost; a náboženstvím a hodnotovým systémem reprezentovaná oblast *transcendence*. Vlivy těchto životních prostředí a vlastní střetávání s nimi formují jeho podobu.“⁶³

Je zřejmé, že navzdory leckdy podobným vnějším podmínkám životního prostoru, se lidská osobnost může vyvíjet velmi odlišně, neboť její reakce na vztahy s okolím jsou u každého jiné, vždy ovšem jedinečně a nezaměnitelně. „Povolání, životní věk, životní

⁶¹ MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 12

⁶² Jak již bylo zmíněno, text sám je nositelem vztahovosti, což umožňuje jeho aktuální ožití.

⁶³ MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 204

příběhy ukazují proměnlivé kontakty se životními prostředími, a tím také otevřené hranice konkrétní podoby člověka.⁶⁴

Každý člověk je originál. Vztahy s prostředím člověka proměňují, ale každého jinak, neboť je každý jinak zakouší, prožívá a odkrývá, jinak reaguje.⁶⁵ Stejně tak každý jedinečně zakouší, prožívá a odkrývá sebe sama. „Podoba člověka se formuje ve zmíněných vnějších strukturách, ale i vnitřních strukturách, které spolu navzájem korespondují a jsou popisovány jako duše a tělo, vědomé a nevědomé, centrum a periferie.“⁶⁶

Člověk je tedy součástí prostředí, ve kterém se nalézá a na které reaguje, vstupuje s ním do vztahu-dialogu, což jej zpětně ovlivňuje a proměňuje; propojuje se s ním v nekonečném procesu vzájemných interakcí.

3.1.2 Člověka k člověku

Odvěká touha člověka po vztahu, kontaktu, po společnosti je obsažena již bibli.⁶⁷ Člověk se rodí do společnosti, vrůstá do ní jako do světa vztahů a interakcí. „Ač každý sám o sobě a sám za sebe, tedy ač každý s úkolem plnit tu svou jedinečnou úlohu, přece jen ne osamocen, nýbrž pro druhé a s druhými- to je celistvý smysl dvou stran bytí.“⁶⁸ Svět lidské zkušenosti je výrazně spolu-lidský, zakládá se na spleťtí síti vztahů. Vlastní prožívání jednotlivce je určeno kontaktem s druhými lidmi, stejně tak jako jeho vlastní povaha, způsob prožívání, interakce, komunikace a naplňování vztahů ovlivňuje další vztahy mezi lidmi.⁶⁹

Lidské vztahy se různí svou intenzitou, intimitou a hloubkou, způsobem komunikace, důvodem vzniku, délkou trvání, frekvencí setkávání atd. Dostatečná síť vztahů dává člověku pocit sounáležitosti a integrace, poskytuje mu potřebnou reflexi a „korekci“, uspokojuje jeho potřebu sdílení, zakotvení v životě.⁷⁰

Vztahy jednotlivci také umožňují najít partnery a spoluhráče v procesu (a pro proces) tvoření, hry a práce, a tak se realizovat. Ve vztahu k druhým člověk také zakouší sebe sama, neboť druzí jsou mu zrcadlem, partnerem, mírou. Člověk bez člověka, bez společnosti, se ocitá v osamění, prožívá bytostně existenciální úzkost, která někdy paradoxně může otevírat cestu k Bohu.

---

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ „Jednáme v souladu s obrazem, který si sami o sobě utváříme. Jím, chodím, dívám se, miluji tak, jak sám sebe vnímám. Tento obraz já, který si každý z nás vytvoří, je částečně zděděný, zčásti nám byl vštípený výchovou a z třetiny si jej vytváříme sami sebevýchovou.“ FELDENKRAIS Moshé, in OSWALDOVÁ Petra, in: ČUNDERLE Michal (a kol.): Psychosomatika a pohyb, Praha: Divadelní fakulta – Ústav pro výzkum a studium autorského herectví, 2008. str. 96

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ „Není dobré, aby člověk byl sám...“ Gn 2,18

⁶⁸ PALOŠ Radim in VYSKOČIL Ivan (a kol.): Psychosomatický základ veřejného vystupování, Praha: Divadelní fakulta – Ústav pro výzkum a studium autorského herectví, 2000. str. 14

⁶⁹ Podrobněji viz kapitola SKUPINA.

⁷⁰ Jan Werich řekl, že „Člověk je doma tam, kde si může pověsit klobouk“, což vypovídá o jeho chápání podstaty domova ne jako místa, ale právě jako vztahu.

Mezilidské vztahy se realizují také v bibliodramatické skupině.⁷¹ Postoje jednotlivých členů k sobě navzájem jsou dány typem jejich osobnosti i osobními zkušenostmi, každý vnáší do skupiny skrze vztah sám ze sebe, v rámci skupiny tak dochází k interakcím, které určují následné vyladění a fungování skupiny. Skupina své členy v rámci skupinové dynamiky „socializuje“, ale jen v míře významu, který jí přisuzují; pro kvalitní práci skupiny je třeba důvěry a otevřenosti. To platí i pro vztah účastníka a vedení, kde by měla být co největší rovnost (byť pro skupinu jsou jednání a postoje vedoucího měřítkem situací a vztahů, zejména v počátcích skupiny), neboť všichni jsou na cestě k textu a skutečnosti, která stojí za ním.

Člověk v bibliodramatu je tedy člověk ve společenství, v bohatství mezilidských vztahů, ve kterých má možnost se poznávat i realizovat.

3.1.3 Člověk v sobě: tělo a duše

Člověk je Božím obrazem ve své tělesně-duševní jednotě, nicméně sám sebe zakouší často rozporně⁷² a dualisticky⁷³. Západní myšlení⁷⁴ je navyklé chápat tyto dvě kvality člověka odděleně, s tendencí ovládnout „hloupé tělo“ povznesenou „chytrou duší“. Tělo je tak nazíráno jako pouhý nástroj, objekt, přívazek, který odvádí pozornost a obtěžuje.

Zcela odlišné je biblické pojetí člověka, kterému je rozlišení „duše a těla“ naprosto cizí. V starozákonním pojetí se člověk prožívá v Božích dějinách jako celek, „duše a tělo“ nejsou vydělovány jako součásti; člověk: „Nemá duši, nýbrž *je* „živou duší“. Nemá tělo, *je* tělo.“⁷⁵

„Tělesnost“ je nedílnou součástí lidské bytosti a její integrity, součástí Božího záměru, součástí procesu stvoření: rozhodnutí – slovo – čin - skutečnost. „Všechny cesty lidského ducha a veškerá slova jeho řeči končí v žité podobě jeho těla.“⁷⁶ Tělo tedy není ani břímě, ani předmět, ani nástroj, je skutečností, hodnotou, darem, prostorem pro lidský život.⁷⁷

Vztah mezi tělem a duší by neměl být dualistický, ale dialogický, komunikující, neboť v životě člověka se „neustále prolínají tělo a duše, vědomé a nevědomé, záměrné a nezáměrné.... není možné vyjít z jednostranného panování duše nad sloužícím tělem.“⁷⁸

---

⁷¹ Podrobněji viz kapitola SKUPINA.

⁷² „Nekonám totiž dobro, které chci, ale zlo, které nechci.“ Ř 7, 19

⁷³ Je na místě si položit otázku, zda si tuto rozpornost neosvojuje člověk spolu s myšlením, zda se jí „neučí“, a zda pak naučený způsob myšlení o sobě samém jej zpětně učí vnímat a prožívat sebe sama v této dualitě.

⁷⁴ Jedná se o dějiny filozofického myšlení v Evropě, ovlivněné především řeckými mysliteli: platonská idea osvobození duše od těla pronikla záhy do formující se křesťanské teologie, aristotelská teze o formování těla duší pak diktovala středověkou teologii; Descartem popsána vůle k moci vědomého ducha nad instrumentem těla určuje evropskou antropologii dodnes.

⁷⁵ Moltmann dokládá citací z knihy Genesis: „I vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země, a vdechl mu v chřípí dech života. Tak se stal člověk živou duší.“ (Gn 2, 7) a z knihy Žalmů: „Jsem ohrožen smrtí, jsem tělo.“ viz MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 202

⁷⁶ Srov. MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 194

⁷⁷ Moltmann též uvádí: Tělesnost je také ukončením Božího díla usmíření: „Slovo se stalo tělem...“ Srov. Tamtéž. str. 193-195

⁷⁸ MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 204

Pokud člověk ve vztahu k sobě rozlišuje svou duši a tělo, pak „informuje tělo ‚svou‘ duši právě tak silně jako duše ‚své‘ tělo. Tělo neustále mluví k duši, stejně jako nevědomé neustále ovlivňuje vědomé a jako je nezáměrné přítomné ve všech volných aktech. Přijme-li člověk jednostranný vladařský vztah duše ke svému tělu, pak potlačí rozmluvu těla a učiní je němým. Tělo na to reaguje strnutím a umíráním, ne nepodobným „němé smrti přírody“ v ekologické krizi.“⁷⁹

Pro harmonii člověka jako celku je tedy nezbytné, aby tělo a duše, vnitřek a vnějšek uzavřely smlouvu, našly určitou rovnováhu, způsob komunikace, dialogu. Lidské tělo si ve své duši uvědomuje sebe sama a duševní vědomí se svými zážitky a jednáními působí na lidské tělo, žádný z nich proto nenabývá vrchu, na souladu jejich interakce je závislé „fungování celku“.⁸⁰

K pozoruhodným změnám došlo v představách o **já člověka ve vztahu k jeho tělu**. Živost člověka byla původně spatřována v dýchání, jeho centrum - *já* bylo umístěno v bránici; ve smrti člověk „vydechl svůj život“. Později začal být život člověka spojován s velkými city, důvěrou, láskou, jejich centrem se stalo lidského srdce; v okamžiku smrti přestalo bít. Pak začal být člověk chápán jako nositel rozumu a vůle, centrum přesídlilo do mozku; smrt mozku je dnes považována za okamžik reálné smrti. S putujícím já se přesunulo i centrum člověka ze středu těla k hlavě.⁸¹ Co z toho plyne?

Přesunutím centra ze středu těla je jednoznačně narušena rovnováha, dýchání, jako dialogický akt výměny mezi vnitřním a vnějším prostředím, ustavující vztah mezi nimi, a z toho vycházející nutnost společenství člověka a prostředí, je nahrazen myšlením a chtěním, které ovládají svět a jeho tělo, primát rozumu tak vzdaluje tělo od skutečného a smyslového.

Tělesnost je důležitým bodem v bibliodramatické práci, neboť tělo je stejně důležitým médiem, jako například mozek se svou schopností myšlení. Tělo přináší vjemy, staví člověka do situací, nese jej životem. Tělo často „ví“ daleko dříve než hlava, že „se něco děje“. Tělo se vztahuje ke světu na jiné vlnové délce, než mozek, proto má možnost zachytit mnohé z toho, co hlava ještě vůbec netuší. Ti, kdo svému tělu naslouchají, povídají si s ním, komunikují, jsou zakotveni ve skutečnosti, jsou pohotovější a vnímavější. Jejich tělesné jednání a jednání verbální je v souladu, jsou integrovaní.

V dnešní době je člověk skutečně často odcizen vlastnímu tělu a jeho sdělením.⁸² Bibliodrama skrze různé techniky⁸³ usiluje o vědomé tělesné prožívání účastníků, čemuž se tito zhusta brání. Řada účastníků bibliodramatických programů vnímá své tělo jako

---

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Srov. Tamtéž. str. 204-5

⁸¹ Srov. Tamtéž. str. 201

⁸² Klasickým protimluvem těla a hlavy je tvrzení účastníka, jak se cítí „v pohodě a otevřený programu“, zatím co stojí s pevně založenýma rukama, zkříženýma nohama a mírně nahnbený...

⁸³ Například v práci s gesty, pohybem, vědomá reflexe tělesného prožívání, zakotvování v těle tady a teď, ad.

protivníka⁸⁴, nebo je téměř nevnímá. Je to v současnosti bohužel čím dál častější úkaz, a o to větší důvod věnovat vnímání a uvědomování těla pozornost. Bibliodrama s touto úrovní vztahu pracuje, a snaží se napomoci člověku k návratu k původní Bohem dané jednotě těla a duše; naučit se vracet tělu slovo, jeho význam, jeho hodnotu, kterou dostalo ve stvoření jako součást podstaty člověka. **(VÍCE VIZ KAPITOLA TĚLO, JESTLI TO STIHNU???)**

3.1.4 Člověk a Bůh

Člověk má přirozenou tendenci klást si existenciální otázky, otázky po smyslu světa hmotného i nehmotného, po smyslu života, řádu, otázky po vzniku dobra a zla, jejich rozlišování. Schopností abstraktního myšlení, reflexe světa a sebereflexe má přirozenou snahu po vztahu k transcendentnu, po „vzepětí k absolutnímu Ty“⁸⁵: „Věčné Ty má mnoho jmen. Slovo Bůh je nejobtížnější, ale i nejnezbytnější. Vztah k němu zahrnuje všechny vztahy.“⁸⁶

Ne každý člověk má svoji cestu k Bohu zřetelnou a přímou, je stále mnoho hledajících,⁸⁷ kteří si kladou otázky po smyslu, svůj život se snaží žít poctivě, jsou otevření, a nezřídkou se na své cestě odhodlají „vykročit do neznáma“ a uvěřit.

A právě touha po vztahu s Bohem je (z hlediska křesťanské teologie) podstatou oné podobnosti mezi člověkem a Bohem, podstatou člověka samotného. Vztah člověka k Bohu je vlastně už „jen“ odpovědí na vztah Boha k lidem.

Každý člověk je jiný, má jiné zkušenosti, myšlení, nazírání, a také jinou představu o Bohu. Bibliodrama účastníkům pomáhá tyto představy a obrazy o Bohu upřesňovat a na základě sdílení v rámci skupiny i korigovat. V hraní rolí si člověk může „beztrestně“ vyzkoušet nové polohy vztahu, které mu nejsou vlastní, ale i emoce, které v běžném životě potlačuje. Tuto situaci pak může s odstupem v reflexi a v interakci se skupinou nahlédnout i s jejich důsledky, a tak se proměňovat a růst ve vztahu k Bohu. Ač je bibliodramatický program pojat jako „hra“, přesto v ní každý zůstává sám sebou. Hra odráží vnitřní postoje, nastavení skupiny i jednotlivců, odráží skutečnost vztahu člověka a Boha, kterou je možné v programu dále rozvíjet.

Bůh je ve svém vztahu k člověku stálý, svojí láskou se neustále vztahuje ke každému člověku. Ne tak je tomu u člověka. U člověka se tento vztah proměňuje tím, jak člověk dospívá⁸⁸. „Myšlenky, kterými uvažujeme o Bohu, nejsou hotové, jsou živé, rostou a proměňují se spolu s námi. Bůh je věčný, jedinečný a stále týž, ale vývoj nejhlubšího

---

⁸⁴ Jan PATOČKA k tomu říká: „Vůle ovládat tělesnou komponentu v sobě předpokládá sebenenávist a sebepodcenění“.

⁸⁵ Srov. BUBER Martin: Já a Ty, Praha: Mladá Fronta, 1969.

⁸⁶ Srov. BUBER Martin: Já a Ty, Praha: Mladá Fronta, 1969. od. 44

⁸⁷ Je ovšem stále více lidí, kteří potřebu „hledání smyslu a přesahu“ nemají, nebo si ji nepřipouštějí. Svůj život (z pohledu věřícího) „konzumují“, a pokud je nepotká situace, která by je svou závažností přiměla se nad otázkami smyslu pozastavit, „stráví“ tak celý svůj život.

⁸⁸ Podrobněji viz kapitola o vývoji Člověk v proměnách života.

vnitřního života se uskutečňuje v tom, jak člověk tuto pravdu chápe, jaký obraz Boha si v myšlenkách vytváří.⁸⁹

Bibliodrama umožňuje člověku tento proces prožívat, uvědomovat si a uchopovat v reflexi; otevírá pro něj nové perspektivy tohoto vztahu, pomáhá jej prohlubovat, případně i korigovat.

3.1.5 Vztah jako životní určení člověka

Člověk je bytost vztahová. Skrze vztah zakouší a poznává svět, neboť nelze zakoušet skutečnost, aniž bych s ní člověk nevešel ve vztah. Zakoušením vstupuje do vztahu, do komunikace, ze které vychází se zkušeností. Vstupováním do vztahu se člověk promítá do světa a svět se zrcadlí/odráží v člověku. Vztah je jednání, aktivní postoj, investice. Je neustálou aktualizací, neboť vztahem, v jeho interakci, se člověk znovu „odnalézá“ (definuje) a proměňuje. Nelze být ve vztahu a setrvávat v minulosti, neboť nelze být „tady a teď“ i „tam a tenkrát“ současně a plně.⁹⁰

Podle Bubera je člověk určován právě tímto dvojím postojem: první je vztahový, dějový, aktivní, přítomný, metafyzický, nepředmětný, vyjádřený dvojicí *Já-Ty*; druhý pak věčný, předmětný, pasivní, statický, vycházející ze zkušenosti, která náleží minulosti, vyjádřený dvojicí *Já-Ono*. Život člověka se odehrává právě v těchto dvou základních polohách. Na začátku žije člověk (jako dítě) převážně ve vztahu, interakci, neboť potřebuje zakoušet a poznávat svět okolo, tím postupně narůstá zásoba jeho zkušenosti, až převáží, a člověk žije více a více v obsahu své zkušenosti.

V dnešní době lze „vidět osamělost jako základní bolest moderního člověka: nechybí slast, chybí silné a spolehlivé vztahy. Lidské vzepětí k absolutnímu Ty je možno chápat jako hluboce zakotvené v lidské přirozenosti.“⁹¹

3.2 Bůh ve vztahu

Bůh je „vynálezce vztahu“ i jeho „prototypem“. Bůh jako společenství je nositelem vztahu, ba co víc, je dárce vztahu, neboť celé stvoření je výrazem i obrazem jeho vztahu. Samotná podstata člověka, jeho podobnost Bohu, spočívá právě ve vztahu.

3.2.1 Ke stvoření

Člověk je „stvořen“ ze vztahu a ve vztahu, jeho stvoření je projevem vztahu Boha, Boží touhy po vztahu. Člověk tak vzniká jako obraz Boží, jako otisk Boha, který jako první vstupuje do vztahu, proto je i vztah a touha po vztahu součástí lidské podstaty.

Člověk je posledním tvorem v procesu stvoření, a tím v sobě ztělesňuje a zahrnuje také ostatní tvory (podobně jako zahrnuje všechny jednodušší systémy evoluce života,

---

⁸⁹ Srov. GUARDINI Romano: *O živém Bohu*, Praha: Vyšehrad, 2002. str. 13

⁹⁰ Srov. BUBER Martin: *Já a Ty*, Praha: Mladá Fronta, 1969.

⁹¹ Srov. ŘÍČAN Pavel: *Psychologie náboženství*, Praha: Portál, 2002. str. 196

protože z nich vzešel), náleží do společenství s ostatními tvory a současně se stává i jejich zástupcem před Bohem.⁹²

Vztah ke stvoření, zejména k okolnímu materiálnímu světu a přírodě, se v rámci bibliodramatické práce uplatňuje nejrůznějšími způsoby. V biblických textech se téma Božího vztahu ke stvoření objevuje v míře vrchovaté, a to nejen v narativní formě. Mimo to je člověk součástí stvořeného světa a s jeho jinými částmi je v neustálém kontaktu.

3.2.2 Vztah Boha k člověku

O člověku, stvořeném k obrazu Boha na zemi, pojednává teologická antropologie téměř výlučně v nauce o stvoření a ve stínu prvotního hříchu přehlíží mesiášskou perspektivu lidských dějin z pohledu Nového zákona. Moltmann vyzývá k pochopení lidské podobnosti Bohu v dějinném kontextu:

- 1) jako původní určení lidí – *imago Dei*
- 2) jako mesiášské povolání lidí – *imago Christi*
- 3) jako eschatologické oslavení lidí: *gloria Dei est homo*.

Tato teologická, mesiášsky orientovaná exegeze se odlišuje od historické i od teologické exegeze ve světle Tóry, obě však předpokládá a integruje.

Vztah mezi antropologií a teologií je propojený a tak by měl prostřednictvím pojmu Boha překonat se západoevropským monoteismem také jemu odpovídající individualismus v antropologii, neboť „lidé jsou imago trinitatis a teprve ve svém sjednocení odpovídají troj-jedinému Bohu“.⁹³

3.2.2.1 Jako imago Dei

Stvoření lidí je posledním stvořitelským dílem. Bůh se rozhoduje (sebevýzva), snižuje se a klade svůj obraz a svou důstojnost do pozemských bytostí - lidí. V textu o stvoření (Gn1,27) má lidský plurál (muž a žena) odpovídat singuláru Boha (jeden obraz). „Jednomu, v sobě diferencovanému se sebou samým jednotnému, Bohu pak odpovídá společenství lidí, ženské a mužské, kteří se sjednocují a stávají jedním.“⁹⁴

Podobnost Bohu nejprve označuje vztah Boha k lidem a teprve poté vztah lidí k Bohu. Lidská podstata tkví právě v tomto Božím vztahu k lidem, a ne ve vlastnosti, která ho odlišuje od ostatních živých tvorů. Bůh si odpovídá ve svém obraze, který si vytváří na zemi. Lidská podobnost Bohu proto spočívá v odpovídání Bohu.⁹⁵

Jako jeho obraz reprezentují lidé Boha na zemi, jako jeho podoba ho reflektují. „Bůh je v lidech přítomný. Zjevuje se tam, kde je člověk. Člověk je nepřímým zjevením Boha na zemi. Být obrazem vždy znamená umožnit objevení a zjevování.“⁹⁶ Jako obraz a

---

⁹² Srov. MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str.140-152

⁹³ Viz MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 172

⁹⁴ Tamtéž. str. 173-174

⁹⁵ K tomu ještě Moltmann dodává, že podobnost s Bohem tkví v: lidské duši – analogie k Boží nesmrtnosti; vzpřímené chůzi a pohledu vzhůru; vládě člověka nad zemí – analogie k Boží vládě nad světem; společenství muže a ženy – trojiční společenství Boha. str. 175

⁹⁶ MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 175

zjevení Boha na zemi (jeho zastoupením) se tedy lidé nacházejí ve třech základních vztazích: vládnou jako zástupci a ve jménu Boha nad ostatními pozemskými tvory, jsou protějškem Boha na zemi, se kterým chce Bůh mluvit a který mu má odpovídat; jsou zjevením Boží slávy a jeho důstojnosti na zemi.⁹⁷

Antropologickým místem, kde se zjevuje podobnost Bohu, je sexuální diference a společenství lidí. Toto společenství reprezentuje Boha na zemi a Bůh „se“ na zemi „zjevuje“ ve svém mužsko-ženském obraze. Bohu tak nemůže odpovídat osamělý život, nýbrž pouze život v lidském společenství.

„Člověk je proto od počátku sociální bytostí. Směřuje k lidskému společenství a bytostně potřebuje pomoc (Gn2,18). Je společenskou bytostí a rozvíjí svou osobu teprve ve společenství s jinými. Může se tedy určitým způsobem vztahovat sám k sobě pouze tehdy, jestliže a pokud se ostatní nějakým způsobem vztahují k němu.“⁹⁸

Téma vztahovosti a společenství jako základní podstaty lidství dále rozvíjí nauka o Trojici v Bohu, která „odkrývá diferenci a jednotu, jednotu diference a jednoty, a mluví proto o vnitřně vztahově bohatém, společenském Bohu.“⁹⁹ Analogie podobnosti Bohu spočívá ve vztahové bohatosti, která v trojjediném Bohu vytváří věčný život Otce, syna a Ducha a u lidí určuje život žen a mužů, rodičů a dětí. „Toto sociálně otevřené životní společenství lidí je Bohu odpovídající formou života. Trinitární pojem společenství je schopen překonat osamělost i egoismus muže a ženy.“¹⁰⁰

„Božsky oprávněnou vládu vykonávají lidé pouze jako obraz Boha, tedy jako celí lidé, jako sobě rovní lidé a v lidském společenství, ne na úkor štěpení lidské osoby na ducha a tělo, ne na úkor štěpení na vládce a podmaněné, ne na úkor štěpení lidstva na různé třídy.“¹⁰¹

3.2.2.2 Jako imago Christi

„Opravdová podobnost Bohu nestojí na počátku, nýbrž u cíle dějin Boha s lidstvem a jako cíl je přítomný onomu počátku a každému momentu těchto dějin. Kristus je obrazem a důstojností neviditelného Boha na zemi. V jeho společenství se lidé stávají tím, k čemu byli určeni. (...) Obnovení obrazu Božího se děje ve společenství věřících s Kristem: je-li Kristus mesiášské imago Dei, stávají se věřící imago Christi a přicházejí tím na cestu proměny v gloria Dei na zemi.“¹⁰²

„Lidská podobnost Bohu se v mesiášském světle evangelia jeví jako dějinný proces s eschatologickým závěrem, ne jako stav. Lidské bytí je stávání se člověkem v tomto procesu. Obrazem Boha je i zde celý člověk, tělesný člověk, společenský člověk, protože lidé se v mesiášském společenství s Ježíšem stávají celými, tělesnými, společenskými

---

⁹⁷ Tamtéž. str. 175-176

⁹⁸ Tamtéž. str. 177

⁹⁹ MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 178

¹⁰⁰ Tamtéž. str. 178

¹⁰¹ Tamtéž. str. 178

¹⁰² MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 180

lidmi, které smrt už dále nerozděluje na duši a tělo a které smrt už dále neodděluje od Boha a sebe navzájem.¹⁰³

3.2.2.3 Jako gloria Dei

Stejně jako je stvoření vytvořeno pro šabat, tak jsou lidé jako obraz Boha vytvořeni k Boží slávě. Jako pozemský obraz Boha odrážejí slávu Stvořitele, představují způsob zjevení Boha v jeho stvoření, stejně tak jako děti Boží odpovídají přítomnosti Boží milosti.

Eschatologická lidská rovnost Bohu charakterizována jako *uzření*, které proměňuje toho, kdo spatřuje, v toho, kdo je spatřován, a dává podíl na jeho životě a kráse. Zaslíbené oslavení lidí charakterizuje právě podíl na Boží přirozenosti a plně rozvinuté odpovídání Bohu.¹⁰⁴

3.3 Závěr

„Obraz Boha vždy přesně odpovídá přítomnosti Boha ve světě, neboť tuto přítomnost reprezentuje. Není proto dán jednou provždy, nýbrž se proměňuje přiměřeně dějinám Boží prezenze ve světě. Není pevně stanoveno, co je člověk. To je rozpoznáváno teprve z Božích dějin.“¹⁰⁵

Bůh a člověk jsou ve vztahu, který specifickým způsobem umožňuje biblický text, neboť je jak slovem lidským, tak Božím. Člověk je také bytost společenská, a to nejen ve vztahu muže a ženy, ale i rodičů a dětí, tedy v podobě, která jde napříč časem; této sociální lidské danosti odpovídá společenství Nejsvětější Trojice.

Bibliodramatické dění tuto dimenzi vztahovosti a podobnosti člověka s Bohem realizuje skrze skupinu, která je nejenom souborem jedinců s jejich individuálními vztahy, emocemi, představami, osobními příběhy, nýbrž vytváří jako celek cosi nového, novou kvalitu, která opět zvláštním způsobem umožňuje vztah k Bohu a jeho poselství. Protože člověk se k Bohu nevztahuje přímo, nýbrž skrze svou představu o něm, jež vzniká na základě výchovy, četby, studia, života v církevním společenství, vlastních náboženských zkušeností a dalších faktorů, může bibliodrama sehrát pozitivní roli v prohloubení této představy nebo její korekci – nakolik je člověk schopen nahlédnout omezenost vlastní představy o Bohu.

---

¹⁰³ MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999. str. 180

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž. str. 181-182

¹⁰⁵ Tamtéž. str. 183

4 SKUPINA

*Žádný člověk není ostrov sám pro sebe,
každý je kus nějakého kontinentu, část nějaké pevniny...
Smrtí každého člověka je mne méně, neboť jsem část lidstva.
A proto se nikdy nedávej ptát, komu zvoní hrana.
Zvoní tobě.*

John Donne

Člověk je stvořen jako společenství a pro společenství. Ve společenství v interakcích s druhými se poznává a rozvíjí svůj mezilidský rozměr. Vytváří a naplňuje vztahy k druhým a s druhými, tak se stává součástí společenství a skrze společenství se vztahuje nejen sám k sobě i k okolnímu světu a jeho transcendentní skutečnosti. Ve společenství člověk uskutečňuje a naplňuje svoji vztahovou podstatu.

Bibliodrama je specifický způsob práce se skupinou. Klade důraz na skupinu jako společenství, které shromážděné kolem Božího slova je obrazem Boha jako společenství a ve své vztahovosti i obrazem vztahu Boha k člověku a člověka k Bohu.

Tato kapitola se zabývá sociálním rozměrem člověka reprezentovaným jeho účastí ve skupině, ale především skupinou jako fenoménem s určitými zákonitostmi a jevy, které je pro vlastní práci se skupinou nezbytné dobře znát a respektovat.

I bibliodramatická skupina je ovlivňována skupinovými procesy a interakcí mezi jejími členy, její soustředění na text a jeho přesah a také nutná atmosféra důvěry ji však činí specifickou. Proto jsou v jednotlivých částech popisované obecné charakteristiky skupiny vztaženy i na skupinu bibliodramatickou. Totéž se týká části o jednotlivci ve skupině a vedení skupiny. Popis bibliodramatické skupiny vychází především z vlastních zkušeností autorky.¹⁰⁶

V závěru kapitoly jsou specifika bibliodramatické skupiny shrnuta.

4.1 Společenský rozměr člověka

Člověk je „tvor společenský“ již od samého počátku. Bůh stvořil člověka „jako muže a ženu,¹⁰⁷ jako společenství osob, a současně jej stvořil, „aby byl obrazem Božím“¹⁰⁸, tedy obrazem Boha jako společenství, vnitřně vztahově bohatého,

---

¹⁰⁶ Při popisování bibliodramatické skupiny vycházím především z vlastních zkušeností se semináři bibliodramatu na VOŠ Jabok (2001-2005), na KTF UK 2005-2010, na TF JČU, (2005-2007), workshopů konaných v rámci Kierchentagu v Německu, bibliodramatického kongresu v Basileji 2009 a několika workshopů v Čechách (v rámci setkání mládeže, duchovní obnovy, program pro společenství mládeže apod.).

¹⁰⁷ Gn 1, 27

¹⁰⁸ Tamtéž.

společenského, trojjediného Boha; kde sociálně otevřené životní společenství lidí (mužů a žen, rodičů a dětí) je proto Bohu odpovídající formou života.¹⁰⁹

„Každý člověk je kouskem mne samého, proto jsem částí a součástí lidstva. Každý křesťan je část mého vlastního těla, protože my jsme částí Krista. Co dělám, dělám také pro ně a s nimi a skrze ně. Co oni dělají, dělají ve mně, skrze mne a pro mne. Každý z nás má zodpovědnost za sdílení svého života s celým tělem. (...) Samota, pokora, sebezapření, jednání a kontemplace, svátosti, řádový život, rodina, válka a mír – nic z toho nemá smysl bez vztahu k ústřední realitě, kterou je Boží láska. (...) Nic nemá smysl, pokud nepřipustíme, že žádný člověk není jen ostrovem sám pro sebe, každý je součástí celku.“¹¹⁰

Sociální rozměr nutně patří k samotné podstatě člověka, ale i ke komunikaci člověka s Bohem, a z této danosti vychází a čerpá i bibliodramatická práce.

4.2 Charakteristiky skupiny

Tato část přináší pohled na skupinu z různých aspektů, součástí oddílu je vždy nejprve obecný pohled, po kterém následuje pohled na bibliodramatickou skupinu z popisovaného hlediska: význam skupiny, struktura skupiny, vlastnosti skupiny, skupinové normy, role ve skupině a skupinová dynamika.

4.2.1 Význam skupiny

Rovněž z pohledu psychologie je člověk tvor společenský a ke svému životu nutně potřebuje společnost, která mu umožňuje uspokojovat základní potřeby, určuje pravidla jeho existence, formuje jej a chrání. Prožívání a jednání jedince ve společnosti¹¹¹ je určováno skupinami, jejichž je členem, v nichž se projevuje a dosahuje své seberealizace.¹¹²

Společnost je významným nositelem hodnot a „vynakládá velké úsilí na socializaci svých členů (tj. aby na sociálním světě participovali dle daných pravidel a přispívali k jeho stabilitě). Ovšem člověk sám se z vlastního rozhodnutí vystavuje vlivu jiných lidí a skupin¹¹³, od nichž očekává povzbuzení a usměrnění svého vývoje, posílení své svobody, upevnění a zušlechtění svého charakteru atd. V náboženském životě najdeme hojnost příkladů obou těchto jevů.“¹¹⁴

Bibliodrama je svou povahou skupinové, a i když se jeho metody dají rozdělit na individuální a skupinové, vliv skupiny na jednotlivé členy je podstatnou součástí bibliodramatu. Teprve skupina jako společenství věřících vytváří prostor pro interakci, podněty a sdílení, reflektování vlastní víry a osobního života prostřednictvím druhých a

¹⁰⁹ Srov. MOLTSMANN Jürgen: Bůh ve stvoření, ekologická nauka o stvoření. Praha: Vyšehrad, 1999. str. 178

¹¹⁰ Srov. MERTON Thomas: No man is an Island, Boston: Shambhala publications, 1983. Prolog

¹¹¹ Merton tvří, že „ačkoli nakonec jen my sami jsme schopni zakoušet kým jsme, instinktivně sledujeme, jak to dělají druzí. Učíme se žít tím, že žijeme s druhými a jako oni – v procesu, který má své nevýhody stejně jako svá požehnání.“ Tamtéž.

¹¹² Srov. ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 129-131

¹¹³ Merton tvrdí, že „člověk sám sebe nemůže poznat, musí se poznávat v druhých a skrze druhé.“

¹¹⁴ ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 130

s jejich korekcí, nabízí hlubší porozumění Božímu slovu a nechává prostor pro Boží oslovení a působení.¹¹⁵

4.2.2 Struktura skupiny

Skupiny vznikají z „vnějších příčin“, na základě jasného cíle za účelem plnění úkolu, tzv. formální skupiny, nebo spontánně, na základě vzájemných sympatií, tzv. neformální skupiny, přičemž mezi oběma dochází k plynulým přechodům (v neformální skupině může dojít ke zvolení vedoucího a jejímu zorganizování, naopak bývalí spolupracovníci se mohou scházet řadu let).

Skupina většinou plní nějakou funkci, která může být explicitně daná (společný zájem, cíl) a stanovuje pravidla, jimiž se skupina řídí. Skupinové dění je ovšem ovlivňováno i sociálně psychickou motivací jejích členů (potřeba setkávání, osobního uplatnění aj.) a významně tím spoluurčuje pravidla skupiny.¹¹⁶

Sociální skupiny procházejí určitým vývojem, který se liší v závislosti na složitosti a délce „úkolu“, pro který byly založeny: fáze zrodu, trvání, zániku. Součástí tohoto procesu je i dynamika skupiny, v rámci které dochází k rozdělování a přerozdělování rolí, vzniku podskupin a konfliktů.¹¹⁷

Bibliodramatická skupina je skupinou formální. Obvykle se skládá z věřících, křesťanů, neboť práce s biblickým textem předpokládá duchovní otevřenost pro Boží oslovení. Skupina se může, ale nemusí znát, záleží na situaci: bibliodrama v rámci společenství, seminář na vysoké škole, workshop v rámci nějaké větší akce jako je například celostátní setkání mládeže apod. Délka a frekvence setkání je rovněž velmi variabilní, od tříhodinového setkání, přes víkendové, až po týdenní setkání; některá setkání jsou jednorázová, jiná mohou mít svá pokračování a to i pravidelná. Věk a počet členů skupiny je také proměnlivý, ideálně zhruba od 20 let výše, v počtu 12 až 15 účastníků.

Věková rozmanitost skupiny může být vzájemným obohacením pro její členy, za předpokladu, že jsou otevřeni jiným (byť někdy i kontroverzním) názorům, s nutnou podmínkou vytvoření atmosféry důvěry a vzájemného respektu (viz dále: pravidla skupiny).

4.2.3 Vlastnosti skupiny

Vlastnosti skupiny určuje to, jak se ve skupině jednotliví členové cítí, jak chápou svoji úlohu v ní a jak jednájí, což současně ovlivňuje prožívání a jednání jednotlivých členů.

Jedním z nejdůležitějších faktorů pro existenci skupiny je její soudržnost, vnitřní koheze, sounáležitost, kterou se rozumí míra vzájemné důvěry, náklonnosti a vstřícnosti

---

¹¹⁵ „Kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich.“ Mt 18, 20

¹¹⁶ ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 132-133

¹¹⁷ Srov. KRATOCHVÍL Stanislav: Skupinová psychoterapie v praxi. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, 2001. str. 16

mezi členy,¹¹⁸ ale také přitažlivost skupiny pro její členy, kteří v ní pak chtějí zůstat a udržet ji.¹¹⁹ Na jedné straně jde o skupinový jev – společného ducha („my patříme k sobě“); na straně druhé existuje individuální soudržnost člena skupiny (její přitažlivost pro jednotlivce). Členové soudržné skupiny se více přijímají, podporují a vytvářejí vztahy a prostor k sebepoznání.¹²⁰

Při vzájemné interakci členů skupiny vzniká přirozeně určité napětí, neboť jsou konfrontováni s odlišnými názory, postoji, požadavky a chováním. Tenze ve skupině má vliv na vnitřní napětí jedinců ve skupině; tenze jedince je reakcí na souhrn skutečného chování druhých, vlastních postojů i momentální nálady.¹²¹

Důležitou vlastností skupiny je rovněž autonomie poskytovaná jednotlivým členům. Autonomie může být v určitém napětí s kohezí, ale nevylučuje se s ní; její potřeba se může významně proměňovat v závislosti na stylu vedení skupiny.

Dalším faktorem je i osobní význam, který členové přikládají své účasti ve skupině, a s ním související vliv skupiny na chování jednotlivců a utváření jejich názorů.¹²²

Pro **bibliodramatickou skupinu** je zpravidla příznačná velká soudržnost (někdy až se sklony ke konformitě, viz dále), s tendencí k harmonii a smířlivosti, obvykle bez výraznějších konfliktů. Autonomie jednotlivých členů je dána formálně, dobrovolnou účastí na programu a jeho částech, i neformálně prostým faktem, že v bibliodramatu každý musí pracovat sám za sebe a na sobě.¹²³

S tím souvisí i osobní význam skupiny pro jednotlivé členy, ovlivněný očekáváními spojená s programem. Význam skupiny pro jednotlivce je významně udáván i atmosférou, kterou se podaří navodit, je-li důvěryplná, otevřená a respektující, odráží se to i v osobním nasazení jednotlivých členů, což zpětně ovlivňuje význam, který jednotlivec skupině přikládá. Význam skupiny pro jedince může být také dán již předchozí existencí skupiny (např. společenství, třída) a s ní spojené role ve skupině a její normy (viz dále), které někdy mohou působit kontraproduktivně (strach vyjít ze sebe, aby to pak někdo nezneužil).

4.2.4 Skupinové normy a pravidla

Každá skupina si vytváří soubor nepsaných pravidel, který určuje chování ve skupině; ovlivňuje postoje a chování členů ve skupině. Skupina pak vyvíjí nátlak na členy, aby se normám podřídili. Skupinové normy vyrůstají z očekávání členů skupiny a z přímých či nepřímých signálů od vedoucího či významného člena skupiny.¹²⁴ Jejich

---

¹¹⁸ ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 137

¹¹⁹ KRATOCHVÍL Stanislav: Skupinová psychoterapie v praxi. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, 2001. str. 18

¹²⁰ Srov. YALOM Irvin D.: Teorie a praxe skupinové dynamiky, Hradec Králové: Konfrontace, 1999. str. 73-94

¹²¹ KRATOCHVÍL Stanislav: Skupinová psychoterapie v praxi. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, 2001. str. 19-21

¹²² ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 138

¹²³ Tomu může podstatně napomoci skupina a její dynamika, na které se dotýčný „veze“, ale ono paradoxní „vykročení ze sebe na cestě k sobě“ musí každý podstoupit sám.

¹²⁴ Srov. KRATOCHVÍL Stanislav: Skupinová psychoterapie v praxi. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, 2001. str. 16

součástí je významný hodnotící element; jednotliví členové cítí, že by se měli nebo neměli tak či onak chovat. Vedoucí ovlivňuje skupinové normy také vlastním příkladem.

Normy se vytvářejí poměrně brzy, a jakmile se vytvoří, je obtížné je měnit;¹²⁵ Yalom jako příklad uvádí experiment¹²⁶, ve kterém, navzdory několika kompletním obměnám členů skupiny, skupinová norma původních členů, kteří ze skupiny již dávno odešli, stále přetrvávala.

V neformálních pravidlech bibliodramatické skupiny se často do jisté míry odráží nepsaná pravidla křesťanských skupin, která bych formulovala jako snahu o nesobeckost, respektování druhých, soudržnou a přátelskou atmosféru, která někdy může vést k zamítavému postoji vůči názorům, které jsou v rozporu s konformitou skupiny.

Vedle nich jsou tu ovšem **pravidla bibliodramatické práce**, která jsou vyhlášena hned v úvodu programu a všichni členové skupiny je musí přijmout (souhlas je spíše formální, ale umožňuje se posléze na pravidla odvolávat a přimět tak skupinu k jejich dodržování).

Podstatou pravidel bibliodramatické práce je zachování „bezpečnosti“. K nejdůležitějším pravidlům zajišťujícím bezpečnost patří *nevynášet informace o druhých* ze skupiny, druhé *nehodnotit*, nesoudit, ani jim *neudílet rady*. Každý má rovněž možnost neúčastnit se technik, které mu jsou nepříjemné, program je *dobrovolný*. S tím samozřejmě souvisí i zodpovědnost každého sama za sebe. Každý ví, kde má své hranice a svá citlivá místa. S čím kdo do skupiny přijde, co si přinese, je na něm a nese si za to zodpovědnost. V bibliodramatu se pracuje s osobními zkušenostmi a zážitky, což je velmi citlivý a křehký materiál, proto se samozřejmě může stát, že se u někoho otevřou bolestná témata. Skupina se přirozeně chová podpůrně, ale není zde od toho, aby s jedincem řešila osobní témata, ani jí tím nelze zatěžovat. Stále platí, že každý je zodpovědný za to, co si do skupiny přinese, co si v ní otevře.

S bezpečností ve skupině bezpochyby souvisí *důvěra*. Na rozdíl od „bezpečnosti ve skupině“, kterou lze do určité míry ovlivnit ustanovením pravidel (byť skutečný pocit bezpečí vzniká teprve tehdy, když si formální pravidla skupina zvnitřní), důvěru je nezbytné postupně vybudovat. Pak teprve skupina začne být společenstvím a je otevřená k poselství biblického textu jako Božího slova, otevřená k sobě, otevřená k druhým.

4.2.5 Role ve skupině

Role ve skupině představuje určitou „sadu požadavků“ nebo soubor očekávání, kterým má nositel vyhovět a současně i požadavků, které smí klást na druhé. Formální role jsou jasně dány, oproti tomu neformální role přebírají členové skupin spontánně, často nezávisle na rolích formálních.

---

¹²⁵ Srov. YALOM Irvin D.: Teorie a praxe skupinové dynamiky, Hradec Králové: Konfrontace, 1999. str. 143-145

¹²⁶ Tamtéž.

Ve skupině se zpravidla objevují určité typy jedinců – nositelů rolí, kteří jsou označováni jako alfa, beta, gama, delta a omega¹²⁷. *Alfa* představuje vůdčí roli, silnou osobnost, která skupinu podněcuje k aktivitě, dodává program, má největší vliv; vedle ní se ve skupině rovněž objevuje člen s největší důvěrou, ke kterému si ostatní chodí pro radu a citovou oporu. Pobočnickou roli *beta* zastává loajální člen skupiny, s potřebnou důvěrou a respektem alfy a většiny skupiny, kritický a neutrální. *Gama* je převážně pasivní role řadového člena. Charakteristická je opoziční role *delta*, kritizující alfu s ambicí (spíše nereálnou) převzít jeho roli. *Omega* plní roli „černé ovce“, na něm se vybíjí skupinová agrese a je zpravidla obviňován za nezdary a konflikty skupiny atp.¹²⁸

Role ve skupině svému nositeli propůjčuje určitou moc nebo vliv ve skupině v závislosti na jeho pozici (statutu). S velikostí skupiny narůstá i hierarchizace pozic.

Ve skupině často dochází ke **vzniku podskupin**. To se děje formálně (rozdělení za určitým úkolem) i spontánně (na základě sympatií, společných názorů, věku, pohlaví aj.), a je tím častější, čím je skupina větší. Podskupiny mohou po splnění úkolu opět zaniknout, nebo mají naopak trvalejší charakter; čím více funkcí plní, tím jsou pevnější a mají silnější sklon k osamostatnění.¹²⁹

Vznik spontánních podskupin je pozoruhodným obrazem vnitřních vztahů ve skupině (někdy i nevědomě projevovaných sympatií a antipatií); jejich členové se v diskuzích podporují (vyměňují si významné pohledy, mluví-li nečlen podskupiny), vyhýbají se vzájemné konfrontaci, často přicházejí či odcházejí společně nebo se stýkají i mimo skupinu.¹³⁰ Intenzivní vazba mezi členy podskupiny může ohrozit skupinovou kohezi (viz dále), zvláště pokud je v opozici ke skupině.

Ke vzniku rolí dochází samozřejmě i v **bibliodramatické skupině**. Ve skupinách, kde se nachází formální autorita (spojená i s autoritou neformální), např. kněz, katecheta, mohou zbylí členové inklinovat ke zdrženlivosti v projevování vlastních názorů, nebo až pasivnímu přebírání „správného“ názoru (zvláště ti mladší), což je nutné vhodným vedením¹³¹ eliminovat. Autority ale také bývají pro ostatní inspirujícím příkladem otevřeného sdílení se a aktivního přístupu.

Rovněž podskupiny mají svou nedílnou úlohu v bibliodramatické skupině, jejich spontánní vznik zejména v počátcích bibliodramatické práce jasně odráží potřebu „zakotvení“ ve skupině a právě vznik podskupin se může stát určitým mezistupněm v procesu získávání důvěry a „zakotvení“ v celé skupině. Tímto způsobem se vyhledávají lidé, kteří spolu sympatizují lidsky nebo názorově. Občas ovšem dochází k tomu, že

---

¹²⁷ Srov. ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 136-137

¹²⁸ srov. KRATOCHVÍL Stanislav: Skupinová psychoterapie v praxi. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, 2001. str. 16-17

¹²⁹ ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 137

¹³⁰ YALOM Irvin D.: Teorie a praxe skupinové dynamiky, Hradec Králové: Konfrontace, 1999. str. 390

¹³¹ To lze ovlivnit např. udělením slova rovnoměrně všem členům, časově omezit možnost „promlouvání“, rozdělit účastníky do menších skupin nebo je nechat vyjadřovat se jinak, než mluveným projevem (psaný text, výtvarný, pohybový projev).

jedinci, kteří upřednostňují pasivní přebývání ve skupině a projevují určitou rezistenci vůči nárokům bibliodramatu po větší otevřenosti a aktivitě, vytvoří podskupinu, která se v „opozičním programu“ vzájemně podporuje. Je pak skutečným uměním vedoucího tento odpor nenásilně překonat, př. rozdělováním skupiny do menších skupin, vhodně volenými otázkami, případně i osobním rozhovorem, který může plnit úlohu projeveného zájmu o jednotlivce a tím ho i jeho pozornost vracet zpět ke skupině.

Ve skupině se občas vyskytnou jedinci s tendencí k rušivému a konfliktnímu jednání, které se snaží umírnovat a usměrňovat jak vedení, tak samotná skupina¹³², je-li zdravě kritická¹³³. V případě, že se to nedaří a jedinec nadále narušuje vyladění skupiny, chová se neohleduplně a nerespektuje pravidla, je třeba jej ze skupiny včas vyloučit, jinak může být zásadně ohrožena integrita skupiny a její bezpečnost (viz pravidla). Je vhodné tak učinit, zvláště má-li před sebou skupina více setkání, a to i přesto, že skupina nebo její část může vyvíjet značný nátlak, aby „narušitel(é)“ zůstali součástí skupiny.¹³⁴

4.2.6 Skupinová dynamika

Skupinová dynamika je souhrn skupinového dění a skupinových interakcí. Vytvářejí je interpersonální vztahy a interakce osobností členů skupiny spolu s existencí a činností skupiny a silami z vnějšího prostředí. Ke skupinové dynamice patří zejména cíle a normy skupiny, vůdcovství, koheze a tenze, projekce minulých zkušeností a vztahů do aktuálních interakcí, vytváření podskupin a vztahy jedinců a skupiny. Ke skupinové dynamice rovněž patří vývoj skupiny v čase.¹³⁵

Skupinová dynamika je reakcí členů skupiny na vývoj vztahů ve skupině. Přestože jednotlivé fáze mají svou posloupnost a trvání, nejsou mezi nimi ostré přechody a mohou u různých skupin trvat různě dlouhou dobu. Rychlost je dána například plánovanou dobou trvání skupiny, mírou společných zážitků, stylem vedení a řešení konfliktů, motivace členů spolupracovat, ambice a osobní cíle členů atd.¹³⁶

---

¹³² Často je zde zřetelný korektivní vliv skupiny na jedince, což jsme měli možnost pozorovat zejména u lidí, kteří se bibliodramatických programů účastnili opakovaně. Například člověk, který měl sklon k dlouhým a povrchním nepřerušitelným proslovům bez hlubšího ponoru do tématu a sebereflexe, si v průběhu setkání tuto svou vlastnost začal uvědomovat, což se nejprve projevilo jeho poznámkami typu „asi už mluvím moc dlouho“, postupně byl schopen své proslovy zkracovat, dávat prostor ostatním a zpracovat se i k větší sebereflexi.

K tomu je ale nezbytné, aby osobnost člena skupiny byla zdravá a schopná sebereflexe. Jedinec, u kterého se v průběhu setkání projevila porucha osobnosti, na korektivní tlaky skupiny nebyl schopen reagovat-reflektovat, takže vedení muselo neustále otevřeně zasahovat, což skupinu dráždilo, vyčerpávalo a brzdilo. V takovém případě je nejvhodnější po individuální rozmluvě s dotyčným ukončit jeho účast ve skupině a programu.

¹³³ Občas se však ukazuje, že skupina samotná není schopná čelit ohrožení zevnitř skupiny. Zůstává otázkou, zda je to dáno nepsanou normou „vždy pozitivní“, která je natolik mocná, že přebije snahu po soudržnosti a vede k faktickému rozpadu skupiny, nebo jiným faktorem, například nepřijetím odpovědnosti za existenci skupiny. V každém případě pak zůstává na vedoucích, aby této situaci zabránili.

¹³⁴ V takové situaci velmi záleží na charakteru vedení, zda tuto nelehkou situaci dokáže se skupinou konstruktivně vyřešit. Není žádoucí vyloučením problematického člena vyvolat příliš velkou nevoli a odpor skupiny, stejně tak není dobré trpět chování, které narušuje bezpečnost skupiny a znemožňuje jí tak dále pracovat. Většinou jde o náročnou a emočně zatíženou situaci a zůstává na zvážení vedení, jak se v dané situaci zachová.

¹³⁵ KRATOCHVÍL Stanislav: Skupinová psychoterapie v praxi. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, 2001. str. 15

¹³⁶ Viz ZAHŘÁDKOVÁ Eva: Teambuilding – cesta k efektivní spolupráci, Praha: Portál, 2005. str. 51

Skupinová dynamika¹³⁷ má šest fází:¹³⁸

- vznik (starting): příchod členů do skupiny, definice formálních rolí a pravidel
- formování (forming): seznamování členů skupiny, vznik neformálních rolí a pozic, začátek práce
- bouře, krize (storming): vyjadřování různých názorů a postojů, jejich střety
- stabilizace, normování (norming): řešení, revize a ustálení neformálních rolí, stabilizace skupiny, stanovení pravidel a omezení
- výkon, produktivita (performing): zaměření na úkol, spolupráce, využití potenciálu jednotlivce i skupiny a jejich rozvoj
- uzavírání (closing): dokončení úkolu, ukončování procesu, závěry, hodnocení, orientace vně skupiny

Skupinová dynamika je samozřejmě i jedním z motorů **bibliodramatické skupiny**, nicméně její vývoj zpravidla není tak bouřlivý, jako například ve skupinách zážitkové pedagogiky, teambuildingu¹³⁹ nebo i v psychoterapeutických skupinách¹⁴⁰. Je to do značné míry dáno charakterem bibliodramatické práce, která nepodněcuje soutěživost ani vznik konfliktních situací, naopak podporuje celkové vyladění skupiny k důvěře, bezpečí a otevřenosti.

I tak lze ovšem popsáný vývoj skupinové dynamiky sledovat i během programu. Z počátku každý člen hledá a vymezuje si „svoje místo“ ve skupině, a více či méně se vyhraňuje vůči programu a vedení. Jakmile se skupina trochu „očichá a usadí“, a její členové cítí, že ve skupině mají své místo, začínají postupně chápat a přijímat způsob práce a myšlení bibliodramatu. V tomto momentě by se dalo nadneseně říci, že dochází ke střetům. Většinou jde právě o pochopení a převzetí aktivní odpovědnosti za vlastní účast a zisk z nabízeného programu, čemuž se nezřídka část lidí vědomě či nevědomě brání. Obvyklou reakcí je setrvávání u povrchnosti a vágních odpovědí. Zmíněnou rezistenci má možnost ovlivnit skupinová dynamika, ale i naopak, zmínění „nezainteresovaní“ členové zhusta odčerpávají skupině energii, ruší a mohou bránit ostatním na jejich cestě do hloubky tím, že zneklidňují atmosféru ve skupině. Většinou se vzájemnou interakcí dojde k všeobecně přijatelné pracovní atmosféře.

Ti, kteří pochopili jednu ze základních podstat fungování bibliodramatu, že „chci-li z programu něco získat, musím do něj nejprve něco investovat“, se stávají otevřenější vůči technikám, které jsou jim předkládány, aktivněji se zapojují, jsou tvořivější, invenčnější,

---

¹³⁷ Viz Zahrádková Eva: Teambuilding – cesta k efektivní spolupráci, Praha: Portál, 2005. str. 52-65

¹³⁸ Srov. Tuckman's Stages of Group Development in <http://en.wikipedia.org/wiki/Forming-storming-norming-performing> 11.7.2010

Srov. Kratochvíl Stanislav: Skupinová psychoterapie v praxi. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, 2001. str. 26-31

Srov. M. Scott Peck a vývojová stádia skupinové dynamiky v komunitě http://en.wikipedia.org/wiki/M._Scott_Peck 11.7.2010

¹³⁹ Srov. Zahrádková

¹⁴⁰ Srov. Yalom

hravější a odvážnější, méně se kontrolují a jdou více do hloubky.¹⁴¹ Tím se zintenzivňuje citlivost a napojenost jednotlivců ve skupině, vzrůstá pocit bezpečí a důvěry, lidé jsou otevřenější, v reflexích jdou více do hloubky, zkoumají nové perspektivy, jsou kritičtější, protože angažovanější („o něco jim jde“).

Závěr programu ve skupině bývá klidný, lidé jsou většinou plni zážitků, emocí, postřehů z reflexí, často také unavení z intenzivního sebesdílení a sebereflexe.

4.3 Jedinec ve skupině

Skupina socializuje své členy, to formuje jejich prožívání, jednání i jejich trvalé vlastnosti a charakter tak, aby odpovídaly jejím normám. Skupina vyvíjí na jedince tlak v jednání i v názorech.

Tlak ke konformitě aktivuje sociálně psychologický motiv být akceptován ostatními. K *akceptaci ostatními* členy skupiny většinou dochází, pokud jedinec podporuje skupinové cíle a skupinu nekritizuje. *Tendence srovnávat sebe sama s druhými* představuje zvláštní formu skupinového tlaku; probíhá neustálé soutěžení o oblibu, respekt a vliv ve skupině, přičemž motiv je dvojitý: být první (mezi prvními) a nebýt poslední (mezi posledními).¹⁴²

Do skupiny přichází každý člen se svými zkušenostmi z minula, které ovlivňují jeho vnímání druhých, emocionální reakce a chování k ostatním; dochází tak často k fenoménu *projekce*, kdy jednotlivec vnímá ostatní členy skupiny a reaguje na ně nejen na základě toho, jak se k němu sami reálně chovají, ale i na základě zkušeností s podobnými lidmi v podobných situacích.¹⁴³

S fenoménem projekce je nutné počítat i v bibliodramatu. K tomu také patří různé postoje zaužívané k autoritě - vedení, od „bezbřehé“ důvěry až po konfliktní jednání. Je úkolem vedení, skupinového dění i každého zvlášť, aby „třecí“ plochy byly zpracované na úroveň pro fungování skupiny a jednotlivce přijatelnou.

Pro vlastní **práci jednotlivce v bibliodramatické skupině** a jeho spolupráci se skupinou je nezbytné, aby se cítil přirozeně a především *bezpečně*. To by mělo zajistit přijetí pravidel bibliodramatické práce (viz výše) každým členem skupiny na samém počátku programu, a tím převzetí odpovědnosti za sebe i za skupinu jako celek. Každý se totiž přijetím pravidel stává součástí skupiny a do jisté míry za ni nese i kus odpovědnosti.

---

¹⁴¹ Osobně se domnívám, že právě toto je jeden z velmi přitažlivých faktorů bibliodramatu. Ponechává prostor naší hravější, tvořivější a spontánnější stránce, která je v „běžném všedním provozu“ vyřazena, ale která je tolik důležitá pro náš osobní život a spokojenost. Ve světě „racionality“, kde musíme denně „fungovat“, plnit povinnosti, být zodpovědní a přesní, na tvořivost málokdy zbývá prostor. Je pozoruhodné sledovat, jak zpočátku lidé vnímají tento prostor svobody podezřívavě, odmítavě, někdy až s jistou podrážděností, ale ve chvíli, kdy se odváží „být sami sebou“, jsou často sami překvapeni, co jim to přineslo, otevřelo, co se o sobě dozvěděli. Odvážít se je ale nesnadný krok, a čím více nedůvěry, tím nesnadnější. „Odvážít se“ bývá zvláště obtížné pro racionálně založené jedince, autoritativní osobnosti, jedince zaměřené na svoji „image“ a teologicky vzdělané lidi; určující je především typ osobnosti. O to pozitivnější však posléze bývá reakce oněch „odvážlivců“ spolu se zjištěním, že „mohou“. Viz podkapitola Kreativita.

¹⁴² Srov. RÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 141-143

¹⁴³ Srov. KRATOCHVÍL Stanislav: Skupinová psychoterapie v praxi. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, 2001. str. 22

Bude-li se každý sám za sebe ve skupině cítit bezpečně a přirozeně, vzniká tím atmosféra bezpečí a důvěry v celé skupině. V tu chvíli teprve skupina začíná být společenstvím a je otevřená k poselství biblického textu jako Božího slova, otevřená k sobě, otevřená k druhým. Teprve společenství přináší inspiraci, obohacuje a obdarovává se(be) navzájem, stává se pro jedince hodnotným, důležitým.

Součástí úspěšné integrace jedince do skupiny je nepochybně pozitivní zpětná vazba od druhých, zejména od vedení: oceňování projevené odvahy ke sdílení, pozitivní reakce na projevenou aktivitu (v projevu verbálním (otázky, postřehy), ale i pohybovém či zvukovém), respektování individuality každého, přijímání kritických poznámek a pochybností, vnímavosti vůči každému jednotlivci, atd.

To vede jedince k uvolnění, projevu větší důvěry ke skupině, zveřejňování důležité vlastní životní i náboženské zkušenosti, včetně otázek a pochybností, nedůvěry a zklamání, což zpětně inspiruje a působí na skupinu, respektive každého jednotlivce zvlášť. Je skutečně uměním vytvořit ve skupině právě takovou atmosféru, aby se její členové dokázali podělit o své myšlenky, prožitky a reflexe, ale zároveň nerozebírali své osobní problémy. To je také do značné míry odvislé od osobní vyspělosti a kultury každého z členů skupiny.

4.4 Skupina a její vedení

„Na tom, jak je skupina vedena, záleží do značné míry její funkčnost i její vnitřní klima, jež má rozhodující vliv na spokojenost členů a na vztahy mezi nimi.“¹⁴⁴

Sociální prožívání a povaha osobních vztahů ve skupině jsou ovlivněny především jejím posláním a pravidly (které musí být přizpůsobeny velikosti skupiny, její povaze a podmínkám vzájemné komunikace a spolupráce ad.), ale i vztahy mezi vedoucími a vedenými. Role vedoucího do značné míry předurčuje jeho jednání, nicméně při výkonu role se nakonec nejvíce uplatní osobnost vedoucího.

Ve stylu vedení skupiny se osobnost a motivace vedoucího projevují rozmanitě. Zde jsou tři typové protiklady stylů vedení¹⁴⁵:

Demokratičnost versus autoritativnost: Vyhraněně autoritativní vedoucí rozhoduje nejčastěji sám, bez ohledu na mínění druhých, někdy i za cenu porušování pravidel. Podceňuje schopnost členů podílet se na činnosti skupiny, zanedbává zpětnou vazbu. Demokratický vedoucí naopak preferuje kolektivní rozhodování, zajímá se o názory členů, respektuje jejich přání. Členové skupin často vyžadují určitou míru autoritativnosti a demokracii odmítají.

Orientace na úkol versus orientace na vztahy: Vedoucí orientovaný na úkol je motivován dosažením cíle, který byl stanoven. Sleduje svou vizi, lidé se pro něj snadno mohou stát prostředkem k realizaci. Vedoucí orientovaný na vztahy je motivován osobním kontaktem s vedenými, jejich vděčností, spokojeností, spoluprací.¹⁴⁶

¹⁴⁴ ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 139

¹⁴⁵ Srov. ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 139-140

¹⁴⁶ Srov. MOREE Dana, BITTL Karl-Heinz: Dobrodružství s kulturou. Transkulturní učení v česko-německé práci s mládeží, Tandem: Plzeň. 2007 str. 55

„Coaching“ versus „mentoring“

Tyto dvě polohy (dnes hojně používané, zvláště v oblasti managementu) v sobě propojují i předchozí protipóly. *Mentoring* je způsob vedení, ve kterém je vedoucí jasným expertem, který ví, kam chce skupinu dovést, co jí chce předat a jakým způsobem to zrealizuje; má jasný cíl i cestu k němu. Skupina a její členové jsou v roli převážně pasivního příjemce; vztah skupiny k vedení je závislý.

Coaching je způsob vedení, který podporuje a provází skupinové dění, reaguje na aktuální situace a využívá je v procesu učení; má určený cíl, ale cesta k němu vede skrze aktuální situaci ve skupině – aktivita členů skupiny je nutná; vztah vedení a skupiny je kooperující.¹⁴⁷

V bibliodramatické skupině stejně tak jako kdekoli jinde je způsob vedení závislý především na osobnosti vedoucího. I ten nejzajímavější program může být podán natolik autoritativně a formalisticky, že už předem vyvolá u členů skupiny nechuť k spoluúčasti. Pointou bibliodramatu je hledání a nalézání nových vztahů a obsahů v textu ve spojení s vlastní životní zkušeností, což se nedá „nařídít shora“. Stejně tak se nervózní a nejisté vedení odrazí na nejistotě a pochybnostech skupiny (ohledně kompetence vedoucího, kvality programu i relevantnosti samotného bibliodramatu jako metody), a negativně ovlivní jejich zapojení do programu.

Vedení bibliodramatu vyžaduje zdravě sebevědomý přístup, se schopností skupinu zaujmout a zaktivovat, respektovat její rytmus, přenechávat prostor všem účastníkům rovnoměrně, rozvíjet impulsy, které skupina přináší a facilitovat dění, ale i v pravý čas zasáhnout a usměrnit, ať již skupinu, či jednotlivce. Vedoucí by se měl chovat jako člen skupiny, což mimo jiné vyžaduje, aby přijal a uznal svou omylnost.¹⁴⁸ Osobnost vedoucího by měla ideálně kromě vzdělání a zkušenosti být i sama lidsky i spirituálně zralou osobností.

Nároky na vedoucího bibliodramatu a očekávání s ním spojená se však mohou diametrálně lišit. Je nutné, aby vedoucí byl „expertem“, který má hluboké teologické znalosti a určitý cíl, kam chce skupinu dovést (např. konkrétní pohled na text)? Nebo má plnit spíše facilitační úlohu v hledání vlastní cesty k textu? Na tuto otázku zřejmě neexistuje jednoznačná odpověď.

Přesto se jeví jako nezbytné, aby měl vedoucí dostatečné biblické i teologické vědomosti, jinak jednotlivce i skupina mohou pod intenzitou svých prožitků a odvážných interpretací dospět k zcela zavádějícím závěrům a naprosto se vzdálit původnímu obsahu textu. Je bezpochyby jedním z úkolů vedoucího vymezovat hranice pro interpretaci a vést účastníky k vnímání důsledků jejich vlastních interpretací, stejně tak jako reagovat na teologické otázky, které se v průběhu bibliodramatické práce zákonitě objevují.¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ Srov. <http://www.coachingnetwork.org.uk/resourcecentre/whatarecoachingandmentoring.htm> 11.7.2010

¹⁴⁸ Srov. YALOM Irvin D.: *Teorie a praxe skupinové dynamiky*, Hradec Králové: Konfrontace, 1999. str. 148

¹⁴⁹ Např. při práci s textem 2 Sam 11-12 bylo nutné řešit otázku Boží spravedlnosti, když Božím trestem za Davidův hřích je smrt nevinného dítěte (srov. 12,14-23). Bez hlubších historických, biblických a

Vedení má velikou sílu vyladění ve skupině ovlivnit a zvláště v začátcích skupiny udává pravidla a fungování skupiny převážně svým příkladem. Chování, postoje, pohledy, úsměvy, komentáře, povzbuzení, to vše účastníci očekávají, pozorně sledují a vyhodnocují. Je úkolem vedení povzbuzovat každý projev odvahy k vyjádření a sebedílení, rovnoměrně dělit svou pozornost mezi všechny členy skupiny, ovládnout své sympatie i antipatie, být otevřený a nezaujatý. Vedení musí především umět citlivě vést reflexe, bez nátlaku podporovat a povzbuzovat k odvaze projevit se, kladně hodnotit to, s čím jednotlivec do skupiny přichází, být pozorný k detailům, ke každému zvlášť, dát najevo, že „o něm ví“¹⁵⁰.

4.5 Skupina v bibliodramatu

4.5.1 Různorodost

V bibliodramatickém programu se setkává skupina věřících, křesťanů¹⁵¹, nad biblickým textem¹⁵² se záměrem rozvíjet své chápání textu prostřednictvím vlastní životní zkušenosti a na základě její hlubší reflexe. Podoba této skupiny může být velmi rozmanitá, co do počtu, věku, zkušenosti i „sehranosti“ svých členů; může se sejit velká skupina lidí, kteří se nikdy neviděli, na tříhodinovém bibliodramatickém programu, nebo naopak může jít o malou skupinu, která se dobře zná, na několikadenním bibliodramatickém programu; variant je mnoho.

Charakter bibliodramatické skupiny přirozeně určuje počet účastníků, jejich věk, pohlaví, zda a jak dobře se znají, ale i příležitost a místo setkání, a v neposlední řadě i délka a případná frekvence setkání. Ideální situace: počet účastníků je zhruba 12 až 15, všichni jsou motivováni ke společné práci, ve vedoucím týmu jsou 2-3 lidé teologicky vzdělaní, se zkušeností v bibliodramatu a vedení skupin, setkání trvá nejméně tři dny a koná se mimo město (skupina je více dní „sama a nerušená zvenčí“), v prostorách, které jsou prostorné, ale útulné (např. dá se sedět na zemi). K ideální situaci zpravidla nedochází, proto záleží na vedení, pro kolik osob a v jakých podmínkách je ochotno bibliodramatický program uskutečnit,¹⁵³

---

teologických znalostí mohlo dojít k naprosto falešné interpretaci textu a vytvoření (či posílení) falešné představy o Bohu.

¹⁵⁰ Dobře například působí, pokud si vedoucí zapamatuje hned na počátku jména účastníků, zavede-li tykáni, nebo je-li pozorný a chápavý k individuálním projevům.

¹⁵¹ Nezřídká se programu účastní i nábožensky „neinstitutizovaní“, ale otevření či hledající lidé, neboť je oslovuje tento způsob práce s biblickým textem. V takovém případě dotyčný pracuje s vlastní zkušeností i obecně lidskou zkušeností uloženou v textu. Charakteru takové skupiny (poměru věřících a „nevěřících“) je pak třeba do určité míry přizpůsobit výběr technik a témata případně přeformulovat do univerzálnější podoby, aby na ně mohli reflektovat i „nevěřící“.

¹⁵² Bibliodramatické metody lze samozřejmě použít i na text nebiblický; realizovali jsme seminář, kde se obdobným způsobem pracovalo s textem básně, a výsledek byl podnětný. Nicméně je třeba brát v úvahu, že bibliodrama je založeno na Božím oslovení člověka v biblickém textu a umožňuje sdílení náboženské zkušenosti, světonázoru i představ o Bohu ve skupině a s korektivem skupiny.

¹⁵³ Závisí na vedoucím, zda je ochoten danou skupinu vést; zažila jsem skupinu s pěti, ale i osmdesáti účastníky, a domnívám se, že se program dá realizovat, ale musí být daným okolnostem přizpůsobený (počet lidí v týmu, zvolené techniky a způsob organizace práce, stejně tak i očekávané cíle). Samozřejmě ambice na vytvoření stejně důvěrné atmosféry, obsáhnutí stejně hloubky textu a sledování všech procesů ve skupině s osmdesáti účastníky jako s pěti je naprosto nesmyslná. Je nepsaným pravidlem, že pokud má skupina více než 25 členů, program vedou alespoň dva lidé.

4.5.2 Přístup účastníků

Křesťanské skupiny se zpravidla vyznačují zvýšenou tendencí k soudržnosti a přátelskému vyladění skupiny, snahou eliminovat napětí a konfliktní situace a „být pozitivní“, což za některých okolností může ovlivnit skupinové dění, spontaneitu i tvořivost a vést k jisté konformitě. „Být správným křesťanem“ je bezpochyby častým neformálním pravidlem těchto skupin, což se však může pojit i s kontrolou (jak skupinovou - vnější, tak i osobní - vnitřní), „dobrymi radami“ a strachem udělat chybu.¹⁵⁴ Je na vedoucím, aby vysvětlením principu bibliodramatické práce a připomenutím pravidel, i svým vlastním příkladem vytvořil důvěryhodný prostor pro otevřenost, hravost a spontaneitu.

Podobně lze, často zejména ze začátku, sledovat sklon účastníků zachovávat „nedotknutelnost“ biblického textu. To se projevuje tím, že k textu přistupují jako k hotové sadě předem jasných informací a postojů, nebo v improvizovaných dramatizacích citují biblický text doslovně. Úkolem bibliodramatu je právě tyto tendence rozvolnit a vrátit textu jeho živost, barevnost a bohatost - hledat v textu „bílý oheň“¹⁵⁵ - a otevřít příjemci uši, oči i srdce. Nutným krokem ze strany účastníků (a současně nárokem bibliodramatu) zůstává aktivní přístup a motivace věnovat se textu i jeho reflexi (včetně své vlastní) do hloubky.

4.5.3 Skupina versus jednatel

Dění ve skupině významně ovlivňuje osobnost každého jednotlivého účastníka, jeho životní zkušenost a zkušenost osobní víry, otevřenost k náboženským otázkám, očekávání od programu a skupiny, ochota aktivně se zapojit do programu, schopnost interakce v rámci skupiny a spolupráce s ostatními, předchozí zkušenosti s bibliodramatickým či podobným kreativním a interaktivním způsobem práce atd.

Skupina pak zase zpětně působí na jednotlivce mírou otevřenosti a důvěry, aktivitou, spontaneitou a kreativitou, interakcí s jedincem, pravidly, soudržností, soutěživostí, konfliktností atd.

4.5.4 Vedení

Pro vedení bibliodramatického programu je vhodnější tým složený z více osob: obohacuje to samotný obsah programu (byť to jeho přípravu činí náročnější), umožňuje více věcí vidět a vnímat, a tím i mít možnost reflektovat. Ten, kdo program právě nevede,

---

¹⁵⁴ Zdá se, že určitá „zbrzděnost“ projevu je pro české skupiny příznačná, na rozdíl od zkušeností s bibliodramatem v zahraničí (především Německo), kde bývají účastníci daleko angažovanější a otevřenější spontánnímu jednání a hře, včetně projevů pohybových a zvukových, a to bez ohledu na věk. Tento fakt si zřejmě neseme jako zátěž z dob totalitních režimů, jejichž tlak nutil ke konformitě, „nevyčnávání“, odtazivosti a pasivitě.

¹⁵⁵ Podle rabínské tradice je bible psaná černým ohněm na bílém ohni. Černý oheň jsou „slova na stránce, černý inkoust, písmena, která všichni můžeme vidět a číst“, bílý oheň naopak vyplňuje prostor mezi jednotlivými slovy a písmeny, nutí číst mezi řádky. Bílý oheň je všechno to, co je v příběhu skryté a nevyřčené. „Bílý prostor reprezentuje nekonečný potenciál pro nové interpretace. Bibliodrama se nachází v otevřeném prostoru textu, pro který je černý oheň, černá písmena, hranicemi.“ Srov. PITZELE Peter A.: Scripture Window. Toward a Practise of Bibliodrama, Los Angeles: Torah Aura Production, 1998. str. 23-24

má možnost se zapojit do skupinového dění, a tím se se skupinou více sblížit, splynout, navázat rovnocenný „lidský“ vztah, ale také skupinu „zevnitř“ ovlivňovat, zejména vlastním příkladem otevřenosti, odvahy, aktivity, invence apod.

Ideální počet osob v týmu jsou dva až tři, přičemž by všichni, bez ohledu na to, kdo právě program vede, měli být přítomni skupinovému dění. Pokud má tým více než tři členy, přestává být pro skupinu přehledný a čitelný, zvláště pokud se lidé z týmu ve vedení technik neustále střídají, musejí si účastníci pokaždé zvykat na jiný styl, jinou osobu, což působí rušivě.¹⁵⁶

4.5.5 Volba technik

Pro hladký průběh bibliodramatického dění je významná citlivá volba technik¹⁵⁷ a jejich návaznost s ohledem na individuální charakter skupiny, její dynamiku a rytmus. Program je připraven předem, ale aktuálně se přizpůsobuje skupinovému dění a jejím požadavkům. Rytmus průběhu bibliodramatického programu je mimo jiné dán atmosférou důvěry ve skupině a zkušeností účastníků s podobnými aktivitami. Ti, kteří se bibliodramatu už někdy zúčastnili, pak mohou být počáteční hybnou silou v aktivizaci skupinového dění.

Techniky se vzhledem ke skupině dají rozdělit na skupinové a individuální. Ve skupinových technikách je pozornost zaměřena na interakce mezi účastníky ve spojení s textem (zejména metody dramatické a pohybové), individuální se naopak zaměřují na účastníka jako jednotlivce a snaží se o hlubší individuální ponor do tématu a osobních zkušeností (zejména metody graficko-literární, částečně výtvarné).

4.5.6 Práce: prožitek - reflexe

Skupinová práce probíhá na principu „tady a teď“¹⁵⁸, která se skládá ze dvou složek: *procesu* a *obsahu*. Procesem jsou míněny individuální prožitky a skupinové dění v průběhu technik, obsahem pak jejich reflexe, která umožňuje prožité znovu uchopit a vsadit do kontextu vlastního života, biblického textu a víry. Techniky jsou vybírány ve spojitosti se zpracovávaným biblickým textem, vycházejí z některé kreativní oblasti člověka (pohybové, dramatické, zvukové výtvarné či literární) se zaměřením individuálním nebo skupinovým a mají za úkol vyvolat u účastníků prožitek vztahující se k tématu textu. Tento prožitek je pak v rámci reflexe¹⁵⁹ („ohlédnutí“ za aktivitou) na základě textu zpracováván a rozvíjen.

---

¹⁵⁶ Vycházím z vlastní zkušenosti, kdy skupinu cca 25 lidí vedl pětičlenný tým a na skupinu to nemělo nejlepší vliv. Mohou samozřejmě existovat výjimky, například velmi početná skupina, kde část týmu monitoruje a facilite program, nebo týdenní program, kde každý z týmu vede program celý půlden apod.

¹⁵⁷ Členěním jednotlivých metod, jejich charakteristikou, způsobem využití i konkrétními technikami se ve své práci podrobně věnuje GAŠPAŘÍKOVÁ, proto se o nich tato práce nerozepisuje.

¹⁵⁸ podobně YALOM Irvin D.: Teorie a praxe skupinové dynamiky, Hradec Králové: Konfrontace, 1999. str. 164-165

¹⁵⁹ Viz dále kapitola Reflexe.

Právě reflexí se účastníci mohou dobrat hlubšího pochopení textu i vlastní životní situace a prostřednictvím společenství (coby korektivu i nositele vztahu) je uvést do souvislosti s vlastní životní zkušeností se světem i s Bohem.

4.5.7 Pravidla

Bibliodramatická práce má svá pravidla, která prezentuje vedoucí programu a se kterými musí každý ve skupině veřejně projevit souhlas (tím je možné se na pravidla v průběhu programu odvolávat, dokud je skupina nepřijme za svá, tedy dokud se nestanou součástí neformálních pravidel). Některá z pravidel jsou podobná pravidlům skupinové psychoterapie, nicméně bibliodramatická skupina se od psychoterapeutické zásadně liší svým přístupem k jednotlivci a skupině, a především svým zaměřením na biblický text a jeho přesah.

Základním pojmem v pravidlech bibliodramatu je „bezpečnost skupiny“, který v sobě zahrnuje hned několik pravidel týkajících se především vzájemné komunikace a interakce mezi účastníky, kam patří: *nevynášet informace o druhých mimo skupinu*, *druhé nehodnotit*, *nekritizovat*, *nesoudit*, ani jim *neposkytovat rady* (zde zvláště platí, že „nikdo nemá patent na pravdu“). Tato oblast pravidel by měla zajistit, že se účastníci k sobě budou chovat ohleduplněji a citlivěji, a více se zaměří i sami na sebe, čemuž se věnuje další z pravidel: *každý je svobodný*, může si tedy myslet, co chce a dělat co chce, nicméně za své svobodné jednání a myšlení nese zodpovědnost, tedy zodpovědnost vůči druhým i vůči sobě.

V bibliodramatické práci je tedy každý je zodpovědný sám za sebe. Nerozebírají se osobní problémy žádného účastníka skupiny, každý účastník je sám za sebe plně odpovědný, a přestože se pracuje s osobní zkušeností a životní historií každého účastníka (což je nanejvýš choulostivý materiál a může se stát, že se při práci s konkrétním textem či příběhem otevřou citlivá či traumatická témata), není úkolem vedoucího, ani v jeho kompetenci, individuální problémy otvírat a řešit a už vůbec ne v rámci skupiny, a to i kdyby k tomu měl ty nejlepší důvody. Pokud má vedoucí dojem, že účastník nutně potřebuje intervenci, může mu nabídnout osobní rozhovor mimo program bibliodramatu. Pokud je situace opravdu naléhavá, může výjimečně prostor k rozhovoru nabídnout někdo z vedení, kdo právě nevede program (i z tohoto důvodu je lépe, pokud je ve vedení více než jeden člověk).¹⁶⁰ Základním předpokladem účasti na bibliodramatickém programu je, že účastníci jsou zdravými osobnostmi, kteří jsou zodpovědní sami za sebe, znají své hranice a citlivá místa a vědí, s čím musejí zacházet opatrně.

Někteří jedinci mají tendenci k tomu skupinu „zneužívat“ (což je v křesťanském společenství zvláště snadné), vedení pak v takovém případě musí včas a rozhodně zasáhnout. Ani vedení se nesmí propůjčit k otevírání osobních témat jednotlivých účastníků ve skupině, a třebaže má za to, že to dotyčný potřebuje, nemá k tomu

---

¹⁶⁰ Nemělo by ale docházet k tomu, že někdo z vedení se bude dotyčnému věnovat paralelně s běžícím programem! Vedení je tu v první řadě pro skupinu a její práci s biblickým textem.

kompetenci!¹⁶¹ Stále platí, že každý je zodpovědný za to, co si do skupiny přinese, co si v ní otevře. *Bibliodrama není psychoterapeutickou skupinou!* A i když má bibliodramatická práce své terapeutické momenty, je důležité se jimi nenechat svést (což platí zejména pro bibliodramatické semináře, kde se skupina schází pravidelně).

A na závěr pravidlo, že *kategorie „dobře“ a „špatně“ v bibliodramatu neexistují*, které by mělo zajistit větší spontaneitu, otevřenost a kreativitu a (alespoň na čas) umlčet „vnitřního cenzora“, kterého si v sobě každý nosí.

4.5.8 Shrnutí

Bibliodramatická skupina může mít velmi různorodý charakter, přesto však na účastníky klade nárok po aktivním a motivované přístupu s ochotou spolupracovat, projevovat se tvořivě, ponořit se do hloubky textu i své zkušenosti a propojit je. Od týmu se očekává profesionalita (vzhledem ke skupině i textu – exegetické vzdělání).

Nutnou podmínkou práce ve skupině je její bezpečnost a atmosféra důvěry, kterou zčásti zajišťují pravidla (viz výše). Důvěra je tak prvním opravdu společným skupinovým dílem, vždyť na jejím vytvoření se musí podílet každý. Důvěra je základním stavebním kamenem vztahu.¹⁶² Pro bibliodrama je *vztah* cestou i cílem, prostředkem i vytčenou metou. Vztah je prostorem k setkání se sebou, s druhými i s Bohem.¹⁶³

---

¹⁶¹ Po programu je samozřejmě možné nabídnout dotyčnému rozhovor, pokud to potřebuje, případně je možné jej přesměrovat na důvěryhodného odborníka (např. psychologa).

¹⁶² Srov. úlohu důvěry ve vývojových stádiích dle Eriksona (viz dále kapitola *Člověk v proměnách života*).

¹⁶³ Srov. definici bibliodramatu: Bibliodrama je setkání se sebou, s druhými a s Bohem v prostoru biblického textu. Vyžaduje aktivní přístup účastníků, jejich ochotu se sdílet, společně tvořit a nechat se překvapovat, aby se text mohl stát živoucím organismem a propojil se s „tady a teď“ jednotlivých členů skupiny a jejich životní a náboženskou zkušeností.

5 ČLOVĚK V PROMĚNÁCH ŽIVOTA

Bibliodrama je určeno lidem, lidem nejrůznějšího věku,¹⁶⁴ vyznání, životní cesty. Lidem nejrůznějších povah a osobnostních rysů, lidem s rozdílnou životní a náboženskou zkušeností, s odlišnými světonázory, a v neposlední řadě i s velmi různorodými obrazy Boha. Tito lidé se svou rozmanitostí a jedinečností se setkávají ve skupině, ze které se má stát společenství shromážděné kolem biblického textu. Čeká je program, kde mohou něco prožít, zreflektovat a leccos nového pro sebe objevit. Skupina je fenomén. Jednotlivec je fenomén.

Pro bibliodramatickou práci je nutné znát nejen zákonitosti skupinových procesů, ale pro podporu rozvoje¹⁶⁵ každého jednotlivce je třeba chápat a znát člověka samého, jeho možnosti, sklony, limity. Poznávání člověka a jeho nitra je bezesporu práce na celý život, a mnoho je způsobů jak na něj lze nahlížet. Bylo by nepochybně velmi zajímavé sledovat souvislosti mezi jednotlivými typy osobností v interakci s bibliodramatem, jak se ovlivňují, jaké metody je vhodnější pro koho využít, jak může bibliodrama působit na osobnostní, mezilidskou i duchovní složku člověka atd., ale nic z toho není náplní této kapitoly ani této práce.

Tato kapitola nabízí pohled na člověka z hlediska jeho proměn v průběhu života, proměn psychosociálních, ale především proměn v rovině náboženského chápání. Lidský život prochází různými etapami, které přinášejí své otázky, témata a problémy. Stejně je to i s duchovním zráním. Každý člověk zasazuje své náboženské prožitky, chápání Boha a transcendentních skutečností do kontextu své víry, svého obrazu světa, které v průběhu života zpravidla procházejí určitými změnami.

Těmito změnami se zabývá především psychologie náboženství, která zkoumá vztah mezi náboženskými projevy a psychickými pochody a procesy v průběhu života člověka, a snaží se je postihnout v teoriích náboženského a morálního vývoje.

Náboženský vývoj jedince nelze zcela oddělit od vývoje ostatních složek osobnosti, proto kapitola začíná vývojovou teorií Erika Eriksona *Osm věků člověka*, která v sobě integruje několik vývojových hledisek (kognitivní, emoční a sociální a do jisté míry i duchovní) a nazírá život jako celek.

Na Eriksona navazuje Kohlbergova *teorie morálního vývoje*, která definuje tři hlavní stádia: prekonvenční – zaměřené na sebe sama, konvenční – zaměřené na společnost a postkonvenční – zaměřené na existenciální otázky. Z Kohlbergovy teorie vychází Oserova *teorie vývoje náboženského usuzování*, předpokládaného vzájemného působení mezi člověkem a „Bohem“. Dále je uveden Fowler, který přichází s teorií na sebe navazujících a vzájemně podmíněných stupňů *náboženské důvěry* (faith) v průběhu života.

V závěru kapitoly jsou uvedena Allportova kritéria formulující *zralost náboženské osobnosti*, kde základním požadavkem je trvalé prožívání smyslu.

¹⁶⁴ „Jedinou“ podmínkou je schopnost reflexe, proto oním pomyslným věkovým milníkem lze velmi zhruba označit 15 let, přičemž je nutné nepouštět ze zřetele velké individuální rozdíly ve vývoji.

¹⁶⁵ Je samozřejmě snahou bibliodramatu, aby se účastníci rozvíjeli duchovně, osobnostně i lidsky.

5.1 Osm věků života podle Eriksona

Erikson¹⁶⁶ vychází z předpokladu, že životní příběh člověka tvoří smysluplný celek. Vývojová stádia na sebe vzájemně navazují a každé z nich je závislé na souhře tří faktorů: vývoje organismu, psychiky („já“) a příležitostí (resp. úkolů, které před člověka v odpovídajícím věku staví společnost).

Každé stádium je charakterizováno psychosociálním napětím, jež snadno přerůstá do vývojové krize; v každém období stojí před člověkem jeden hlavní vývojový úkol. Způsob, jakým je tento úkol splněn a krize vyřešena, rozhoduje do značné míry o průběhu dalších stádií. Na každém z těchto úkolů „pracuje“ člověk (vždy jinou formou) po celý život; například naděje, základní ctnost prvního stadia, má v posledním stadiu dozrát jako

každé fáze vychází lidské „já“ obohaceno o určitou kvalitu (ctnost) v pořadí: naděje – vůle – záměr – schopnost – věrnost – láska – péče – moudrost.

Základní důvěra versus nedůvěra. (0-1 rok)

Úkolem je naučit se základní důvěře¹⁶⁷, že tento svět je v podstatě dobrý a věci nakonec dobře dopadnou, aby si člověk po celý život (i tam, kde vše selhává) zachoval *naději*. Základní důvěra zde není vědomým postojem, dítě spíše důvěřuje celou svou existencí a tento existenciální postoj ovlivňuje všechny pozdější vztahy, včetně vztahu k autoritám; určuje schopnost důvěřovat a spolehnout se, tolik zásadní pro další náboženský vývoj. Dítě se rovněž konfrontuje se světem jako celkem (základ pro chápání kosmického řádu), než se z něj začne vydělovat.

Autonomie versus pocit zahanbení, pochybnost. (1-3 roky)

Úkolem je zvládnout vnitřní konflikt, kde proti autonomní svévoli stojí zahanbení. To se děje přijetím řádu, který mu zaručuje spravedlivou míru autonomie. Trvalým ziskem tohoto stadia je sebevědomí, sebeovládání a *vůle*.

Iniciativa versus vina. (3-6 let)

Období je charakterizováno pohybem, podnikavostí, průbojností, to reguluje svědomí, což přináší pocity viny. Konflikt mezi iniciativou a vinou by měl skončit povzbuzením iniciativy; ctností je *záměr*. Dítě je schopno vzít na vědomí existenci Boha jako „postavu rodičovského typu“, je schopno věřit, radovat se i bát, případně s ním vyjít ve stylu „něco za něco“.

Snaživost a vina versus méněcennost. (7-12 let)

Vývojové napětí tohoto období spočívá mezi snaživostí dítěte a pocity méněcennosti, znovu a znovu vzbuzované nezdarem a překonávané zvýšeným úsilím; úkolem je získání *kompetence*. Náboženský život v tomto období bývá nekomplikovaný, charakteristický naivním realismem, kdy příběhy a doktríny jsou chápány doslovně.

Identita versus zmatení rolí. (12-20 let, někdy i déle, například u vysokoškoláků)

Toto období přináší velké výzvy: probuzenou sexualitu, průlom abstraktního myšlení, introspekci, téma samoty a existenciálního vyvržení do světa a smrti, generační

¹⁶⁶ Srov. ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. 279-299

¹⁶⁷ Osvojování základní důvěry je dramatický zápas s pocitem ohrožení a strachu z opuštění, je předobrazem vlastního budoucího náboženského života a stává se základem celého pozdějšího vývoje víry.

konfrontaci atd. Hledání identity, hledání odpovědí na nejbytošnější otázky¹⁶⁸, prožitek chaosu pod tlakem těchto otázek je nutnou formující zkušeností. Dospívající musí experimentovat, riskovat, hodně odmítat a opustit jistoty svého dětství, které si nelze vzít s sebou do dospělosti. Získanou ctností je *věrnost*. V náboženské sféře se objevuje nové bohatství prožitku, ale i nová kvalita pochybností a odporu. Hledání identity mívá i náboženskou povahu, často dochází k obrácení¹⁶⁹ nebo konverzi¹⁷⁰.

Intimita versus izolace. (20-35 let)

Vytváření intimity klade velký nárok na vlastní pevnou identitu každého z partnerů, je nutné jejich sebeotevření, bezvýhradnou důvěru, vzájemný respekt, výlučnost a věrnost; dochází ke zklamáním a konfliktům, je nutné hledat kompromisy, vzdát se iluzí, snášet bolest. Je nutné se plně odevzdat, což přináší risk zranění z odmítnutí; v tom spočívá vývojový konflikt. Do intimního vztahu Erikson zahrnuje i vztahy mezi přáteli. Získanou ctností je *láska*. Religiozitu stádia intimity symbolizuje Píseň písní; nová otevřenost pro transcendentní Ty, respekt k tajemství jeho osobnosti (po překonání důrazu na vlastní identitu), nalezení nového smyslu pro archetypický příběh, symbol, tajemství; vnímání své spirituality ve smyslu „na cestě“.

Generativita versus stagnace. (35-50/60 let)

Plodnost a rodičovství jsou přirozeným vyústěním intimity. Proti silné tendenci pečovat stojí silná tendence péči o druhé odmítat, specifickou formou krize generativity je syndrom vyhoření u pomáhajících profesí. Ctností tohoto období je *pečování*. Religiozita stádia intimity je orientována na péči o druhé a předávání duchovních tradic, ochota stát se „nositel autority“ (což v sobě skrývá riziko autoritářství).

Integrita versus zoufalství. (od 50/60 let)

Velkým úkolem závěrečné životní etapy je zápas o integritu, smíření, přijetí a pochopení celého svého příběhu a jeho paradoxů, smyslu života a jeho řádu, tváří v tvář zoufalství, strachu ze smrti, pocitu beznaděje, samoty, opuštěnosti a bezmoci; teprve z tohoto zápasu se podle Eriksona rodí skutečná zralá integrita: „Děti se nebudou bát života tam, kde staří lidé mají dost integrity, aby se nebáli smrti“.¹⁷¹ Ctností stádia integrity je *moudrost*. Religiozita stádia je meditativní, do sebe obrácená, hledající vnitřní pokoj a odpoutávající se od běžného života.

---

¹⁶⁸ Kdo opravdu jsem ve svém čase mezi narozením a smrtí? Jaký jsem? Jaký je smysl mého života? Co pro mne znamená být ženou/mužem, přítelem...? Na čem mi v životě nejvíc záleží? Kam patřím? V co opravdu věřím?

¹⁶⁹ Obrácení je především teologický pojem, znamenající obrat v pozitivním smyslu, konkrétně od hříchu, zla, sobectví či model k pravému Bohu. Tato změna orientace má i svou prožitkovou stránku, se kterou bývá někdy ztotožňována.

¹⁷⁰ Konverze (alterace) je příklon k jakékoli náboženské orientaci, včetně přechodu od jednoho náboženství k jinému, nebo dvěma odlišnými směry v rámci jednoho náboženství; příklon k ateismu bývá označován za negativní konverzi.

¹⁷¹ ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 299

5.2 Lawrence Kohlberg – teorie morálního vývoje

Kohlberg¹⁷² se věnoval vývoji morálního *usuzování*. Zajímal se o to, jak si kdo správné jednání představuje (než jak by jednal). Kohlbergovy výzkumy jsou založeny na rozhovorech s dětmi, kde užívá různých příběhů jako příkladů morálních dilemat, k nimž se má dítě vyjádřit. Charakterizuje šest fází, které řadí do tří základních úrovní: prekonvenční, konvenční a postkonvenční.¹⁷³

Prekonvenční úroveň obsahuje dvě fáze: první se zaměřuje na *trest a poslušnost* („Jak se vyhnout trestu?“) a druhá sleduje *hédonismus a konkrétní vzájemnost* („Co je z toho pro mě?“). Pro prekonvenční úroveň je příznačné, že morální hodnoty mají svůj základ v jedinci samém, v dobrých a zavrženíhodných činech.

Konvenční úroveň sestává z třetí fáze se zaměřením na *dodržování vzájemné dohody a přizpůsobivosti*, charakterizovaných snahou o dobré úmysly a ohleduplnost vůči ostatním (pojetí „hodný chlapec“). Čtvrtá fáze se vyznačuje silným důrazem na *autoritu a zachování sociálních pravidel*, důležitý je řád a plnění povinností. Život je nyní „posvátný“, neboť je v náboženské a morální jednotě se zákonem a pravidly morálky.

Postkonvenční úroveň je charakteristická projevem „zásadové morálky“. Pátá fáze je zaměřena na *sociální kontrasty*, legalistické smluvní usuzování a uznání demokratických principů (ve smyslu práva většiny). Šestá fáze se soustřeďuje na *všeobecně platné morální principy*; objevují se počátky „světového svědomí“ spolu se vzájemnou úctou a respektem.

Kohlbergovo schéma vlastně obsahuje ještě dvě další fáze: premorální, předcházející všem ostatním, a kosmickou, přesahující všechny hranice. Pro kosmickou fázi jsou příznačné otázky po smyslu života, jednotě vesmíru a vlastního já, Kohlberg sem řadí například Martina Luthera Kinga nebo Sokrata, ale pro obtížnou doložitelnost se touto fází dále nezabývá.

Srovnávací analýza Kohlbergovy teorie u více kultur ukázala, že morální vývoj je ovlivňován sociokulturním prostředím. Například v islámském světě, kde není zdůrazňována individualita, mají děti tendenci přeskocit třetí „individualističtější“ fázi a přejít rovnou k čtvrté, která zdůrazňuje právo a zákon. Posloupnost fází zůstává táž, ale některé mohou být přeskočeny.¹⁷⁴

Gibbs¹⁷⁵ řadí Kohlbergovy první dvě úrovně (prekonvenční a konvenční) za naturalistické, kdy první a druhá fáze jsou orientovány egocentricky, třetí a čtvrtá pak sociocentricky. Třetí úroveň (postkonvenční) označuje za existenciální, metaetickou, zde se ptá po smyslu a obsahu existence, přechází k čistě náboženským otázkám.

¹⁷² KOHLBERG, Lawrence a jeho stádia morálního vývoje in HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 85-86

¹⁷³ Srov. VACEK Pavel: Rozvoj morálního vědomí žáků, Praha: Portál, 2008. str. 27–30

¹⁷⁴ HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 86

¹⁷⁵ John. C. GIBBS, in HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 86-87

5.3 Fritz Oser – teorie vývoje náboženského usuzování

Na rozdíl od koncepce L. Kohlberga, který náboženské struktury považuje za myšlenková schémata, se Fritz Oser¹⁷⁶ pokusil popsat propojení kognitivního vývoje a náboženského usuzování (religious judgement), které se týká vztahu člověka k vnímané „poslední skutečnosti“ v dané situaci.¹⁷⁷ Vyšel z výzkumů, které užívají rozmanitých dilemat, a navrhuje toto schéma:¹⁷⁸

„Orientace naprosté determinovanosti“: Bůh ví všechno nejlépe; přísný zákon s tresty a odměnami.

„Orientace vzájemnosti“: Vzájemné působení mezi Bohem a člověkem; jednání z vlastní vůle, rozlišení mezi Bohem a světem.

„Orientace voluntarismu“: Bůh existuje, ale člověk má velkou míru samostatnosti. Bůh sleduje, jak člověk plní jeho vůli.

„Orientace autonomie a 'Božího plánu'“: Nepřímý vztah mezi člověkem a Bohem. Život je založen na vlastní schopnosti člověka jednat. Ten je odpovědný za to, co činí. Oproti tomu Bůh je láska a chce pro člověka to nejlepší. Člověk by měl svému bližnímu pomáhat.

„Orientace sebeuskutečnění a intersubjektivitu“: Bůh člověku dává samostatnost a vlastní vůli. Člověk je samostatný, ale také odpovědný.

„Orientace univerzální komunikace a solidarity“: Nejdůležitější je všeobecná sounáležitost. Vztah Bůh – člověk zahrnuje celou lidskou existenci. Bůh dává člověku jeho poslední smysl a cíl.

Po několikátýdenním záměrném působení (rozhovory o různých religiózních dilematech) se u pozorovaných osob objevilo zvýšení jejich religiozity o půl stupně vývojové škály.¹⁷⁹

5.4 James W. Fowler – stupně náboženské důvěry (stages of faith)

James W. Fowler ve své práci používá pro výraz *víra* dva odlišné termíny: *believe* a *faith*. „Believe“ je víra ve smyslu obsahu víry, tedy toho, co náboženské společenství předává z generace na generaci, od osoby k osobě. Druhým termínem je pro něj „faith“, kterým označuje osobní vztah člověka k Bohu; způsob, jakým se člověk ve své existenci smysluplně orientuje, zralost celého postoje k životu.

Podle Fowlera¹⁸⁰ dochází v průběhu života ke zvnitřňování šesti základních aspektů, kam řadí: morální usuzování; logické myšlení; schopnost vnímat věci z hlediska

¹⁷⁶ Viz HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 88-89

¹⁷⁷ STRÍŽENEC uvádí, že východiskem Oserovy teorie je vztah člověka k „poslednímu platnému“ (Ultimatum = Bohu) v daných situacích. Pět stupňů vývoje vztahu člověk – Bůh popisuje v osmi kategoriích: posvátné/profánní, transcendentní/immanentní, svoboda/závislost, naděje/absurdita, důvěra/úzkost, tvořivost/minulost, učení/náhoda, kontrolovatelnost/nepřehlednost. HOLM naproti tomu uvádí šest stupňů vývoje. Srov. STRÍŽENEC Michal: Súčasná psychológia náboženstva, Bratislava: Iris, 2001. str. 60

¹⁷⁸ Viz HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 88-89

¹⁷⁹ STRÍŽENEC Michal: Súčasná psychológia náboženstva, Bratislava: Iris, 2001. str. 60

druhého; vědomí společenských vazeb; pochopení, kdo či co má nejvyšší autoritu; způsob chápání souvislostí ve světě (totální pojetí); schopnost užívat symbolů (symbolické myšlení).

Za normálních okolností vývoj probíhá ve stádiích¹⁸¹, která na sebe navazují. Každé z nich rozšiřuje vědomý obsah předchozího stádia:¹⁸²

Nediferencovaná víra: budování základní důvěry, vzájemnost ve vztahu k pečovateli, počátky chápání vlastní existence; 0-2 roky.

Intuitivně projektivní víra: rozvoj představivosti jako prostředek chápání světa v jeho nejvnitřnější podstatě; 3-7 let.

Literárně mystická víra: světový názor utvářejí příběhy, drama, mýtus; silná víra ve spravedlnost a odvetu; antropomorfní obraz božstev; mladší školní věk.

Synteticky konvenční víra: vybudování osobního chápání („mýtu“) vlastní identity, minulosti, budoucnosti; víry charakterizována konformitou; období dospívání.

Individuálně reflektující víra: kritické úvahy o sobě, o ideálech a o vlastním poslání ve světě; odpovědnost za své osobní přesvědčení a pocity; období mladší dospělosti.

Konsolidující víra: zakoušení paradoxnosti, hloubky a odpovědnosti vůči světu jako celku; věk dospělosti.

Univerzální víra: velká vize všeobecného společenství, „osvícení“; věk zrání.¹⁸³

Z dalších vývojových teorií lze ještě zmínit Goldmana a Piageta, kteří se zabývají především propojením kognitivního vývoje a náboženských představ u dětí.¹⁸⁴ Dále Baldwina, který pro vývoj religiozity považuje za klíčovou identifikaci dítěte s dospělými, zejména rodiči.¹⁸⁵ Vývoj obrazu světa u dětí na základě chápání stvoření se zabýval R. L. Fetz.¹⁸⁶ E. Sprangler tvrdí, že pro hledání smysluplné náboženské orientace existuje predispozice, závislejší na společenském a historickém kontextu a rozlišuje způsoby náboženského vývoje podle typu náboženského prostředí: umírněné, intenzivní, indiferentní.¹⁸⁷

5.5 Zralost náboženské osobnosti

Psychologii osobnosti s ohledem na náboženské faktory se ve své práci zabývá Gordon W. Allport¹⁸⁸, který zralou osobnost popisuje jako; *experimentující „já“* –

---

¹⁸⁰ James W. FOWLER, in HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 87-88

¹⁸¹ Viz HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 87-88

¹⁸² STRÍŽENEC uvádí ke každému stádiu i stupeň rozvoje „Já“: 0. závislé, 1. impulzivní, 2. panovačné, 3. interpersonální, 4. intuitivní, 5. interindividuální, 6. na Bohu založené „Já“; věk naopak neuvádí, srov. STRÍŽENEC Michal: Súčasná psychológia náboženstva, Bratislava: Iris, 2001. str. 62

¹⁸³ STRÍŽENEC poslední šesté stádium považuje za hypotetický stupeň, který připisuje například Gandhímu a Martinu Lutherovi Kingovi.

¹⁸⁴ Více viz HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 81-84

¹⁸⁵ Více viz STRÍŽENEC Michal: Súčasná psychológia náboženstva, Bratislava: Iris, 2001. str. 58-59

¹⁸⁶ Více viz STRÍŽENEC Michal: Súčasná psychológia náboženstva, Bratislava: Iris, 2001. str. 61

¹⁸⁷ Více tamtéž.

¹⁸⁸ srov. Gordon W. ALLPORT in HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 103-107

osobnost neustále rozšiřuje své zájmy za hranice nejbližších tělesných potřeb; *objektivizované „já“* – pochopení pro sebe sama a humor; *homogenní životní postoj* – není nutně náboženský, ani nutně přesně zformulovaný a všeobecně sdílený.

A dále rozvíjí myšlenku „náboženského sentimentu“, celku myšlenek a citů zaměřených na určitou hodnotu, kdy sentiment je trvalý stav prožívání smyslu. Zralý náboženský sentiment má podle Allporta splňovat tato kritéria:

1. Diferenciace: víra a církve jsou vnímány diferencovaně a jedinec v nich vidí pozitivní i negativní stránky, čehož nelze dosáhnout, pokud dětská víra neustoupí reflektovanému světonázoru.

2. Zralá religiozita je motivem sama o sobě. I když jsou náboženské pudové síly zčásti založeny v pudovém tělesném životě, působí zralá religiozita jako svůj vlastní motivační faktor. Touto autonomií především se odlišuje zralý a nezralý náboženský sentiment.

3. Morální důslednost. Zralý sentiment má určující vliv na způsob života, bez jeho podpory není možné trvale dodržovat vysokou etickou úroveň.

4. Všestrannost. Zralý sentiment ve svém celkovém životním postoji spojuje různé zkušenosti, negativní i pozitivní. Je tolerantní a uznává, že i druzí mohou mít svůj díl pravdy.

5. Jednotící povaha. Zralý sentiment usiluje o integrující, harmonický životní styl, i když připouští, že toho stavu nelze vždy dosáhnout. Uznává, že život přináší tajemství a obtížné otázky, neutíká se však k primitivním řešením, která znásilňují realitu.

6. Heuristická povaha. Zralá religiozita stále hledá a vyhlíží vpřed. Nemá úplnou jistotu; navzdory tomu však postupuje poctivě ve smyslu „poctivost je kovářem víry“.

Allport rovněž rozlišoval religiozitu vnější a vnitřní, nicméně toto rozdělení bylo kritizováno a nahrazeno jiným, rozlišující *konsenzuální* a *angažovanou*; angažovaná religiozita je diferencovaná, často sebekritická a abstraktní, náboženské otázky zaujímají přední místo, ale zaujímá k nim vlastní názor; konsenzuální forma je opačná: nekritická, spíše skrytá a nereflektovaná, spjatá se souhlasem a názory ostatních.

Allportova kategorizace byla dále rozvinuta dle zaměření religiozity:

cílevědomé ve smyslu souhlasu s náboženskými články víry a angažování se v bohoslužebném životě

tázavé ve smyslu otevřenosti a kritiky při vyrovnávání se s existenciálními otázkami

užitkové, které náboženství využívá jako prostředek k plnění egoistických tužeb

Za zmínku ještě stojí teorie Maslowovy *sebeuskutečňující osobnosti*, pro kterou je příznačný kontakt se skutečností a přírodou, snáší protiklady a překleneje nejistotu, vykazuje spontánnost a tvořivost a ve společenském jednání je zaměřena na řešení problémů.

5.6 Závěr - bibliodrama a proměny člověka

Život člověka je časný. Člověk je časem determinován. Čas určuje dynamiku a dění lidského života. Od okamžiku zrození člověk směřuje ke smrti. Je životním úkolem i otázkou, jak každý tento čas vyplní a jestli výzvy, které život přináší, člověk využije, promění a rozvine, nebo ve svém vztahu k životu zůstane „pouhým pasažérem“.

Život je neustálá změna. Bibliodrama tyto proměny nezbytně musí reflektovat a respektovat. Neboť je jedním z úkolů bibliodramatu člověka motivovat a otvírat změnám; umožnit mu, aby skrze reflexi sebe sama prohluboval svůj vztah k životu, a aby naplňoval své lidství ve vztazích k druhým i k Bohu.

V bibliodramatu se potkávají jednotliví lidé a jejich příběhy, jednotlivé názory a postoje, jednotlivé obrazy a představy o Bohu. Bibliodrama vytváří platformu pro jejich setkání, otevírá biblický text a nabízí cestu k němu. Ta by měla být pro jedince oslovující, podnětná, měla by probouzet otázky i chuť hledat odpovědi, měla by reflektovat otázky a dilemata, která si člověk v životě klade. Bibliodrama je příležitostí. Je na každém, kdo se účastní, zda této příležitosti využije.

6 NÁBOŽENSTVÍ JAKO PROŽITEK

Náboženství je charakteristické svou „prožitkovostí“, a stejně tak i bibliodrama, jak dokládá jedna z jeho definic: „Skupina lidí se shromáždí okolo biblického textu, aby se jím zabývala a prožila ho: souhrou vznikající dění, při němž lidé vkročí do příběhu a do dialogu s ním, *prožijí všemi smysly*. Procesy mezi lidmi a příběhem probíhají současně v několika rovinách a zpřítomňují minulost.“¹⁸⁹

Vztahovat se k transcendentní skutečnosti, k tomu, co nás přesahuje, bez citové angažovanosti, vztahovat se, tedy *oslovovat vztahem*, avšak zůstat emočně indiferentní není možné. Vztah má vždy citový náboj, neboť člověk jej nějakým způsobem *prožívá*, a tím jej i uskutečňuje. Tudíž i náboženství jako reprezentant vztahu člověka k transcenci v sobě nutně nese i emoční náboj. Podobně hraje v náboženství svou roli i skupina jako společenství, která vytváří prostor pro spolusdílení a spoluprožívání tohoto vztahu.

Zážitek a jeho reflexe v kontextu biblického textu je „pracovním nástrojem“ bibliodramatu, proto se tato kapitola zabývá fenoménem náboženského prožitku podrobněji; zkoumá teorii náboženských prožitků, charakteristické prožitky objevující se v souvislosti s náboženstvím, a používané techniky podporující navození prožitků.

6.1 Vymezení pojmu náboženství

Pro další zkoumání náboženských prožitků je třeba nejprve vymežit pojem náboženství. Otázka „co je to náboženství?“ jistě nepatří ke snadno zodpověditelným. Při jejím definování vyvstávají obtíže s tím, co všechno pojem náboženství vyjadřuje a co do něj zahrnout.

Jan Heller uvádí, že „v náboženství jde o vztah člověka (ať teoretický, v učení, či praktický – v etice a kultu) k tomu, co má vůči němu roli boha“¹⁹⁰, podobně i Ivan Odilo Štampach uvažuje, že „Náboženství je vztah člověka k numinózní¹⁹¹ transcenci.“¹⁹² Mrázek předchozí definice dále rozvíjí: „Náboženství je souhrn projevů kladného vztahu k numinózní transcenci, který uznává rozdíl mezi svatým a nesvatým.“¹⁹³

Ve všech výše uvedených definicích se objevuje výraz *vztah*. Lze říci, že jednou z podstat náboženství je právě jeho „vztahovost“. Slovo „vztah“ je možno chápat jako

¹⁸⁹ Srov. Heidemarie LANGER in PAULER Norbert: *Bibliodrama. Glauben erfahren mit Hand, Kopf und Herz*, Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 1996, str. 45. in GAŠPAŘÍKOVÁ Hana: *Bibliodramatická práce jako možnost práce s biblickým textem ve skupině*, bakalářská práce obhájená na ETF UK, Praha, 2003, str. 5

¹⁹⁰ Jan HELLER in ŘÍČAN Pavel: *Psychologie náboženství*, Praha: Portál, 2002, str. 36

¹⁹¹ Latinské *numen* znamená mimo jiné božskou moc, božstvo, znamená něco, co nás přesahuje, co vzbuzuje strach až hrůzu, co si člověk nedokáže vysvětlit (viz Gn 15, 12b); termín *numinósum* uvedl Rudolf Otto ve své knize *Das Heilige* a jako český ekvivalent byl zvolen výraz posvátno, který se ovšem v české literatuře používá v širším významu, proto se termín *numinósum* vyskytuje i v české literatuře. Podle Otta je prožitek posvátna sám o sobě lidskou kvalitou, kdy „numen je fascinans“ - člověk se děsí („mysterium tremendum“ - tajemství děsící), ale zároveň je přitahován („mysterium fascinans“ - tajemství okouzující, neodolatelně přitahující); numinózní je tedy nepřístupné, ale vábí. Srov. ŘÍČAN Pavel: *Psychologie náboženství*, Praha: Portál, 2002, str. 38-39

srov. též HELLER Jan, MRÁZEK Milan: *Nástin religionistiky*, Praha: Kalich, 1988, str. 229-231

¹⁹² ŠTAMPACH Odilo Ivan: *Náboženství v dialogu*, Praha: Portál, 1998, str. 30

¹⁹³ MRÁZEK in HELLER Jan, MRÁZEK Milan: *Nástin religionistiky*, Praha: Kalich, 1988, str. 231

obousměrný vztah *mezi někým a někým*, nebo v jednosměrném smyslu, jako vztah k *někomu*, přičemž jde vždy o vztah osobní, tedy zahrnující celou „osobnost člověka“.¹⁹⁴

Psychologie náboženství¹⁹⁵ vymezuje pojem náboženství jako „názory, způsoby chování a zážitky člověka, které se vztahují k nějakému druhu nadsmyslové nebo metafyzické skutečnosti.“¹⁹⁶

Na institucionální rovině a z hlediska obsahu (tedy toho, co lze předávat) je náboženství konstituováno systémem hodnot, poznatků a zkušeností s tradicí víry obsahující příběhy, symboly a rituály, neseným a předávaným společenstvím, který zasahuje a ovlivňuje všechny oblasti života člověka, určuje jeho postoj k sobě, druhým a světu, i k věcem, které jej přesahují, a přináší odpovědi na existenciální a etické otázky života.

Z hlediska jednotlivce je důležitým momentem jak příslušnost k danému společenství víry, tak osobní vztah k Bohu i celému náboženskému systému. Tento osobní vztah je jedinečný a nelze ho předávat. Patří do oblasti osobní identity každého jednotlivého člověka i jeho zodpovědnosti.¹⁹⁷

6.2 Teorie náboženského prožitku

„Náboženské zážitky jsou vnitřní duchovní zkušenosti různé povahy a intenzity, které ten, kdo je zakouší, spojuje s mocnou zkušeností mimo tento svět.“¹⁹⁸ Patří k nim například zážitky Božího vedení, zážitky povolání, obrácení, odsouzení, zvláštní vidění a slyšení atd. Zvláště intenzivní náboženské zážitky se označují jako mystické.

Náboženské zážitky zpravidla nejsou „pouze“ emocionální, ale obvykle vedou k novému vědění a novým poznatkům, dotýkají se všech schopností člověka vnímat a zpracovávat dojmy (z hlediska psychologie např. vnímání, učení, poznávání, citění atd.).¹⁹⁹

6.2.1 Náboženský prožitek jako zážitek interakce s nadpřirozeným

Náboženské prožitky mohou být chápány různě, například jako *zážitek interakce* s něčím *nadpřirozeným*, ve kterých se hodnotí intimita, častost a složitost. Z tohoto pohledu je lze rozdělit na zážitky utvrzující (confirming), vyslyšení modlitby (responsive experience), extatické zážitky a zjevení.

Utvrzující zážitky jsou nejčastější, nejméně intimní a složité. Patří sem všeobecný prožitek posvátnosti, který by bylo možné označit jako pocit Boží přítomnosti, i specifitější prožitek konkrétního vědomí Boží přítomnosti, například prostřednictvím činnosti kněze, hudby, zpěvu, určitého slova. Od nich se odlišují zážitky vyslyšení modlitby zejména tím, že zde není Bůh pouze „pasivně“ zakoušen, ale věnuje svou pozornost a odpovídá na modlitbu.

---

¹⁹⁴ Srov. ŠTAMPACH, Odilo Ivan: Náboženství v dialogu, Praha: Portál, 1998. str. 30-31

¹⁹⁵ Psychologie náboženství se zabývá vztahem náboženských projevů k psychologickým pochodům a procesům.

¹⁹⁶ HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 10

¹⁹⁷ Z osobní korespondence s Mireiou Ryškovou.

¹⁹⁸ HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 36

¹⁹⁹ HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998, str. 36 a násl.

Zážitky extatické zahrnují i první dvě skupiny, ale jsou intimnější a složitější, a proto i řidší; při zjevení se božství zmocňuje jednotlivce a oznamuje svá rozhodnutí a činy.

6.2.2 Náboženský prožitek v teorii rolí

Teorie rolí (Sundén)²⁰⁰ vykládá náboženské zkušenosti na základě zážitků popisovaných v posvátné tradici. Důležité je, jak jednotlivec posvátnou tradici přijímá a uchovává a jak ji ve svém životě uskutečňuje.²⁰¹ Klíčovými termíny pro Sundénovu teorii jsou *vjemy* a *role*.

Sundén vychází z psychologie vnímání a učení a pojímá náboženské zážitky především jako *vjemy*. Vnímat znamená něco postřehnout, věnovat tomu pozornost, uvědomit si to. Z obrovského množství informací, které k člověku přicházejí, si vybírá pouze některé. Tento výběr závisí na mnoha vnitřních faktorech. Například je rozdíl, zda věc či situaci sleduje poprvé nebo jde o rutinu; pozornost vzbuzuje to, co je proti očekávání jiné. Výběr informací je také ovlivňován motivy (motivací), ty mají často citový náboj. Kromě biologických vrozených motivů (potřeb - např. žízeň) existují i motivy sociální (např. motiv aktivity, kontaktu), které jsou získávány učením. Tyto a další naučené motivy vytvářejí kombinace ovlivňující výběr informací a vnímání svého okolí.

K pochopení některých obrazů nebo podnětů je zapotřebí nejprve informace na kognitivní úrovni, která pak podnět zpracuje do významového celku. Je třeba „vědět“, co „se má“ hledat. Aby jednotlivec mohl něco vnímat, musí k tomu nejprve existovat připravenost, tzn. forma předchozího zvnitřnění obrazů, které mu pomáhají strukturovat složité a víceznačné informace. Momentální motivy urychlují proces jejich interpretace.

Dále vychází Sundén ze sociální psychologie a podtrhuje *význam rolí, vzorů či modelů chování*, jež si každý ve společenství osvojuje a uplatňuje. Totéž může probíhat prostřednictvím mytických příběhů, kde vyprávění o jednání mezi člověkem a Bohem přináší modely chování a role, které podněcují určitý způsob prožívání. Člověk si v náboženské tradici skrze posvátná vyprávění osvojuje modely jednání s nadpřirozenem. Modely, role a způsoby chování jsou dány pro člověka (lidské úlohy) i Boha („Boží role“, např. soud, odpuštění, láska). Předpokladem pro náboženské prožívání je zvnitřnění určitých rolí jak pro člověka, tak pro Boha. Motivovanost pro zážitek je často dána situací, kterou člověk zakouší jako obtížnou a plnou úzkosti, ve které hledá nové možnosti, jak obstát.

Ze souboru rolí posvátné tradice může člověk určitou roli aktualizovat. Přejímá lidskou roli z vyprávění (častá podobnost mezi vyprávěným příběhem a vlastní tísnivou situací) a současně přejímá i Boží roli (vědomě či nevědomě). Způsob jednání (ve vyprávění připisovaný Bohu) se aktualizuje a slouží jako interpretační vzorec. Člověk prožívá skutečnost novým, nevšedním způsobem. Výsledkem je náboženský zážitek s funkcí emocionální, kognitivní a behaviorální.

---

²⁰⁰ HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 40-41

²⁰¹ HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 40-41

Podle Sundéna je pro náboženské zážitky příznačné zakoušení *intence*, určitý fenomén zakoušen jako něčí úmyslné jednání (Boží intence) a *totality*, prožívání celistvosti (např. prožitek jediné všezahrnující lásky).²⁰²

6.3 *Formy náboženského prožívání*

Formy náboženského prožívání zahrnují celou šíři prožívání a jednání lidí ve vztahu k náboženským myšlenkám, rituálům, mýtům, organizacím, normám atd. Formy náboženského prožívání ovšem nejsou vymezeny výhradně pro náboženský život, ale vyskytují se v různých oblastech lidské činnosti,²⁰³ nicméně právě v náboženských skupinách se jedinečně kultivují a jsou význačnými předměty snažení.²⁰⁴

úcta: v tomto citu lze rozeznat bázeň, obdiv, touhu a odevzdanost; v náboženství je základním prožitkem.

strach: tento cit zbývá, zmizí-li z úcty obdiv a touha. Dnešnímu člověku je bližší **úzkost**, cítí-li se opuštěn od Boha, neschopen přijímat radost a pokoj při modlitbě a obřadech. Opakem strachu je **pocit bezpečí**, který může být v náboženském kontextu vystupňován. S určitou nadsázkou lze říci, že „strach zplodil bohy“.²⁰⁵

víra a důvěra: tento postoj a cit ujišťuje věřícího o Boží dobrotě, štědrosti a ochotě pomoci. V mnoha případech se právě víra a důvěra dostávají do popředí, když věřící osvědčuje svou věrnost a statečnost tváří tvář pronásledování, když klade odpor.

naděje: je víra upřená do budoucnosti, zvláště silně prožívaná tehdy, když je třeba odvážně „skočit do nejistoty“. Příkladným nositelem náboženské naděje je Abraham, který „měl naději, kde už naděje nebylo“ (Ř 4, 18).

láska: je nejpřednější ze „základních náboženských prožitků“. *Duchovní erós* je touhou po splnutí s pravdou, krásou a dobrem reprezentovanými božstvem, zejména v lásce mystické. Odlišnou formu lásky představuje prorocko-evangelijní *agapé*; je střízlivější a uměřenější než mystická láska a je nedílně spojena s láskou k bližnímu, které může dominovat **soucít** s jeho utrpením, její spektrum je však mnohem bohatší: potěšení ze vzájemné blízkosti, sdílení radosti druhého a radost ze společných aktivit.

pokoj: je stav vnitřního klidu, charakteristicky založený na víře, naději a lásce.

radost: má široké prožitkové spektrum, od prostého veselí až k extatickým prožitkům. Radost je cílem mystérií anticipující věčnou blaženost, stejně jako mystické spirituality.

nutkání sdílet se: biblickým příkladem je misijní horlivost apoštola Pavla, nebiblickým pak Buddha, který po svém osvícení jat soucitem se rozhodl odložit spočinutí v nirváně a zvěstovat spásné učení.

pokora: věřící před Bohem prožívá svou nepatrnost ve srovnání s jeho mocí a dokonalostí. Pokora může být zbarvena radostnou důvěrou, nebo naopak otrockou

²⁰² HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998. str. 45

²⁰³ Řičan charakterizuje náboženské prožívání jako pokud možno nezávislé na jeho náboženském obsahu; nejde tedy primárně o to, čemu člověk věří, ale jak to zakouší, jak se při tom cítí, jak mu je. ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 245

²⁰⁴ Srov. ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 247-252

²⁰⁵ Srov. HELLER Jan, MRÁZEK Milan: Nástin religionistiky, Praha: Kalich, 1988. str.231-232

ponížeností. Obrazem úplného podrobení a důvěryplné sebevydání pokory je biblické „vylévání srdce“ před Bohem. „Pokora je opravdové poznání nás samotných tak, jací ve skutečnosti jsme.“²⁰⁶ Odmítnutí pokory v dnešní společnosti chápáné jako projev slabosti, často vede k pocitu méněcennosti.²⁰⁷

svoboda: se nachází dle Eliadeho²⁰⁸ na nejarchaičtějších kulturních úrovních, přičemž „touha po absolutní svobodě patří k základnímu stesku člověka“, pojetí svobody může být rovněž chápáno dvojznačně, ve smyslu svévole.

vděčnost: je běžný, spontánní cit, který snadno nachází uplatnění a kultivaci v náboženském životě.

inspirace: je prožitek náhlého vhledu, jasného poznání souvislostí a smyslu věcí, ať už se týká kosmu, pospolitosti, v níž člověk žije, nebo jeho osobního života, který může být spojen se silným dojmem „jak jsem si mohl tak lhát?!“. Člověk usilující o poznání tohoto druhu jej interpretuje jako dar Boží, může jej označit jako zjevení.

subjektivní jistota konkrétní Boží vůlí: při rozhodování, co dělat v dané životní situaci.

zkušenost vyslyšené modlitby: stane-li se to, zač se člověk modlil, brzy a je to událost z hlediska běžné zkušenosti nepravděpodobná (zázrak), prožívá ujištění, že Bůh je a jedná. Lze sem zařadit i **prožitek božského zásahu:** přesvědčení, že událost řídil Bůh s konkrétním záměrem (zachránění, potrestání), dotýčný pocituje utvrzení ve své víře.

smysl života: a jeho prožívání k náboženství bytostně patří, je obtížně definovatelný, ale současnému člověku blízký a drahý, neboť ztráta smyslu je dnes častým problémem.²⁰⁹ Smysl života má často podobu **vědomí poslání**, které je člověku dáno, ať již zdůvodněno vírou, nebo pocitem naléhavosti a radosti, kterou vlastní činnost poskytuje.

čistota: je psychologický motiv, obsažený v původních očištných rituálech²¹⁰, dnes především v „čistém svědomí“, v pocíťovaném oproštění od starostí a kompromisů všedního dne. Myšlenka čistoty je často spojována s oproštěním od sexuálních přání (celibát).

pravda: a náboženské zaujetí pro ni bývá silné (vášeň pro osobní pravdivost); radost i ohromení člověka, kterému byla pravda zjevena, lze chápat jako podíl na konečném poznání „tváří v tvář“ konci věků.

touha po osobní dokonalosti: je typickou součástí náboženského prožívání, jungovsky „volání archetypu svatosti“. Lidé opravdově nábožensky hledající jsou přitahováni skupinami s náročnými požadavky na chování a vystupování svých členů.

---

²⁰⁶ PECK M. Scott: Dále nevyšlapanou cestou, Olomouc: Votobia, 1994. str. 77

²⁰⁷ Srov. KLEIN Karl: Orientace. Průvodce na cestě ke křesťanské dospělosti, Praha: Sít', 1995. str. 222

²⁰⁸ ELIADE in ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 249

²⁰⁹ Viktor FRANKL právě na této potřebě založil svůj psychotherapeutický systém, ve kterém náboženství chápe jako jeden ze způsobů, jak osobní smysl vlastního života najít.

²¹⁰ Jako součást těchto rituálů snad lze chápat i znamení kříže (svěcenou vodou) při vstupu do kostela či liturgického prostoru.

Tento výčet citů je samozřejmě pouze schematický a omezený, bylo by možné v něm dlouze pokračovat. Považuji za podstatné doplnit alespoň několik dalších forem náboženského prožívání, které v předchozím výčtu zásadně postrádám:

vědomí viny, kajícínosti, a lítosti: „bez pocitu viny by nefungoval životně důležitý sebenápravný mechanismus“²¹¹, je prožíván v běžném a rozvíjený v náboženském životě;

vědomí vlastní hříšnosti a osobní nedostatečnosti²¹²: je zakoušení působení zla v sobě v podobě smyšlení a jednání, vůči lidem i Bohu, spojené s vědomím vlastních limitů zjevných a zakoušených v asymetrickém vztahu mezi Bohem (chápaným např. jako absolutní dobro) a člověkem. Toto vědomí se může rozšířit vůbec na vědomí hříchu a zla ve světě a lidské zodpovědnosti za ně, na vědomí spoluzodpovědnosti za stav světa i společnosti. Uvědomění si vlastních limitů a hříšnosti může vést k vědomí limitů skutečnosti jako takové a k jejich přijetí do vlastního života i k toleranci vůči slabosti druhých;

obět' a utrpení (dobrovolné): je schopnost snášet strádání a utrpení ve jménu „vyššího principu“, tedy se spatřovaným vnitřním smyslem za utrpením samotným, který nemusí být nutně spojen s náboženským vyznáním, ale je spojen s duchovním či morálním přesahem;

milost: je zakoušení Boží přízně, souvisí s prožitkem lásky, neboť je Boží darující láskou obsaženou již v aktu stvoření; uskutečnění nejhlubšího vztahu Boha a člověka, se kterým je spojen i prožitek **dobra, dobrotivosti** (př. „meditace dobrotivosti“);

věrnost: je „osobní postoj (...) v zásadě neodvolatelný“²¹³, schopnost trvalého výlučného vztahu v běžném i náboženském životě, kde pak pokračuje, přesahuje a transformuje se do **víry**;

Ve schopnosti náboženského prožívání existují značné individuální rozdíly, Emmons²¹⁴ dokonce přichází s pojmem spirituální inteligence jako souhrnné schopnosti k duchovnímu prožívání a jednání, která má 5 složek: schopnost otevřít se transcendenci, schopnost mystického prožívání (vyšších stavů vědomí), smysl pro posvátno, schopnost opřít se o spiritualitu při řešení životních problémů a schopnost jednat ctnostně.

6.4 *Techniky navozování náboženských prožitků*

Duchovní život se řídí určitými praktickými zásadami, jejichž dodržování vede (s pravděpodobností, nikoli jistotou) k určitým žádoucím výsledkům: k zájmu lidí o účast na bohoslužbě, k prožitku radosti ze spasení (nebo pláči a lítosti nad vlastní hříšností) apod.

---

²¹¹ PECK M. Scott: Dále nevyšlapanou cestou, Olomouc: Votobia, 1994. str. 79

²¹² Anthony de MELLO: Spojení s Bohem, Brno: Cesta, 1994. str. 151-152 upozorňuje na „falešnost pocitu osobní nehodnosti“ jako překážku v duchovním vývoji, která znemožňuje přijetí odpuštění, přijetí sama sebe. Oproti tomu vědomí osobní nedostatečnosti, dle mého názoru, vyjadřuje skutečnost nerovného vztahu mezi člověkem a Bohem (tedy absolutnem), vymezuje „postavení“ člověka ve světě, vyzývá k opravdové, „dialogické“ pokoře, ne té falešné „monologické“, o které píše Mello.

²¹³ KLEIN Karl: Orientace. Průvodce na cestě ke křesťanské dospělosti, Praha: Sít', 1995. str. 191

²¹⁴ EMMONS in ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 157

Techniky navozování prožitků mohou být použity bez uvědomění ovlivňované osoby, např. děti, nebo naopak s jejím souhlasem, např. kněží a řeholníci. Římskokatolická církev toto působení označuje za „formaci“. Některé z níže popsanych technik²¹⁵ se běžně používají v katechezi, kázání, či pastoraci, a v neposlední řadě i v bibliodramatické práci:

1. spojení poskytovaných informací s apelem na citově nabitě motivy: předávání zvěstných příběhů (mytologických nebo historických) bývá „zpřítomňováno“ – věřící si má např. připomenout zač je vděčný, nebo se vypořádává s pocity viny, úzkosti, smutku. To, co by jinak zůstalo pouze v rovině intelektuální, je spojeno s prožitkem a může být velmi intenzivní.

2. navozování citových a kognitivních očekávání: věřící anticipuje, jaké citové prožitky mohou přijít v nadcházející situaci, např. poslechu hudby, tiché meditace, účasti na rituálu. Často stačí všeobecný apel na uvolnění a otevření se vlastním citům, přičemž rámec celého dění (např. bohoslužba) usměrní konkrétní citové očekávání.

3. práce se symboly: užití symbolů v náboženské řeči je běžné (Bůh jako slunce, slovo jako semeno, posluchač jako úrodná půda atd.). Účinnost lze prohloubit poskytnutím určitých symbolů v konkrétní podobě k meditaci (př. hořící svíčka). Znamé jsou návody k imaginaci v rámci duchovních cvičení Ignáce z Loyoly.

4. repetitivní koncentrace: existuje množství praktik, které docilují koncentrace mechanickým opakováním určitých formulí - modliteb, zvláště ve spojení s dýcháním, např. „Ježíšova modlitba“²¹⁶, buddhistické a hinduistické mantry²¹⁷ nebo islámský dhikr²¹⁸, doplněné případně i rytmickými pohyby. Jednoduchou rytmickou modlitbu synchronizovanou s dechem zařadil do svých exercicií též Ignác z Loyoly. Rovněž soustředění se na dýchání či tep může vést k intenzivním náboženským prožitkům.

5. pantomimika: zaujímání určitých poloh či gest je běžnou součástí bohoslužby v různých náboženstvích. Pohyby mají symbolický význam, odpovídají výrazu určitých citů, např. pokory (pokleknutí, leh na břicho) nebo radosti a důvěry (ruce vztažené vzhůru). Tyto polohy a pohyby mohou být spontánní, ale i záměrně prováděné s cílem podpořit prožívání odpovídajících citů.

6. hudba a zpěv: působí na náboženské prožitky velmi silně.²¹⁹ Navozují radost, smutek, vzrušení, pokoj, prožitek velebnosti, dojetí atd.

---

²¹⁵ ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002. str. 260-263

²¹⁶ Ježíšova modlitba, známá též jako modlitba srdce, se realizuje vnitřní řečí, nádech je spojen se slovy: „Pane Ježíši Kriste“ a výdech se slovy: „smiluj se nade mnou“.

²¹⁷ Mantrou se nazývá metrická část védského hymnu, v rozsahu od několika slabik až po několik vět. Ve východních náboženstvích jako je hinduismus či buddhismus slouží k opakovanému recitování nebo k meditaci (opakování v mysli). Většinou se jedná o sled slabik, jejichž význam nelze určit, kde jde hlavně o zvukovou hodnotu a podpoření přirozené schopnosti mysli zklidnit se a soustředit se na zvukovou vibraci.

²¹⁸ Dhikr je původně súfijská technika, typické opakování „Božích jmen“ nebo věroučných formulací, praktikovaných obyčejně individuálně, v súfijských řádech (bratrstvech) zaveden jako obřad.

²¹⁹ Významným příkladem spojení hudby a zpěvu s opakováním a synchronizovaným dýcháním (viz bod 4) jsou bezpochyby „Zpěvy z Taizé“.

6.5 Závěr- prožitek v bibliodramatu

Prožitek do náboženské roviny každého člověka nezbytně patří. To, že existují teorie, objasňující vznik náboženských prožitků nebo popis různých technik, jak je jich možné dosáhnout, samotnou konkrétní lidskou zkušenost nijak neuměňuje ani neznehodnocuje. Prožitek do náboženského života člověka patří, stejně tak jako do každého vztahu. Vztah bez citu je nemyslitelný, citovost je nutnou podmínkou vztahu, a to platí i o vztahu člověka k transcendentní skutečnosti.

Bibliodrama si je spojení mezi vztahem a náboženským prožitkem vědomo a v situaci dnešního světa, kdy je stále více kladen důraz na racionalitu, intelektuální výkony člověka a „kult individuality a individuálnosti“²²⁰, se snaží navracet člověka k jeho citovosti a prožívání²²¹, a tím i obnovovat a uskutečňovat člověku vlastní mezilidský rozměr ve společenství s druhými jako součást vztahu k Bohu.

Prožitek do bibliodramatu neodmyslitelně patří, neboť se má stát cestou k intenzivnějšímu vnímání a vztahování člověka. Prožitek člověka zjitřuje, zcitlivuje, vrací jej sama k sobě a otvírá cestu k druhým, Boha nevyjímaje. Prožitek je pro bibliodrama vstupními dveřmi k hlubšímu ponoru do sebe, který pak reflektováním vede i k reflexi vlastního života, víry i osobního vztahu k Bohu.

Důležitým aspektem prožívání v bibliodramatu zůstává zakotvenost zážitku a jeho reflektování ve skupině, neboť skupina poskytuje reflexi zázemí, provokuje ji a přidává svou vlastní. Skupina dává prostor k uskutečnění prožitku, jeho sdílení a současně jej koriguje a reflexí zakotvuje a interpretuje.

---

²²⁰ Zde by bylo možné rozvinout debatu na téma, kde individualita začíná a končí, a co to vlastně v dnešní době „individualita“ znamená, když velká část „trendu individuality“ (jak absurdně to zní) je diktována mediální propagandou například ve světě módy, avšak nezůstává jen u vnějších znaků, nýbrž „individualita“ se mění na „uniformitu“ i v oblasti názorové a dokonce i duchovní.

²²¹ A to především probouzením citlivosti v člověku a podněcováním projevů spontánnosti a kreativity na základě výpovědi biblického textu, v součinnosti se skupinou.

7 REFLEXE

Teprve reflexe proměňuje zážitek ve zkušenost.

Ivan Vyskočil

Reflexe je součástí lidského myšlení, umožňuje prožité věci zpracovávat a třídit, znamená „obrácení pozornosti od vnějších předmětů ke vnímání, poznávání a myšlení samému a současně umožňuje člověku zaujímat jistý odstup vůči vlastním myšlenkovým pochodům.“²²² Reflexe neboli ohlédnutí se za danou aktivitou nebo situací, je proces, který pomáhá zpracovat prožitky a vytěžit zkušenosti z průběhu aktivity.

V bibliodramatickém procesu je reflexe zásadním nástrojem k tomu, aby se účastníci dobrali k hlubšímu pochopení textu i svých vlastních zkušeností, aby je dokázali vnímat, zpracovávat, vzájemně propojit a zasadit do kontextu biblického textu a vlastního života.

7.1 Způsoby reflexe

Existuje velké množství rozličných způsobů, jak proběhlou aktivitu reflektovat. Pro zvolení vhodné techniky je nutné předem analyzovat, co bude reflektovat a jaký je cíl reflexe. V následujících oddílech je pojmem „reflexe“ míněn její nejobvyklejší způsob, který zpravidla probíhá ihned po aktivitě s celou skupinou²²³ formou skupinové diskuze²²⁴, kterou vedoucí²²⁵ vhodnými otázkami facilituje a usměrňuje. Tento způsob je vhodný pro reflexi celoskupinových dynamických aktivit, jako je dramatizace textu apod. Není žádoucí tuto formu užívat pro reflexi každé aktivity, neboť je náročnější na disciplinovanost, udržení pozornosti a aktivity všech členů skupiny. Pokud se „nadužívá“, může dojít ze strany skupiny k její negaci. Proto je vhodné střídat různé způsoby (techniky) reflexe²²⁶, ať již verbální (mluvené či psané)²²⁷ či neverbální (pohyb, obraz, zvuk)²²⁸.

²²² Srov. http://cs.wikipedia.org/wiki/Reflexe_%28filosofie%29

²²³ Je samozřejmostí, že skupina sedí v kruhu tak, aby na sebe všichni viděli a všichni se slyšeli.

²²⁴ Průběh a dynamika reflexe po aktivitě je závislá na několika faktorech: jak je skupina velká, jak dobře se skupina zná (tomu odpovídá většinou i míra důvěry a větší jistota v projevu účastníků), jak náročná byla předchozí aktivita atd.

²²⁵ Je vhodné, aby reflexi vedl ten člen týmu, který vedl i předchozí aktivitu (tu, která se má reflektovat), a aby byl u jejího průběhu přítomen jako pozorovatel, což znamená, že by se neměl na aktivitě podílet (to mohou druzí z týmu), ale musí jejímu průběhu věnovat pozornost, neboť jeho pozorování je důležitým „materiálem“ pro reflexi.

²²⁶ Není účelem této práce podat vyčerpávající přehled technik reflexe, proto jsou zde uvedeny zdroje, které se technikami a způsoby vedení reflexe zabývají podrobněji: REITMAYEROVÁ Eva, BROUMOVÁ Věra: Cílená zpětná vazba, Praha: Portál, 2007. NEUMAN Jan: Dobrodružné hry a cvičení v přírodě, Praha: Portál 1998. (kapitola Hry pro reflexi a závěrečné hodnocení). Mnoho inspirace lze najít i na: <http://www.reviewing.co.uk>

²²⁷ Skupinu je možné na reflexi rozdělit do menších skupin nebo dvojic či trojic, tím ovšem vedoucí ztrácí do určité míry kontakt se skupinovými procesy, což lze do určité míry ošetřit tak, že podskupiny prezentují své závěry v rámci celé skupiny. Písemnou formou reflexe může být např. deníkový záznam, modlitba, báseň (zde může pomoci její strukturovanost, jako „elfchen“, složená z jedenácti slov).

²²⁸ Je možné se vyjádřit prostřednictvím *obrazu*: malování obrazu, kresby, koláže, vymodelováním sochy; prostřednictvím *těla*: zaujetí postoje/postojů, vytvoření skupinové sochy, tancem; prostřednictvím *zvuku*: zpěv, použití hry na hudební nástroj, hry na tělo atd.

7.2 Tři stupně reflexe

Reflexe přichází k účastníkům bibliodramatického programu zpravidla ve třech stupních²²⁹: *první stupeň* - ihned po aktivitě²³⁰, kdy jsou prožitky čerstvé a aktuální; *druhý stupeň* – na závěr programu,²³¹ kdy je dobré prožité a zreflektované dění propojit a vložit do širších souvislostí a uvést do kontextu biblického textu, zhodnotit program a jeho předpokládaný přínos jako celek, shrnout a uzavřít jej; *třetí stupeň* – písemná reflexe po programu, kdy se účastník k prožitému vrací s mírným časovým odstupem (ideálně do týdne), s pohledem „zvenčí“, z běžného životního rytmu, uvědomuje si ještě jednou a s jistým odstupem, co v programu prožil a nač přišel, a tuto zkušenost v sobě zpřítomňuje a tím i převádí do svého každodenního života²³²; mimo to účastníci v této reflexi hodnotí i samotný obsah programu včetně aktivit a jednání vedoucího týmu, což je cenným podnětem pro další rozvoj a práci vedení.

První stupeň reflexe je nejvíce soustředěný na samotnou aktivitu a její průběh. Další dva stupně jsou již více zaměřeny na souvislosti mezi jednotlivými aktivitami a textem, zabývají se bibliodramatickým programem jako celkem a shrnují jej.

7.3 Proces reflexe

Proces reflexe se zpravidla odehrává v určité posloupnosti, lze si to uvědomit například na zpracovávání emoce. Proces začíná *uvědoměním* emoce, uvědoměním se emoce stává zřetelnou a tak dochází k jejímu *pojmenování*, čímž se dostává do roviny pojmů a je možné ji tak uchopit a zpracovat. *Zpracování* emoce umožňuje získat k ní odstup, objevit její *význam* a *souvislosti*, zasadit ji do širšího kontextu událostí a tuto situaci *zhodnotit*. Zhodnocením celé situace (emoce je zde již druhotná) dochází jedinec k *poznání*, který je následně možné *přenést* a využít v běžném životě.

situace → uvědomění → pojmenování → zpracování → význam a souvislosti → zhodnocení → poznání → aplikování

Na průběh reflexe bibliodramatu lze také nahlížet z hlediska „časového bodu“, ke kterému se reflexe momentálně vztahuje. Vychází přirozeně z *minulosti*, z prožité aktivity a všeho, co v ní bylo obsaženo: situace, myšlenky, emoce, konflikty, vývoj a změny, „aha“ momenty atd. Svým způsobem aktivitou „znovu prochází“, uchopuje, pojmenovává a zpracovává prožité, klíčovou otázkou je: *Co se stalo?*

²²⁹ V tomto členění vycházím z vlastních zkušeností a způsobu vedení, kde nedílnou součástí našich programů je i „třetí reflexe“, přicházející s jistým odstupem až po samotném již ukončeném bibliodramatickém programu.

²³⁰ Výraz „aktivita“ je v této diplomové práci používán ve smyslu „jednotek“ v rámci bibliodramatického programu, tedy jednotlivých na sebe logicky navazujících technik, které jsou jasně časově ohraničeny a odděleny, pracují s určitým aspektem biblického textu (např. konkrétní verš, emoce nebo dynamika příběhu atd.), určitým způsobem (např. slovo, obraz, pohyb, zvuk atd.) a jsou v podstatě uzavřeným celkem.

²³¹ U několikadenních bibliodramatických programů pak ještě zpravidla na konci dne, či po větších logicky propojených celcích.

²³² Srov. odpovědi účastníků na téma reflexe in GAŠPAŘÍKOVÁ Hana: Bibliodramatická práce jako možnost práce s biblickým textem ve skupině, bakalářská práce obhájená na ETF UK, Praha, 2003. str. 30-31

Poté reflexe přechází do *přítomnosti*, zabývá se tím, co si účastník teď myslí, co prožívá, co teď ví, vidí, vnímá – dochází k uvědomění situace a vytváření zkušenosti, ústřední otázkou je: *Co z toho plyne?*

Na závěr se reflexe obrací k *budoucnosti*, odhaluje, co pro jednotlivce zkušenost znamená a jaký má vliv na příští situace, co se tím pro něj mění a co by on sám rád změnil – dochází k použití zkušenosti v běžném životě. Základní otázkou je: *Co dál?*

7.4 Oblasti reflexe

Reflexe²³³ ve smyslu „ohlédnutí“ za aktivitou se zpravidla zabývá třemi oblastmi,²³⁴ každá z nich má poněkud odlišný zájem a účel, částečně se ovšem překrývají; jsou to: jedinec a jeho prožívání; skupinové dění; dění v textu (vývoj chápání textu a vztahu k němu).

7.4.1 Jedinec

V této oblasti je pozornost zaměřena především na individuální prožívání, emoce a obsahy (např. osobní témata, otázky), které se v rámci aktivity otevřely. Jednotliví účastníci si v průběhu reflexe uvědomují své prožívání (s ohledem na jeho vývoj a změny v průběhu aktivity), pojmenovávají emoce a tím je i částečně uvolňují („ventilují“). Současně se tím otvírá i možnost „hledat aktuální smysl konkrétního prožitku a pokusit se pojmenovat své vlastní hodnoty, které se uskutečnily v jeho prožívání“²³⁵; lépe pochopit sebe sama ve světle právě prožité aktivity i zpracovávaného biblického textu.

7.4.2 Skupinové dění

Reflexe zaměřená na skupinu se zabývá skupinovým děním, jednotlivými interakcemi mezi členy skupiny a vývojem skupinové dynamiky v průběhu aktivity. Otvírá a zvědomuje průběh, procesy, situace, reakce, proměny a konflikty ve skupině, ke kterým během aktivity došlo. Účastníci si uvědomují své prožívání v kontextu skupiny, zakoušení sebe jako její součásti²³⁶ a také dostávají zpětné vazby od ostatních. Součástí skupinové reflexe je rovněž nacházení souvislostí a paralel mezi děním a prožíváním ve skupině a konkrétním biblickým textem, jeho přínos, vliv a poselství pro společenství.

7.4.3 Dění v textu

Celý bibliodramatický program je realizován především pro nalezení souvislostí mezi životem účastníků a biblickým textem, jejich osobní reflexi víry a vlastních

---

²³³ Zde je míněna především reflexe v prvním stupni.

²³⁴ WINTEROVÁ ve své práci uvádí reflexi šesti položek: pocity; věcný obsah; rovina symbolická; interpersonální; osobní; náboženská. Domnívám se, že dále uvedené tři oblasti reflektování jsou přehlednější a pro potřeby této práce (a snad i práce bibliodramatické) dostačující. Nicméně sdílím názor, že konkrétní obsah a zaměření reflexe je rovněž dáno cílem konkrétní aktivity. Srov. WINTEROVÁ Zuzana: Bibliodrama, diplomová práce, obhájená na KTF UK, Praha, 2008. str. 40-42

²³⁵ FRANKL in REITMAYEROVÁ, Eva. Možnosti a meze zpětné vazby po prožitkových technikách. (diplomová práce obhájená na FF UK) Praha, 2004. nečíslováno

²³⁶ Někdy překvapivě právě v rámci bibliodramatické práce účastníci odkrývají, že mohou prožívat své individuální změny v závislosti na změnách probíhajících u ostatních členů skupiny a u skupiny samotné.

náboženských představ, jejich „otevření, korekci a prohloubení“. Právě proto je tato oblast reflektování tak důležitá. Reflexe textu nahlíží vývoj a změny v chápání textu v průběhu aktivity, snaží se objevit a zpracovat „aha“ momenty v novém vztahu k textu, otevírá prostor pro pojmenování a odhalení nových souvislostí, perspektiv, rovin textu. Reflexe textu se zabývá otázkami, které aktivita do textu přinesla, hledá možné interpretace, nabízí nové představy nebo koriguje ty dosavadní. Reflexe textu by měla „přirozeně povstat“ z reflexe individuálního a skupinového prožívání, neboť reflexe předchozích oblastí je přípravou a chystáním místa právě pro reflexi biblického textu, tím dojde ke spojení mezi textem a osobní rovinou (prožíváním a tématy) každého účastníka na základě skupinové zkušenosti v prostoru biblického textu.

Reflexe proměny chápání textu částečně vychází z reflexe individuální: „Jak emoce v rámci aktivity změnily mé chápání textu a jeho prožívání? Co v něm teď vidím za nové horizonty, roviny, významy?“, i z reflexe skupinového dění: „Co skupinu na základě textu proměnilo, oslovilo, změnilo dynamiku? Co se událo a jak to souvisí se samotným textem? Co to do textu přináší za interpretace?“

Reflexi textu (v součinnosti s reflexí individuální a skupinovou) je ovšem třeba posunout ještě dále, nezůstávat pouze u interpretací, ale navracet text zpět do života: „Co má situace shodného s naším běžným životem? Co nebo koho jsme si v průběhu aktivity připomněli? Kde jsme sami sebe rozpoznali? Co lze ze situace vzniklé na základě textu vyvodit pro náš soukromý život? Jak se vztahuje a promlouvá ‚situace textu‘ k naší současné situaci? Co to přineslo do mého osobního života víry?“

7.5 Vedení reflexe

Samotný průběh a charakter reflexe ovlivňuje mnoho různých faktorů: skupina²³⁷, způsob vedení reflexe, kladení otázek a technika reflektování, typ a průběh reflektované aktivity, cíl reflexe, její délka a četnost v programu atd.

7.5.1 Styl vedení reflexe

Podle míry strukturovanosti reflexe je možné rozlišit dva základní (protikladné) přístupy, tzv. *coaching* a *mentoring*²³⁸. *Coaching* je styl nedirektivní, zaměřuje se více na emocionální náboj, interakce ve skupině a témata, která otevírají účastníci sami. Klade vyšší nároky na sebereflexi a otevřenost jednotlivých členů skupiny, od vedoucího vyžaduje empatii a větší zkušenost. *Mentoring* je styl strukturovaný, s jasně definovaným cílem, ke kterému se chce dobrat (poznatky, dovednosti). Zaměření je „tréninkové“, soustřeďuje se na tematické okruhy a úkoly, vědomě řídí směr diskuze.

Reflexe bibliodramatické aktivity je mezi těmito dvěma póly zhruba uprostřed, záleží na aktuálním zájmu a cíli. Styl vedení tak může variovat i v rámci jedné reflexe. Obecně lze říci, že vedení by mělo vědět, kam reflexi směřuje, a současně citlivě

²³⁷ Např. velikostí skupiny, jejím charakterem, jak dobře se zná (míra důvěry), jakou má zkušenost s reflektováním, motivace, věk atd. (viz kapitola o skupině)

²³⁸ Viz též vedení skupiny

zpracovávat reakce účastníků a vybírat ty, které jdou do hloubky a k textu (i když to nutně nemusí být právě k „vytčenému cíli“).

7.5.2 Kladení otázek – samotné vedení reflexe

Celý proces reflexe provází otázky. Je umění, položit v pravou chvíli tu správnou otázku. Otázky průběh reflexe určují, pomáhají účastníkům pochopit, co se událo a děje, a toto poznání dále rozvíjet. Otázky dávají skupinové diskuzi rytmus a směr. Otvírají, provází a uzavírají.

Členění otázek

Otázky lze členit podle množství možných odpovědí buď na *otevřené* (více možných odpovědí) nebo *uzavřené* (předem předpokládaný způsob odpovědi). Otevřené otázky skýtají větší prostor pro přemýšlení, vzájemné sdílení a naslouchání. Používají se ve chvíli, kdy už se skupina lépe zná a má k sobě dostatečnou důvěru. Uzavřené otázky se používají ve skupině, která se ještě tolik nezná, nebo v situacích po emočním vypětí.

Z hlediska adresnosti se otázky dělí na *přímé* (adresovány konkrétnímu člověku) a *nepřímé*. Přímé otázky jsou vhodné k zapojení konkrétních lidí do diskuze, které ale někdy na jedince mohou působit jako nátlak. Nepřímé otázky nechávají prostor k odpovědi těm, kdo odpovědět chtějí, ale mohou vyústit ve skupinové mlčení (blok v diskuzi).

Formulace otázek

Dobře zformulovat otázky pro reflexi není snadné, přesto existují určité zásady, které je při vedení reflexe vhodné dodržovat. Formulace otázek mají být *jednoznačné*, spíše kratší, *pozitivní*, *přízpusobené* charakteru skupiny, *nehodnotící* a *nesugestivní*, v souladu s cílem procesu (který je všem zřejmý) a s dostatečným prostorem pro odpovědi. *Konkrétní* otázky umožňují jasné zaměření a získávání konkrétních odpovědí.

Otázky se v reflexích často vyskytují ve formě *komentáře*, kdy z části popisují situaci (minulou či současnou) a předkládají ji účastníkům k zamyšlení a přezkoumání,²³⁹ nebo *facilitace*, která má účastníky motivovat v účasti na diskuzi, shrnout řečené a posouvat kupředu. Nedílnou součástí výměny otázek a odpovědí je prostor na *mlčení*, který je nezbytnou podmínkou hlubších odpovědí a nutnou součástí dynamiky skupinové reflexe.

7.5.3 Pravidla pro skupinu v reflexi

I proces reflexe má svá pravidla, která samozřejmě předpokládají dodržování pravidel bibliodramatické skupiny a navazují na ně. V procesu reflexe není dovoleno hodnotit (neboť v bibliodramatu není „dobré“ a „špatné“), kritizovat druhé²⁴⁰, soudit a

²³⁹ Například komentáře, které se zaměřují na *minulost* (prožitá aktivita): retrospektivní postupné procházení aktivitou, komentář – popis určité situace/obrazu, interpretace dění; *přítomnost* (situace reflexe a jejího dění, myšlenek, postřehů, emocí): konfrontace dění v aktivitě s děním v reálném životě, popis situace právě probíhající reflexe, shrnutí protikladných či se doplňujících myšlenek apod.

²⁴⁰ Není dovoleno říkat „ty jsi to zkazil“, „byl jsi špatný Ježíš“ nebo „to jsi udělal špatně“. Snahou je tyto věty přeformulovat, například: „vnímal jsem, že po tom, cos udělal, už nebylo možné navázat“, „Ježíš v tvém podání neodpovídal mé představě Ježíše“ nebo „myslím, že to šlo udělat lépe“. Je to zdánlivě malý rozdíl, ale břitká kritika či hodnocení mohou v rámci bibliodramatu hodně ranit, protože kromě osobní obnaženosti každého účastníka (který je ochoten se „angažovat“), jsou ve hře i velmi niterné náboženské představy,

radit. Předpokládají se zásady slušné komunikace, kdy si lidé vzájemně naslouchají, nepřekřikují se, neskáčou si do řeči, respektují odlišný názor. Reflexe se odbývá v prostoru svobody, jako celé bibliodrama, nikdo není do sdílení nucen (ovšem i zde platí jako v celém prostoru bibliodramatu, že „kdo nic nevloží, nic nezíská“).

- negativní mezi pozitivní

7.6 Reflexe v bibliodramatu

V reflexi, tedy v situaci „post“, se vracíme k situaci „tady a teď“ vytvořené na základě textu²⁴¹. V uplynulém procesu aktivity je třeba text hledat znovu a nově a skrze prožité se mu otevřít, zakoušet intenzivnější napojení na text a otevírat tak průhled do jeho nových rovin a perspektiv. Současně je možné v textu pocítit i vloženou a zaznamenanou (protože „odžitou“ a obecně lidskou) zkušenost s Bohem a přesahem, stejně tak jako přítomnost Boží, neboť Boží slovo skrze aktualizaci textu (tedy že se jím zabýváme tady a teď) i zpřítomnění příběhu (zkušenosti lidské s Bohem) působí stejně tak jako Boží přítomnost v něm.

Reflexe je způsob, jak uchopit proces bibliodramatu. V reflexi je možné se „ohlédnout“ a uvědomit si roviny vztahovosti, které se v průběhu zpřítomnily, uvidět je v kontextu a číst jejich poselství a to pak následně vložit do souvislostí s textem, s vlastním životem a osobní vírou.

Bibliodrama bez reflexe není bibliodrama, nýbrž jen pouhý sled různých kreativních technik, nezávazné hraní si klouzající po povrchu. Reflexe je podmínkou funkčnosti bibliodramatické práce. Reflexe člověka vrací sama k sobě, k jeho prožitkům, nutí jej zastavit se v běhu za dalšími zážitky a znovu spatřit prožité. Tak je možné nahlédnout sebe sama z jiné perspektivy, zpracovávat zážitky na vědomé úrovni a jít do větší hloubky. Proces reflexe souvisí i s osobní odpovědností. Ve chvíli, kdy člověk poctivě přistupuje sám k sobě a snaží se porozumět, vstupuje do větší hloubky nejen ve vztahu k sobě, ale i k druhým, světu, Bohu, jeho vztahovost se tak rozvíjí a dotýká se všech jejích dimenzí.

---

obrazy a ideje, které jsou na takovýto útok velmi citlivé. Proto je nutný požadavek, aby každý vypovídal o sobě a svém vnímání a nedělal arbitra druhým.

²⁴¹ Aktivity jsou vybrány se záměrem text přiblížit, eventuelně akcentovat určité jeho stránky.

8 ZÁVĚR

Bibliodrama jako jedna z metod kreativní práce s biblickým textem, jež vznikla v reakci na příliš racionální a až „vysušující“ historicko-kritickou metodu, se postupně stalo fenoménem. Prosazuje se čím dál více (přínejmenším některými svými metodami a prvky) nejen jako metoda využitelná v pastorační práci, nýbrž jako jedna ze seriózních metod výkladu textu. Část exegetů i pastoračních pracovníků k ní má pro její subjektivitu výhrady a odmítají ji jako relevantní metodu v rámci výkladu biblického textu. Pokud je metoda přeceňována, považována za objektivně správnou metodu výkladu, je kritický postoj na místě.

Bibliodrama dobře manifestuje možnosti subjektivního uchopení textu, literárním textům lze rozumět značně odlišně, i jeho korekci v procesu výměny v rámci skupiny, kde každý má své čtení a porozumění textu, i v konfrontaci s pravidly a způsobem vedení bibliodramatické práce týmem.

Je-li hlavním cílem výkladu biblického textu jeho relevance jako Božího slova pro aktuální situaci člověka, otevření prostoru setkání člověka s Bohem skrze poselství textu, pak bibliodrama může být dobrou pomocí. *Není pro každého*, protože vyžaduje osobní otevřenost, odvahu „hrát si“, nasadit, být upřímný, není metodou racionálně vědeckou, i když teologické znalosti a orientaci v exegezi ze strany vedení vyžaduje; je to spíše metoda aplikace poznatků a výsledků teologické práce v praxi, která pracuje nejen s textem, nýbrž i s celou výbavou adresáta (emocemi, znalostmi, kreativními schopnostmi, intuicí...).

Tato diplomová práce se zabývá vztahovostí jako spojujícím a spoluurčujícím momentem bibliodramatické práce. Snažila se zjistit, nakolik je vztah pro bibliodrama podstatný, nakolik je v bibliodramatu přítomný, kde se manifestuje a jakou má teologickou souvislost.

Výchozím bodem byla vlastní definice bibliodramatu: Bibliodrama je setkání se sebou, s druhými a s Bohem v prostoru biblického textu. Vyžaduje aktivní přístup účastníků, jejich ochotu sdílet se, společně tvořit a nechat se překvapovat, aby se text mohl stát živoucím organismem a propojil se s „tady a teď“ jednotlivých členů skupiny a jejich životní a náboženskou zkušeností.

Prvky bibliodramatické práce, které se zdají být (ze zkušenosti autorky) pro naplňování cíle bibliodramatu podstatné a charakteristické, byly sledovány z hlediska potenciálních souvislostí mezi nimi a vztahem. Ukázalo se, že všechny v sobě vztah obsahují významným způsobem:

Biblický text je jako společné dílo Boží a lidské již sám o sobě nositelem vztahovosti, je poselstvím o vztahu a komunikaci mezi Bohem a člověkem. Skupina jako *společenství* je rovněž nositelem vztahovosti, neboť je obrazem Boha jako společenství, člověk v bohatství mezilidských vztahů má možnost se poznávat, uskutečňovat i růst ve svých vztazích. *Tvořivost*, hra a múzická stránka člověka, se kterou bibliodrama převážně pracuje, oslovuje člověka v celé jeho přirozené (stvořené) bohatosti, otevírá nové cesty

k hlubšímu prožití a pochopení textu, ale tvořivost současně vyžaduje aktivní postoj – vztah, neboť tvořivost lidská je současně i odrazem tvořivosti Boží.

Také v průběhu bibliodramatického procesu tolik zdůrazňované bytí *tady a teď* odkazuje k tomu, že je-li člověk v místě a čase plně, je nutně plně i sám v sobě, a tím i ve svých vztazích a ve svém jednání, obdobně je tomu s *tělem*.

V teologickém zakotvení vychází práce ze situace stvoření a člověka jako obrazu Božího.

Bůh jako společenství je nositelem vztahu, ba co víc, je dárce vztahu, neboť celé stvoření je výrazem i obrazem jeho vztahu. Samotná podstata člověka, jeho podobnost Bohu, spočívá právě v jeho schopnosti vztahu. Člověk je vztahová bytost. Vztah je pro něj bytostnou nutností v komunikaci se světem, neboť nemůže zakoušet skutečnost, aniž bych s ní nevesel ve vztah. Člověk se tak vztahuje ke všemu stvořenému světu a k Bohu.

Vztah Boha k člověku je stálý, ale lidský vztah k Bohu se vyvíjí a prochází různými stádii vývoje, na což reaguje bibliodrama tím, že člověka motivuje a otevírá změnám; umožňuje mu, aby skrze reflexi sebe sama prohluboval svůj vztah k životu, a aby naplňoval své lidství ve vztazích k druhým i k Bohu.

Třemi významnými konstantami bibliodramatu zůstává skupina, zážitek a reflexe. *Skupina* je charakteristická svým sociálním rozměrem, jenž vztah přirozeně obsahuje a v něm se realizuje, umožňuje sdílet a společně reflektovat zkušenosti víry a pochopení textu. *Zážitek* je prostředek, se kterým bibliodrama pracuje, aby oslovilo nejen intelektuální stránku, ale skrze emoce člověka celého. Čím více se účastník „vydá sám ze sebe“, tím hlouběji zpravidla dojde, tím intenzivnější a důležitější jsou jeho zkušenosti. K tomu je ale za potřeby *reflexe*, nezbytného nástroje bibliodramatu, který klade věci do souvislostí, propojuje a skrze optiku zážitků již zpracovaných nechává znovu nahlédnout do situace člověka a textu.

Každá snaha uchopit bibliodrama teoreticky naráží na potíž pomíjivosti bibliodramatického dění – na konci nestojí hotový produkt, který by bylo možné objektivně zhodnotit: na konci stojí lidé jako jednotlivci i skupina, kteří něco prožili, byli něčeho součástí – a to v nich zanechalo stopy. Jejich zpětné hodnocení je pak vždy poznamenáno i následující konfrontací s jejich každodenním životem, do něhož se vracejí jiní, než byli před tím.

Je to jedinečné a nikdy stejným způsobem neopakovatelné setkání a proměna člověka skrze biblický text.

I když jsem při psaní této práce vycházela ze svých několikaletých zkušeností, z mnoha slyšených a přečtených následných reflexí, přesto jsem jim nevěnovala v přímých odkazech mnoho místa nejen pro jejich špatnou metodickou uchopitelnost (především zadání následných reflexí by bylo muselo být již předem zaměřeno na cíle této práce, průběžné reflexe by byly musely být zachyceny na nějakém nosiči, aby bylo možné se k nim opakovaně vracet), přesto jsem se chtěla mnohem více zabývat teoretickými otázkami, abych tak mohla objasnit nejen, „co je“ a „jak je“ bibliodrama (o to se již pokusili mnozí přede mnou), nýbrž *proč* funguje.

Vím, že bibliodrama je účinné, vědí to i účastníci i vedení. Ale jaká je příčina „fungování“?

otázka po příčině této účinnosti, tedy především otázka **proč**. Odpovědí na otázku *jak* se zabývají práce zaměřené výrazně na metodiku, tedy na technickou a obsahovou stránku bibliodramatického dění, které odpověď na otázku "proč" předpokládají jako jasnou (zejména Gašpaříková, Winterová, Buček). Ve své práci se snažím nahlédnout *za* tyto pragmatické aspekty práce s biblickým textem, aby objasnila, na jakých principech se toto dění odehrává, čím je mu umožněno „se dít“ v textu, v člověku i ve skupině. Domnívám se, že právě **dimenze vztahovosti**, jež jsou ve všech „činitelích dění“ přítomné jsou tím hlavním zdrojem, který celé dění umožňuje.

Podstatou je vztah. Podmínkou je vztah. Lze říci spolu s Buberem: „Lidský život se dotýká absolutna svým dialogickým charakterem, pouze vztahem k druhému se člověk může stát celým.“

Seznam použité literatury:

- BODLÁKOVÁ Magdalena: Divadlo a lidé s mentálním postižením, bakalářská práce, obhájená na ETF UK, Praha, 2005.
- BUBER Martin: Já a Ty, Praha: Mladá Fronta, 1969.
- BUČEK Libor: Bibliodrama, diplomová práce obhájená na KTF UK, Praha, 2006.
- ČUNDERLE Michal (a kol.): Psychosomatika a pohyb, Praha: Divadelní fakulta – Ústav pro výzkum a studium autorského herectví, 2008.
- GAŠPAŘÍKOVÁ Hana: Bibliodramatická práce jako možnost práce s biblickým textem ve skupině, bakalářská práce obhájená na ETF UK, Praha, 2003.
- GUARDINI Romano: O živém Bohu, Praha : Vyšehrad, 2002.
- HELLER Jan, MRÁZEK Milan: Nástin religionistiky, Praha: Kalich, 1988
- HOLM Niels G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998.
- CHIOLERIO Marco: Blaze tomu, kdo slyší tato slova, Praha : Paulínky, 1997.
- KASTOVÁ Verena: Dynamika symbolů, Praha : Portál, 2000.
- KLEIN Karl: Orientace. Průvodce na cestě ke křesťanské dospělosti, Praha: Sít', 1995.
- KRATOCHVÍL Stanislav: Skupinová psychoterapie v praxi, Praha: Galén, 2001.
- MELLO Anthony de: Spojení s Bohem, Brno: Cesta, 1994.
- .MERTON Thomas: No man is an Island, Boston: Shambhala publications, 1983.
- MOLTMANN Jürgen: Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření, Praha: Vyšehrad, 1999.
- MOREE Dana, BITTL Karl-Heinz: Dobrodružství s kulturou. Transkulturní učení v česko-německé práci s mládeží, Plzeň: Tandem. 2007
- OEMING Manfred: Úvod do biblické hermeneutiky, Praha: Vyšehrad, 2001.
- PECK M. Scott: Dále nevyšlapanou cestou, Olomouc: Votobia, 1994.
- PILÁTOVÁ Jana: Integrační program aneb místo, kde si můžeme vzpomenout. Habilitační práce. AMU. Praha, 1999.
- PITZELE Peter A.: Scripture Window. Toward a Practise of Bibliodrama, Los Angeles: Torah Aura Production, 1998.
- REITMAYEROVÁ, Eva. Možnosti a meze zpětné vazby po prožitkových technikách. (diplomová práce obhájená na FF UK) Praha, 2004.
- ŘÍČAN Pavel: Psychologie náboženství, Praha: Portál, 2002.
- Slovník židovsko-křesťanského dialogu, Praha: ISE, edice Oikoymenh, 1994.
- SEDLÁČKOVÁ Marta: Bibliodrama – úskalí a možnosti, diplomová práce, obhájená na ETF UK, Praha. 2004.
- STRÍŽENEC Michal: Súčasná psychológia náboženstva, Bratislava: Iris, 2001.
- ŠTAMPACH Odilo Ivan: Náboženství v dialogu, Praha: Portál, 1998.
- VACEK Pavel: Rozvoj morálního vědomí žáků, Praha: Portál, 2008.
- YALOM Irvin D.: Teorie a praxe skupinové dynamiky, Hradec Králové: Konfrontace, 1999.
- VALENTA Josef: Dramatická výchova a sociálně pedagogický výcvik, (srovnání systémů). Praha: Institut sociálních vztahů, 1999.

VYSKOČIL Ivan (a kol): Psychosomatický základ veřejného vystupování jeho studium a výzkum, Praha: DAMU, 2000

WINTEROVÁ Zuzana: Bibliodrama, diplomová práce, obhájená na KTF UK, Praha, 2008.

ZAHRÁDKOVÁ Eva: Teambuilding – cesta k efektivní spolupráci, Praha: Portál, 2005.

Česká anotace -

Bibliodrama jako vztah

Dimenze vztahovosti v bibliodramatické práci a jejich teologické zakotvení

Základní otázkou diplomové práce je, zda a jakou má bibliodrama souvislost se vztahem, lze-li je chápat jako nositele vztahu, jaké dimenze má vztah v bibliodramatu a jaké je jeho teologické ukotvení. Práce se zabývá vybranými aspekty bibliodramatu zejména z perspektivy vztahu, jsou to především: *skupina* - společenství setkávající se s biblickým textem v kontextu mezilidských i transcendentních vztahů; popsána skupinová dynamika obecně i z pohledu bibliodramatické skupiny; *bible* – reprezentuje komunikaci a vztahovost Boží a lidskou; *fenomén náboženského prožitku* – nástroj bibliodramatu, vztahuje člověka k textu na emoční a osobní rovině; *reflexe* - umožňuje prožitky zpracovat na vědomé úrovni, zařadit do kontextu osobního života, společenství, textu i mezilidských vztahů.

Teologické zakotvení *vztahu* a vztahovosti čerpá ze situace stvoření, a vztahovosti člověka jako jeho podstaty, ve které se stává obrazem Božím. Ukazuje, že se člověk vztahuje ke všemu stvoření (svět, druzí lidé a společnost, sám k sobě) i Bohu. Bůh se vztahuje k člověku na základě jeho podobnosti jako *imago Dei*, *imago Christi*, *gloria Dei*. Člověk se vztahuje k Bohu, ale nestále, neboť jeho vztah k Bohu se vyvíjí; tomu se podrobněji věnuje kapitola o náboženské a morálním vývoji člověka.

Práce jasně ukazuje, že vztah a vztahovost se v bibliodramatu plně realizují. Vztah je pro člověka určující, neboť v něm se stává obrazem Božím a skrze něj se má tak možnost Bohu přibližovat. Je úkolem člověka uskutečňovat, naplňovat a rozvíjet svoji vztahovou stránkou, je úkolem bibliodramatu jej v této snaze podporovat.

Klíčová slova: bibliodrama, vztah, skupina, prožitek, reflexe

English anotation -

Bibliodrama as relation

Relational dimensions in bibliodramatic work and its theological embedment

Basic question of the paper is, if and which connection bibliodrama has as to relation; if it is possible to understand bibliodrama as a bearer of relation, which dimensions relation has in bibliodrama and how it is theologically embedded.

The paper is focused on aspects of bibliodrama in a relations perspective. First is *the group* (fellowship), meeting a biblical text in context of interhuman and transcendental relations; a description of group dynamics generally and specially in a bibliodramatic group.

Another dimension of relations is the Bible representing communication and the relational dimension between God and man. Then the paper describes the phenomenon of religious experience, which is used in bibliodrama and makes man relate to the text in an emotional and personal dimension. Reflection helps to work on emotions in a more conscious way, and see them in a context of personal life and fellowship, biblical text and interhuman relations.

Theological embedment of relation is based on the situation of creation, in which the basis of human existence is the ability of man relating to and being a picture of Gods. Likewise man relates to creation (world, other people and society). God is in relation with man permanently, but man needs to develop his spiritual mind gradually, which is reflected in the chapter about developmental phases of life. Relational dimension are the determinating for man, because through this he is becoming a picture of and closer to God.

The paper shows the implementation of relation and relational dimensions in bibliodrama and its existential significance in a theological context.

Key words: Bibliodrama, Relation, Group, Experience, Reflection